

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kristjan Tuul

**Mõistliku menetlusaja rikkumise heastamise teed süüteomenetluses tekitatud kahju
hüvitamise seaduses**

Magistritöö

Juhendaja Dr. Iur. Priit Pikamäe
Kaasjuhendaja Ph.D. Andreas Kangur

Tartu
2018

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus.....	3
1. Mõistliku menetlusaja määratlemine	8
1.1. Õigus menetlusele mõistliku aja jooksul	8
1.2. Mõistliku menetlusaja rikkumine riigivõimu käitumisega	13
2. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon.....	17
2.1. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni kujunemislugu.....	17
2.2. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamine ebamõistliku menetlusajaga	21
2.3. Kehtiva regulatsiooni kooskõla Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga	23
2.4. Tõhus õiguskaitsevahend kriminaalmenetlusseadustikus.....	30
2.4.1 Tõhus meede kohtueelses menetluses.....	31
2.4.2 Tõhus meede kohtumenetluses	33
2.5. Kompenseeriva meetme täiendamine kehtivas regulatsioonis	37
3. Ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahjude hüvitamine ja ennetus.....	43
3.1. Õigusemõistmisega tekitatud kahju hüvitamine	43
3.2. Õiglane hüvitis süüteomenetluses.....	47
3.3. Võimalusel muu ennetav meede	52
Kokkuvõte.....	58
Резюме.....	62
Kasutatud allikad	69
Kasutatud kirjandus	69
Kasutatud normatiivmaterjal.....	75
Kasutatud kohtupraktika	76

Sissejuhatus

Õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul on sätestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artiklis 6 ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 47. Hoolimata selle õiguse tähtsusest on Euroopa Inimõiguste Kohtusse (EIK) esitatud taotluste hulgas kõige sagedamini kerkinud küsimusi just ebamõistlikust menetlusajast.¹ Statistika näitab, et üks neljast EIK kohtuprotsessist on endiselt seotud menetluste kestusega.² Seejuures ei ole probleemi lahendanud asjaolu, et paljud Euroopa riigid on praeguseks tunnustanud nähtuse tõsidust ning võtnud kasutusele seadusandlikke meetmeid olukorra parandamiseks.³ EIK praktika järgi peab konventsiooniga liitunud riik EIÕK art 13 järgi tagama, et riigisisised õiguskaitsevahendid oleksid tõhusad nii õiguslikult kui ka faktiliselt ning et õiguskaitsevahendi rakendamise tulemusena tehtaks otsus kaebuse kohta ning määrataks võimaliku tuvastatud rikkumise korral piisav hüvitis.⁴ See kohustus seob eelkõige seadusandjat, kes on kohustatud kehtestama normid, mis piisava tõenäosusega ja piisaval määral tagaks põhiõiguste teostumise ning kaitse.

Eeltoodust tulenevalt rakendati 2011. a septembris Eesti Vabariigi seadusandlusesse kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, millega lisati kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) §-id 205² ja 274².⁵ Muudatustega kehtestati võimalus lõpetada kriminaalmenetlus seoses menetluse mõistliku aja möödumisega. Eeluurimisel võib seda teha riigiprokuratuur kahtlustatava nõusolekul, kohtus toimub see süüdistatava nõusolekul,⁶ kui on tuvastatud mõistliku menetlusaja nõude ulatuslik rikkumine.⁷ Euroopa Nõukogu juures tegutsev Tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjon (CEPEJ) koostas 2012. a andmete põhjal analüüsi millistes Euroopa Nõukogu liikmesriikides on ettenähtud võimalus kompenseerida ebamõistlik menetluse kestus rahaliselt. CEPEJ raporti järgi oli 47-st liikmesriigist 34 riigis nähtud ette riigi kohustus maksta isikule kompensatsiooni juhul, kui kohtumenetlus tema suhtes on kestnud ebamõistlikult kaua. Nende riikide hulgas ei esinenud Eestit.⁸ Riigikohus tegi selles küsimuses

¹ Council of Europe, Committee of Ministers (2010), Recommendation Rec (2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings, 24 February 2010. Vt ka Council of Europe, Registry of the European Court of Human Rights, Annual Report 2014, pp. 174–175.

² Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika 2016, lk 8.

³ M. Kujer. The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR). Poland, 2013, lk 13.

⁴ EIKo 26.10.2000, Kudla vs. Poola, p 17.

⁵ Eesti Vabariigi Riigikogu. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (SE 599).

⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Septembrist muutub kriminaalmenetlus kiiremaks.

⁷ RKKKo 15.02.2018, 1-13-5173, p 18; 25.07.2015, 3-1-1-64-15, p 45.

⁸ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice, lk. 101

mitu olulist kohtuotsust, millest sedastas süüteomenetluses isikule tekitatud kahju hüvitamise regleerimise olulisi puudujääke.⁹ Selle tulemusena tekkis põhiseadusvastane olukord, kuna puudus regulatsioon, mis käsitleks süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist. Nende puudujääkide kõrvaldamiseks võttis Riigikogu 5. novembril 2014 vastu eraldiseisva süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse (SKHS), mis jõustus 1. maist 2015. Nimetatud seadus reguleerib ammendavalt juhtumid, mil isikul tekib õigus nõuda riigilt talle menetleja poolt süüteomenetluses tekitatud kahju. Viimane võib seisneda näiteks kahjus, mida menetlusele allutatud isik kandis tema kinnipidamise, vahistamise, temalt vara arestimise, aga samuti ebamõistlikult pika menetlusaja tõttu. Ometigi ei ole tänaseni teema raugenud ning kriminaalmenetluses esineb probleeme siiani.

Kriminaalmenetluses on eesmärgiks tõe väljaselgitamine, kus süüdlased saavad kohase karistuse, ent õigeid ei represserita. Siiski pole menetluse puhul repressiivse iseloomuga mitte üksnes selle võimalik tulem, s.o süüdimõistetu karistamine, vaid sageli on juba menetlus ise vaadeldav karistusena.¹⁰ Eeltoodut kinnitab põhjendatult riigikogulaste meelehärm, mille tulemusena algatati kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (551 SE),¹¹ millega soovitakse kehtestada kohtueelses menetluses kindlad tähtajad ning selle läbi hoiduda ebamõistlikult pikkadest menetlustest. Igor Gräzin, üks eelnõu eestvedajatest märgib, et kriminaalajasjade menetlus eeluurimise korras on sisuliselt meil muutunud omaette karistuseks. Inimene on karistatud ammu enne kohut, küll ajakirjanduses, küll tööandjate, küll ei tea kelle poolt.¹² Käesoleva töö autor on samuti veendumusel, et menetlus ei tohi muutuda iseseisvaks karistuseks. Menetlus ei ole asi iseenesest, vaid tööriist soovitud tulemuse saavutamiseks. Menetluse tulemusena võib selguda, et esialgu kahtlaseks peetud kodanik on täiesti süütu ning siis on väga raske põhjendada vajadust teda siiski riiklikult represserida.¹³ Kui isik mõistetakse hiljem õigeks või kriminaalmenetlus tema suhtes lõpetatakse, peab isikul olema võimalus saada riigilt õiglast hüvitist.¹⁴

SKHS ei näe ette kahju hüvitamist, kui kriminaalmenetlus on lõpetatud ebamõistliku menetlusaja tõttu KrMS §-i 205² või § 274² alusel. Seadusandja¹⁵ arvates mõistliku menetlusaja

⁹ RKÜKo 31.03.2001, 3-3-1-69-09; RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09; RKÜKo 31.08.2011, 3-3-1-35-10; RKÜKo 26.03.2012, 3-3-1-15-10.

¹⁰ Ashworth, A.; Redmayne, M. The Criminal Process. Oxford University Press, 2010, lk. 17

¹¹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus (SE 551).

¹² Riigikogu VII istungijärgu 15.02.2018. a stenogramm, lk 5.

¹³ A. Kangur: Kokkuleppemenetluse kaitseks. Eesti Päevaleht 2012.

¹⁴ RKÜKo 26.03.2012, 3-3-1-15-10 p 50.

¹⁵ Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus (SE 635) seletuskiri, lk 18.

möödumisega menetluse lõpetamine on ise juba vastutulek ja hüvitis ehk preemia. Selline seisukoht eirab tõsiasi, et mõistliku menetlusaja rikkumine on ulatuslik õiguserikkumine. Magistritöö autor asub seisukohale, et riik ei saa iseenda haldussuutmatusega õigustada süüdistatavate ebamõistlikult pikka menetlust ning ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju tuleb õiglaselt hüvitada.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, kas menetluse lõpetamine kui preemia on süüdistatava jaoks piisav meede või riigi organite poolt põhjustatud kahju korral on siiski rahaline kompensatsioon tõhus meede rikkumise heastamiseks. Seejuures on põhjendatud analüüsida eeltoodud olukorda EIK ja Eesti kohtupraktika valguses. Siinkirjutaja arvates on problemaatiline regulatsioon, mille kohaselt ei maksta hüvitist juhul, kui tuvastatakse mõistliku menetlusaja nõude ulatuslik rikkumine. Selleks selgitatakse käesolevas magistritöös välja, kas kompenseeriv meede (rahaline kompensatsioon) on õiglane õiguskaitsevahend mõistliku menetlusaja rikkumise heastamiseks ning kas Eesti õiguses (SKHS-s) on nimetatud õiguskaitsevahend sätestatud. Vaatluse all on praktikas tuvastatud rikkumised, millistel juhtudel saab öelda, et nõuet menetlusele mõistliku aja jooksul on rikutud. Selles osas on abiks nii EIK kui ka Eesti kohtupraktika, mida analüüsides on võimalik tuvastada põhjendamatuid viivitusi, mida riigivõimule ette heidetakse. Käsitlusel on ainult olukorrad, kus menetlus lõpetatakse KrMS § 205² ja 274² sätestatud võimalustel ehk õigeaks -või süüdimõistva kohtuotsuseni ei jõuta. Seega ei leia käesolevas magistritöös käsitlemist heastamisvõimalus nagu karistuse kergendamine, kui üks võimalus hüvitada SKHS alusel süüteomenetluses tekkinud kahju. Seejärel jõutakse järeldusele, kas kehtiv õiguslik regulatsioon on piisav ega vaja muutmist. Analüüsides õiguskirjandust, õigusakte ja kohtupraktikat saab magistritöös ülevaate sellest milliste probleemidega seisab silmitsi Eesti riik mõistliku menetlusaja tagamisel. Samuti nähtuvad meetmed, kuidas on püütud liigpikast menetlusest tingitud ebamugavusi ja kahju isikutele kompenseerida. Töös keskendutakse teiste riikide kogemuse uurimisele ning milliseid meetmeid on tarvidusel mõistliku menetlusaja ületamise hüvitamiseks. Kuna kriminaalmenetluse seadustik ei ole laitmatu, peab töö autor vajalikuks anda soovitusi seadusandjal, mis aitaks tekkinud olukorda parandada ning ennetada mõistliku menetlusaja võimaliku riivet.

Kui eelnevalt on tuvastatud, et mõistliku menetlusaja ulatuslik rikkumine esineb (langeb karistus ära), võib see tähendada, et prokuratuuri või uurimisorgani ametnik on rikkunud mõnda menetlusõiguse sätet süüliselt ning isikule on tekkinud kahju. Õigusemõistmisel tekitatud kahju

eest vastutab riik üksnes siis, kui kohtunik on kohtumenetluse käigus toime pannud kuriteo.¹⁶ Selline lahendus on põhjendanud pahameelt riigi peaprokuröris, kelle arvates tuleks täitevvõimu ja kohtuvõimu süüline vastutus mittevaralise kahju tekitamise eest süüteomenetluses reguleerida sarnastel alustel.¹⁷ Ka SKHS eelnõu koostajad mõnavad, et kehtiv regulatsioon on kohtu vastutuse osas liiga kitsendav ning vajab kindlasti ülevaatamist vähemalt ebamõistliku menetlusaja valguses.¹⁸ Seega on magistritöö teiseks eesmärgiks välja selgitada, kas ja millisel alusel on isikul õigus nõuda ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahjude hüvitamist. Siinjuures on abiks õigusmõistmisel tekitatud kahju hüvitamise põhimõtete areng EIK ja Euroopa Kohtu (EK) praktikas, mis aitavad tuvastada puudusi siseriiklikus regulatsioonis.

Käesoleva magistritöö autorit ajendas käesoleval teemal kirjutama Advokatuuri koolitusel¹⁹ riigikohtuniku Eerik Kergandbergi ettekanne riigikohtu lahendist 1-16-7507,²⁰ millega ta koosseisu liikmena hingest väga rahu olle ei saa. Nimelt on riigikohtuniku arvates üsna küsitav, et SKHS kohaselt ei nähta ette kahju hüvitamise võimalust kui menetlus lõpetatakse mõistliku menetlusaja möödumisega. Nimetatud lahendis oli häirivaks asjaoluks täitevvõimu seisukoha muutlikkus ning tõsiasi, et menetluse ebamõistliku venimise tõi kaasa kohtu tegevus. On selge, et kiiret kohtumenetlust peetakse inimõiguste seisukohalt oluliseks. Kui ühiskond näeb, et vaidluste kohtulik arutamine toimib liiga aeglaselt, mõjub see laastavalt kohtuasutusele ning tekitab usaldamatust õigusemõistmises.²¹ Seepärast on tõstatunud päevakajaliseks teemaks ebamõistlikud menetlusajad, mida soovitakse seaduse tasandil reguleerida. Kuigi teemapüstitus tekitab eriarvamusi on kõikide osapoolte eesmärk ühine – menetluste lühendamine. Lisaks on tegemist Eestis veel üsna vähe uuritud teemaga – autorile ei ole teada uurimistöid, mis käsitleksid süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni. Samas on nii Euroopa Inimõiguste Kohus, Riigikohus kui ka madalama astmete kohtud teinud arvestataval hulgal otsuseid mõistliku menetlusaja küsimustes kriminaalajades, mis võimaldab nende praktikat analüüsida ja sellest järeldusi teha.

¹⁶ Riigivastutuse seadus. RT I, 17.12.2015, 76. § 15 lg 1.

¹⁷ Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal, lk. 28.

¹⁸ SE 635, seletuskiri, lk 18 (viide 15).

¹⁹ E. Kergandberg. Ettekanne “*RATI DECIDENDI RIIGIKOHTU KRIMINAALKOLLEEGIUMI VALDAVALT MENETLUSÕIGUSLIK (JA NATUKE KA PÕHISEADUSLIKKUSE JÄRELEVALVE-ALASES) OLULISIMAS PRAKTIKAS NING ILMNENUD SEADUSELÜNGAD AJAVAHEMIKUST DETSEMBER 2016–NOVEMBER 2017.*” Tallinn 30.11.2017.

²⁰ RKKKo 03.11.2017, 1-16-7507.

²¹ M. Kujer, lk 1 (viide 3).

Lähtuvalt eeltoodust on magistritöö jagatud kolmeks suuremaks peatükiks, millest esimesel käsitletakse mõistliku menetlusaja õiglikku garantiid ning mis asjaolud riigivõimu poolt viivad mõistliku menetlusaja ulatusliku rikkumiseni. Teises peatükis on kasutusel ajalooline vaatenurk, andmaks ülevaadet SKHS sünniloole. Samuti käsitletakse hüvitamise õigust andva põhiõiguse riivena ebamõistlikku menetlusaega ning antakse selles osas ülevaade SKHS-i regulatsioonist. Peatükis otsitakse vastuseid küsimustele selle kohta, kas õigusaktides sisalduvad õiguskaitsevahendid on piisavad olukorra heastamiseks ning kas riik peaks võtma vastutuse ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju eest. Seejuures antakse hinnang rahalise kompensatsiooni meetmele. Kolmas peatükk keskendub ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahjude hüvitamisele. Esmalt on vaatluse all olukord, mil õigusemõistmisega on isikule tekkinud kahju. Tehakse kindlaks, kas ja mis juhtudel peaks riik õigusemõistmisel tekitatud kahju eest vastutama ning seejärel analüüsitakse õiglast hüvitist süüteomenetluses, milles analüüsitakse SKHS sätestatud kahju hüvitamise ulatusi. Lõpetuseks annab töö autor soovitus seadusandjale, kuidas ennetada ebamõistliku menetlusaega. Kokkuvõttes annab autor omapoolse hinnangu, kas täna kehtiv SKHS on piisavalt tõhus ebaõigluse taastamiseks ning milliseid valikuid Eesti õigusmaastikule rakendada võiks.

Käesoleva magistritöös on püstitatud hüpotees – Eestis kehtivas SKHS regulatsioonis sätestatud õiguste kaitse vahend ei ole tõhus juba toimunud mõistliku menetlusaja rikkumise korral.

1. Mõistliku menetlusaja määratlemine

1.1. Õigus menetlusele mõistliku aja jooksul

EIÕK artikkel 6 on erinevatele Euroopa riikidele ühine menetlusõiguslik allikas ning see on andnud elu üldpõhimõtetele, mis rikkalike ja mitmekesiste siseriiklike süsteemide kõrval ja nende üleselt on mõeldud tagama õigust kohtusse pöörduda, õigust saada lahend mõistliku aja jooksul, asja õiglase arutamise ja erapooletu menetluse tulemusena ning õigust sellele, et tehtud kohtuotsused täidetakse.²² Kahtlustatava ja süüdistatava õigus menetlusele mõistliku aja jooksul on tagatud peamiste rahvusvaheliste inimõiguste konventsioonidega. Konkreetselt näeb Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakti (KPÕRVP)²³ artikkel 14 lõike 3 punktis c ette, et *“Igaühel on õigus mis tahes temale esitatud kriminaalsüüdistuse arutamisel vähemalt järgmistele garantiidele täieliku võrdõiguslikkuse alusel:... (c) kohtupidamisele ilma põhjendamata viivitusega”*. Vastavalt EIÕK art 6 lõikele 1 on *“igaiühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul...”*. Sarnaseid sätteid leidub näiteks veel Ameerika inimõiguste konventsioonist²⁴ ja Aafrika inimõiguste ja rahvaste õiguste hartast.²⁵ Nende õigusaktide sõnastus ja KPÕRVP tähendus on ühesugune: menetluse kestust peetakse mõistlikuks kui pole toimunud põhjendamatu viivitust (*undue delay*).²⁶ Lähtudes normide mõttest, on sellega hõlmatud ka kuritegude kohtueelne menetlus, kuna see teenib kohtupidamise ettevalmistamise eesmärki (KrMS § 211 lg 1).²⁷

EIK seisukohalt on kriminaalasjas kahtlustataval ja süüdistataval õigus ootusele, et tema asja menetletaks erilise hoolikusega. EIÕK art 6 lg 1 eesmärk kriminaalasjades on vältida olukorda, kus kahtlustatav peab oma saatuse osas jääma liiga kauaks ebakindlasse olukorda.²⁸ Isiku õigus nõuda enda kohtuasja menetlemist mõistliku aja jooksul, vastandub kriminaalmenetluse raames

²² Mõistliku aja jooksul asja õiglase arutamise ja kohtuniku rolli kohta selles, arvestades vaidluste lahendamise alternatiivsete meetoditega. CCJE arvamus nr 6 (2004) Strasbourg, p 3.

²³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1994, 10, 11.

²⁴ Tulenevalt Ameerika inimõiguste konventsiooni artiklist 8(1), ‘Pact of San Jose’, Costa Rica, 22 November 1969: ‘Every person has the right to a hearing, with due guarantees and within a reasonable time, by a competent, independent, and impartial tribunal, previously established by law, in the substantiation of any accusation of a criminal nature made against him or for the determination of his rights and obligations of a civil, labor, social, or any other nature’.

²⁵ Tulenevalt Aafrika inimõiguste ja rahvaste õiguste harta artiklist 7(1)(d), (‘Banjul Charter’), 27 June 1981: ‘Every individual shall have the right to have his cause heard. It comprises: ... (d) the right to be tried within a reasonable time by an impartial court or tribunal’.

²⁶ Trechsel, Human Rights in Criminal Proceedings, (Oxford University Press, 2005), lk 135.

²⁷ *Ibid*, lk 134.

²⁸ EIKo 03.06.2001, Konashevskaya jt vs. Venemaa, p 43.

iga menetleja kohustus astuda nii kohtueelses kui ka kohtumenetluses samme kriminaalasja võimalikult kiireks lahendamiseks.²⁹

Kriminaalmenetluse seadustik ei sätesta menetlusaja mõistlikkuse nõuet ega selle rikkumise õiguslikke järelmeid. Samas on KrMS § 2 p 2 kohaselt kriminaalmenetlusõiguse allikaks ka Eestile siduvad välislepingud. Seega on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni näol tegemist Riigikogu ratifitseeritud välislepinguga, millel on prioriteet Eesti seaduste või muude aktide suhtes.³⁰ Riigikohus on konventsiooni sätetele tuginedes selgitanud õigust tõhusale menetlusele enda kaitseks iseloomu ja tähtsust juba 2000. aastal, tuletades EIÕK artiklis 13 sisalduva õiguse PS §-dest 13, 14 ja 15.³¹ PS §-des 13, 14 ja 15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab muu hulgas riigi kohustuse luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse. Konventsiooni artikkel 13 sätestab, et igatüüpi, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, on õigus tegelikule õiguskaitsele. Hilisemas praktikas on vahetult tuginetud EIÕK-le.³² Kriminaal- ja väärteoasjades on Riigikohtu lahendites EIK kohtupraktikale viiteid tehtud eelkõige seoses õiglase menetluse ja menetluse pikkusega.³³

Mõistlik menetlusaeg on oluline garantii, mille efektiivsus on üheks faktoriks, mis mõjutab menetlusosalise mainet ning mõjutab põhiõiguste riivet. Kui asja menetlemine venib liiga pikaks, võib muutuda keeruliseks süüteo toimepanemise tõendamine. Kui menetlusaeg on ebamõistlik, võib esineda tahes tahtmata riiveid menetlusosalistele, kellele tekitatud kahju tuleks hüvitada.³⁴ Et tuvastada mõistliku menetlusaja riive, tuleb kindlaks teha selle ajaline kestus ning hinnata asjaolusid kaasuse põhisel. Mõistliku menetlusaja kulg saab alguse olukorrast, kus isiku olukord on oluliselt mõjutatud. Näiteks asja kohtusse saatmisest,³⁵ samuti vahistamisest,³⁶ süüdistuse esitamisest³⁷ või eeluurimise algusest.³⁸ Menetluse periood, mille raames mõistliku menetlusaega hinnatakse hõlmab kogu asjaomast menetlust.³⁹ EIK ei ole

²⁹ RKKKo 27.02.2004, 3-1- 1-3-04, p 19.

³⁰ RKÜKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p 18; 06.01.2004, 3-1-3-13-03, p 31; RKPJKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p 21.

³¹ RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 19.

³² RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04; 26.11.2007, 3-1-1-58-07; 23.05.2008, 3-1-1-18-08; 28.12.2009, 3-1-1-100-09.

³³ Julia Laffranque. Euroopa Inimõiguste kohus ja Eesti õigus. Juura Tallinn, 2017, lk 73.

³⁴ Ginter, J.; Kairjak, M.; Kangur, A.; Mets, T; Plekksepp, A. ja Soo, A. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikool, 2013, lk 66.

³⁵ EIKo 27.02.1980, Deweer vs. Belgia, p 42.

³⁶ EIKo 27.06.1968, Wemhoff vs. Saksamaa, p 19.

³⁷ EIKo 27.06.1968, Neumeister vs. Austria, p 18.

³⁸ EIKo 16.07.1971, Ringeisen vs. Austria, p 110.

³⁹ Council of Europe (2014), Guide to a fair trial: criminal limb, Strasbourg, Council of Europe.

kehtestanud konkreetseid tähtaegu, mis kujutaks endast “mõistlikku aega”. Igale juhtumile lähenetakse individuaalselt ning võetakse arvesse konkreetse kaasuse asjaolusid.

Alates 90ndate keskpaigast on EIK osalenud riiklikul tasandil võitluses pikkade kohtumenetlustega, eriti seoses kriminaalmenetluses.⁴⁰ Aastal 2012 tegi kohus 72 kohtuotsust kriminaalmenetluse kestuse kohta ja leidis, et 62 juhtumil esines EIÕK art 6 lõikes 1 sätestatud mõistliku aja nõude rikkumine.⁴¹ Aastaid hiljem, s.o 2015 tuvastati 104-s kohtuasjas⁴² EIÕK art 6 rikkumine ning 2017 aastal vastav rikkumine 127-s kohtuasjas.⁴³ Muljetavaldava koguarvuna ajavahemikus 1959–2017 leidis kohus õiguse rikkumist 5668 juhul.⁴⁴ Mõistliku aja rikkumiste suur osakaal näitab probleeme liikmesriikide ametiasutuste töö organiseerimises ja annab kaebajatele võimaluse saada hüvitist õiguse rikkumise eest, kuid annab vähe inimõiguste tõlgendamise seisukohalt ning raiskab seetõttu kohtu piiratud ressursi tulla toime tohutu hulga kaebustega. Menetluse mõistliku aja peavad tagama riikide seadusandlikud ja organisatoorsed meetmed. Küll annab EIK ulatuslik kohtupraktika juhiseid otsustamiseks, millal on tegemist mõistliku menetlusaja rikkumisega.⁴⁵

Menetluse mõistlikkuse hindamisel lähtutakse konkreetse kohtuasja asjaoludest, mille juures arvestatakse nelja kriteeriumiga. Nendeks on kohtuasja keerukus, kaebaja ja asjaomase asutuse (riigivõimu) käitumine ning selle olulisus, mis on kaebaja jaoks konkreetsetes menetluses kaalul.⁴⁶ Eeltoodud kriteeriumitele tuginedes on EIK näiteks leidnud, et 6 aastat ja 8 kuud,⁴⁷ 10 aastat⁴⁸ kui ka 13 aastat⁴⁹ kestnud kriminaalmenetlus on olnud põhjendamatult pikk. Õiglase kohtumõistmise ja asja kiirema lahendamise vahel tuleb alati leida tasakaal. Seejuures ei tohi kiire menetlemine kaasa tuua teiste EIÕK art-st 6 tulenevate menetlusõiguste olulist riivet ega kadu.⁵⁰ Näiteks peab arvestama EIÕK art 6 lõike 3 punktis b sätestatud õigusega, mille kohaselt on kahtlustataval ja süüdistataval õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. EIK on seisukohal, et sõltumata sellest, kas tegemist on tsiviil- või kriminaalasjaga, samuti juriidilise isikuga, kujutab üle viie aasta kestnud menetlus endast

⁴⁰ Galand-Carval, 'European Court of Human Rights declares war on unreasonable delays', (1996) St Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal 109–126.

⁴¹ Marc Henzelin and Heleoise Rordorf. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? 2014, lk 78.

⁴² Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 2015, lk 2.

⁴³ Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 2017, lk 2.

⁴⁴ Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 1959–2017, lk 2.

⁴⁵ U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 250.

⁴⁶ RKKKo 05.12.2016, 3-1-1-79-16, p 27; RKKKm 17.06.2015, 3-1-1-53-15, p 10.

⁴⁷ EIKo 15.03.2016 *Gurban vs. Türgi*.

⁴⁸ EIKo 25.06.1987, *Milasi vs. Itaalia*.

⁴⁹ EIKo 25.06.1987, *Baggetta vs. Itaalia*.

⁵⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012, KrMS § 274¹, p 1.1.1.

reeglina konventsiooni art 6 rikkumist.⁵¹ Riigikohus on kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust, kriminaalmenetluse senist käiku ning muid asjaolusid arvestades heitnud ette isegi enam kui 4-aastase kestusega menetluse läbiviimist.⁵² Järgnevalt vaatame nelja kriteeriumit lähemalt.

Esimalt hinnatakse kohtuasja keerukust, mis on seotud nii kaasuse asjaoludega kui ka kehtiva õigusega. Keerukas juhtum võib hõlmata küsimusi taotleja tervisliku seisundi kohta,⁵³ hõlmata suuri hulki tõendeid,⁵⁴ keerukat juriidilist probleemi,⁵⁵ vajadusega küsitleda suurel hulgal tunnistajaid⁵⁶ või puudutatud isikuid.⁵⁷ Mõned juhtumid võivad olla keerukad oma olemuselt, näiteks kui need hõlmavad nii ühiskondlikke kui ka individuaalseid huve.⁵⁸ Keeruka asja lõpuleviimine võtab rohkem aega, ent keerukus iseenesest ei õigusta mitte iga kord menetluse pikkust.⁵⁹

Teiseks kontrollitakse kaebaja enda käitumist kohtuasjas, mis on menetluse objektiivne tunnus, mille üle riigil puudub kontroll. Seetõttu on see üheks kriteeriumiks, otsustamaks kas mõistlik menetlusaeg on ületatud või mitte.⁶⁰ Indiviidile ei saa teha etteheiteid oma seadusest tulenevate õiguste teostamise kohta, kuna tegemist ei ole venitamistaktikaga.⁶¹ Riigikohus on aga leidnud, et suure hulga tunnistajate ülekuulamise taotlemine ning neile asjakohatute küsimuste esitamine või põhjendamatult mahukate taotluste ettekandmine kohtuistungil on käsitletav kohtumenetluse venitamisenähtena.⁶² Siiski ei ole menetlusosalisel kohustust aidata kaasa oma süüasja lahendamisele.⁶³ Ainsateks kohustusteks on olla oma juhtumi suhtes hoolas, hoiduda viivitustest⁶⁴ ja kasutada menetluse kiirendamise võimalusi.⁶⁵ Olukorras, kus süüalune hoidub tahtlikult menetlusest kõrvale või on põgenenud, ei saa süüdistatav hiljem tugineda mõistliku menetlusaja riivele, v.a mõjuval põhjusel.⁶⁶ Sellest johtuvalt ei oleks kaebajal õigus ka

⁵¹ EIKo Caracciolo vs. Itaalia; Chrysoula Aggelopoulou vs. Kreeka, Gjashta vs. Kreeka; Raspoztis vs. Kreeka; Smál vs. Slovakkia; Koleci vs. Kreeka; Savvas vs. Kreeka; Massey vs. Ühendkuningriigid; Giannangeli vs. Itaalia; P.G.F. vs. Itaalia; Väänänen vs. Soome; Donner vs. Austria; Dostál vs. Tšehhi; Kadlec jt vs. Tšehhi.

⁵² RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11 p 18.

⁵³ EIKo 18.06.2015, Yaikov vs. Venemaa, p 76.

⁵⁴ EIKo 15.07.1982, Eckle vs. Saksamaa.

⁵⁵ EIKo 27.11.2012, Breinesberger ja Wenzelhuemer vs. Austria, p-d 30-33.

⁵⁶ EIKo 22.12.2004, Mitev vs. Bulgaaria, p 99.

⁵⁷ EIKo 25.03.1999, Papachelas vs. Kreeka, p 39.

⁵⁸ EIKo 30.10.1991, Wiesinger vs. Austria, p 55.

⁵⁹ Council of Europe, CEPEJ (2012), Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, p. 20.

⁶⁰ EIKo 30.10.1991, Wiesinger vs. Austria, p 57.

⁶¹ EIKo 23.04.2009, Gubkin vs. Venemaa, p 167; 09.10.2008, Moiseyev vs. Venemaa, p 192.

⁶² RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 44.

⁶³ EIKo 15.07.1982, Eckle vs. Saksamaa, p 82.

⁶⁴ Näiteks hoiduma kaitsetakast, millega alusetult või põhjendamatult kohtuasja venitatakse.

⁶⁵ EIKo 07.07.1989, Union Alimentaria Sanders SA vs. Hispaania, p 35.

⁶⁶ EIKo 20.06.2006, Vayic vs. Türgi, p 44.

hüvitisele. Samas süüaluse käitumine ei anna ametiasutustele alust põhjendmatuteks viivitusteks (tegevusetuseks).⁶⁷ Ka Tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjoni poolt 08. detsembril 2006. a Strasbourgis vastu võetud raporti kohaselt on EIÕK art 6 rikkumisega reeglina tegemist, kui menetlus on kestnud üle 5 aasta. Ainsad asjad, milles EIK menetluse selgelt ülemäärasele kestusele vaatamata rikkumist ei tuvastanud, on kohtuasjad, milles süüdistatavad on meelega menetlust venitanud.⁶⁸ Sellest saab järeldada, see on ainus kriteerium, mille põhjal kohus leiab, et artiklit 6 ei ole rikutud ka siis, kui menetlus oli ilmselgelt ülemäära pikk.

Kolmandaks kriteeriumiks on riigivõimu käitumine. Riigile etteheidetavaid viivitusi tuleb alati arvestada,⁶⁹ kuid vastutuse omistamist tuleb hoolikalt kaaluda. Näiteks ei ole tegemist riigipoolse menetluse viivitamisega, kui kohtul tekib tarvidus esitada Euroopa Liidu Kohtule eelotsusetaotlus, mis on vajalik liidu õiguse ühetaoliseks kohaldamiseks.⁷⁰ Kui kohtumenetluse poole tervislik seisund ei võimalda tema osavõttu kohtuistungitest, ei saa menetluse tõkestumist käsitleda kohtupoolse viivituseks.⁷¹ Samasele seisukohale on asunud ka Euroopa Inimõiguste Kohus, leides, et süüdistatavale ei tohi ette heita menetluslike viivitusi, mis on tingitud tema terviseseisundist, kuid samas ei saa süüdistatava terviseseisundist tingitud viivitusi omistada ka riigile, et põhjendada EIÕK art 6 lg 1 rikkumist.⁷² Siiski peavad riigid oma õigussüsteemi korraldama selliselt, et kohtuotsus sünniks mõistliku aja jooksul.⁷³ Kohtuasja ettevalmistamine ja kohtuprotsessi kiire läbiviimise põhivastutus lasub asja arutavale kohtunikule.⁷⁴ EIK on leidnud, et struktuursed probleemid kohtuametnike tasandil ei vabasta riiki vastutusest, kuna riigil on kohustus korraldada õigusemõistmine nõuetekohaselt, et see toimiks.⁷⁵ Samamoodi ei ole õigustuseks krooniline ülekoormus, mis tekitab pikki menetlusi.⁷⁶ Riigil on vastutus kõigi riigiasutuste ees, mitte ainult kohtutel.⁷⁷ Seega on riigil suur vastutuskoores otsimaks viise, kuidas tagada kohtusüsteemis menetluste läbiviimine mõistliku aja jooksul. Kui asutused on astunud kiireid ja sobivaid samme kohtute ajutise ja ettenägematu ülekoormuse vähendamiseks, võib pikem menetlusaeg olla mõnel juhul õigustatud.

⁶⁷ Handbook on European law relating to access to justice. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2016 Lüksemburg, p-d 143-144.

⁶⁸ „Kohtumenetluse pikkus Euroopa Nõukogu liikmesriikides Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika põhjal“. CEPEJ raport, Strasbourg 08.12.2006.

⁶⁹ EIKo 06.06.1981, *Buchholz vs. Saksamaa*, p 49; 06.12.2001, *Yagtzilar ja teised vs. Kreeka*.

⁷⁰ EIKo 26.02.1998, *Pafitis ja teised vs. Kreeka*, p 95.

⁷¹ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 47.

⁷² EIKo 28.11.2002, *Lavents vs. Läti*, p 100.

⁷³ EIKo 29.03.2006, *Cocchiarella vs. Itaalia*, p 119; 25.02.1993, *Dobbertin vs. Prantsusmaa*, p 44.

⁷⁴ EIKo 25.06.1987, *Capuano vs. Itaalia*, p-d 30-31.

⁷⁵ EIKo 23.04.1987, *Lechner ja Hess vs. Austria*, p 58.

⁷⁶ EIKo 01.07.1997, *Probstmeier vs. Saksamaa*, p 64.

⁷⁷ EIKo 26.10.1988, *Martins Moreira vs. Portugal*, p 60.

Neljanda kriteeriumi alusel tuleb arvesse võtta asja olulisust, mis on kaebaja jaoks konkreetses menetluses kaalul. Näiteks juhul, kui isikut hoitakse kohtueelses menetluses vahi all, on see asjaoluks, mida tuleb mõistliku menetlusaaja riive korral hüvitise määramisel arvestada.⁷⁸ Samuti seda, kas ja millise aja jooksul on asjas lootust jõuda lõpliku kohtulahendini. Menetlusosalise tervislik seisund võib nõuda ka kriminaalasja tavapärasest kiiremat lahendamist ning seeläbi mõjutada EIK poolt väljapakutud viimase kriteeriumi hindamist – nimelt seda, mis on menetluses kaebaja jaoks kaalul.⁷⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et menetluse pikkuse mõistlikkust tuleb hinnata iga üksiku kaasuse ja selle asjaolude põhjal.⁸⁰ Juhtudel, mil menetlusaeg on olnud ilmselgelt ebamõistlik, tuleb tuvastada EIÕK art 6 lg 1 esimese lause rikkumine. Kui menetlusosalise käitumine ei ole viivitusi tekitanud, tuleb riive kindlaks tegemisel võtta aluseks riigivõimu käitumine.

Järgnevalt vaatame, millistel juhtumitel on tegemist mõistliku menetlusaja rikkumisega riigivõimu poolt.

1.2. Mõistliku menetlusaja rikkumine riigivõimu käitumisega

Mõistliku menetlusaja rikkumise kvalifitseerimine eeldab mitmesuguste objektiivsete ning subjektiivsete asjaolude hindamist. Kohus, kes rikkumist hindab, peab arvestama kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust ning menetluse senisest käiku.⁸¹ Menetluse senist käiku arvestades vaadatakse mitmel korral on kriminaalasi saadetud alama astme kohtutele uueks arutamiseks. Kohtupraktikas on mõistliku menetlusaja ulatuslikku rikkumist sedastatud olukorras, kui kõrgema astme kohtud on alama astme kohtute otsuseid korduvalt tühistanud ja asja tagasisaatmisel uuele arutamisele võib aktualiseeruda kuriteo aegumine.⁸² Kui kõrgema astme kohus satub olukorda, kus ühelt poolt on tuvastatud kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine, kuid teisalt on tegemist kriminaalmenetluse mõistliku aja põhimõtte rikkumisega, prevaleerib kriminaalasja mõistliku aja jooksul menetlemise nõue.⁸³ EIK ja Riigikohus on asunud seisukohal, et kohtu ülesanne on teha kõik endast olenev, et viia menetlus läbi mõistliku aja jooksul.⁸⁴ EIK on menetlusaja mõistlikkuse tagamise kontekstis leidnud, et menetluse

⁷⁸ EIKo 23.09.1994, *Hokkanen vs. Soome*, p 72.

⁷⁹ U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. - Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu 2003, lk 170.

⁸⁰ EIKo 13.07.1983, *Zimmermann ja Steiner vs. Šveits*, p. 24

⁸¹ RKKKo RKKKo 07.06.2010, 3-1-1-118-09; 07.11.2008, 3-1-1- 28-08, p 16.

⁸² RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13, p 18; 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p 12

⁸³ RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p 12.

⁸⁴ EIKo 26.02.1998, *Pafitis vs. Kreeka*.

juhtimine, sh oluliste ja ebaoluliste tõendite eristamine ning poolte tegevusele või tegevusetusele hinnangu andmine on asja arutava kohtu pädevuses.⁸⁵ Andmaks ülevaadet riigivõimule etteheidetavast käitumisest, tuleb arvesse võtta EIK praktika.

On tähelepanuväärne, et liikmesriigid on vabad kujundamaks siseriiklike mehhanisme mõistliku aja tagamiseks.⁸⁶ Samas on siseriiklikel kohtutel kohustus omal initsiatiivil tagada asja menetlemise jätkamist.⁸⁷ Kui esineb mõistliku menetlusaja riive ning kohus lubab menetlusel jätkata, võtmata meetmeid menetluse kiirendamiseks, vastutab riik sellest tuleneva hilinemise eest. Seda põhjusel, kuna riik ise on kriminaalmenetluse osapool, kes vastutab kriminaalasjas süüdistuse esitamise eest.⁸⁸ Seejuures on EIK praktika kohaselt oluline pöörata tähelepanu õiglase kohtupidamise erinevatele aspektidele, mis on tagatud EIÕK art-s 6. Hinnates menetluse kestuse mõistlikust, peab seejuures arvestama viivituse põhjuseid ja seda, mil määral on viivitusega tagatud artiklist 6 tulenevad muud põhiõigused.⁸⁹

Paljudel juhtudel on EIK leidnud, et isegi kui riigiasutused võtavad meetmeid tagamiseks, et menetluses ei esineks viivitusi on vastutajaks ikkagi riik. Näiteks kohtuasjas *Kayuda vs. Ukraina*⁹⁰ (esines palju istungite edasilükkamisi) esitas kohus mitmel korral kohtusse kutsutud isikutele kohtukutseid, kes sellest hoolimata istungitele ei ilmunud. EIK märkis, et siseriiklik kohus ei kasutanud kõiki vajalike meetmeid oma eesmärgi saavutamiseks. Seejuures oli kohtunikul võimalus rakendada sunnimeetmeid või trahvi istungitest kõrvalehoidjate suhtes. Kui siseriiklik kriminaalseadustik annab kohtutele õiguse trahvida või koguni politseil kohale tuua lasta tunnistajaid, kes nõuetekohasele kohtukutsele vaatamata jätavad mõjuva põhjuseta kohtusse ilmumata, siis Kohus kritiseerib neid kohtuid, kes menetluse kiirendamiseks nimetatud volitusi ei kasuta. Seetõttu leidis EIK, et Ukraina ametiasutused kannavad peamist vastutust mõistliku menetlusaja nõude rikkumise eest. Samamoodi kohtuasjas *Sizov vs. Venemaa*⁹¹ ei suutnud riik tagada tunnistajate osalemist istungitelt ja nende ülekuulamist mõistliku aja jooksul, mis oli EIK arvates tingitud riigi käitumisest. Lisaks on leitud riigi

⁸⁵ EIKo 01.06.2006, *Stojic vs. Horvaatia*, p. 26

⁸⁶ EIKo 06.11.2012, *Beggs vs. Ühendkuningriigid*, p 239; 24.07.2012, *Mikhail Grishin vs. Venemaa*, p 182.

⁸⁷ *Ibid*, *Beggs vs. Ühendkuningriigid*, p 239.

⁸⁸ EIKo 10.09.2010, *McFarlane vs. Iirimaa*, p 152; 24.07.2012, *Grishin vs. Venemaa*, p 182; 06.11.2012, *Beggs vs. Ühendkuningriigid*, p 239; *Svinarenko ja Slyadnev vs. Venemaa*, p 88.

⁸⁹ EIKo 06.11.2012, *Beggs vs. Ühendkuningriigid*, p 240.

⁹⁰ EIKo 10.11.2011, *Kayuda vs. Ukraina*, p 17; 18.10.2011, *G.O. vs. Venemaa*, p 112.

⁹¹ EIKo 24.07.2012, *Sizov vs. Venemaa*, p 42.

vastutust olukordades, kus esineb liiga pikk ajavahe (paus) istungite vahel või kohtu alla andmisest kuni põhiistungini.⁹²

Samuti on leitud riigi vastutust menetluse ebamõistliku kestuse eest, kui menetlus venib kohtu, prokurööri või uurija tegevuse (tegevusetuse) tõttu konkreetse asja arutamisel või uurimisel,⁹³ aga ka siis, kui menetluse venimise on põhjustanud kohtu poolt määratud ekspert.⁹⁴ Kui õigussüsteemis on struktuurilised puudused, saab vastutajaks olla ainult riik. Näiteks ei ole EIK jaoks argumendiks asjaolu, et kohtuasjade venimise on põhjustanud kohtute suur töökoormus. EIK suunitluste kohaselt on lepinguosalistel riikidel ülesanne korraldada oma kohtusüsteemid selliselt, et kohtud saaksid EIÕK-st tulenevaid nõudeid täita.⁹⁵

Väljakujunenud praktika kohaselt on mõistliku menetlusaja rikkumise eest peamiseks vastutajaks riigivõim. Kuid mis kasu võib sellest olla isikule, kui riik oma eksimust ei tunnista. Käesoleva töö autor asub seisukohale, et juhtudel kui kriminaaluurimine oli kooskõlas seadusega, kui kriminaalmenetlus isiku suhtes lõpetatakse seoses ebamõistliku menetlusajaga, mille vastutuskoozem on omistatav riigivõimule, peab isikule olema võimalus saada riigilt õiglast hüvitist. Sellisel juhul on isik kahju kandnud kriminaalasja tõe väljaselgitamise huvides, seega avalikes huvides. Kokkuvõttes peaks kohus olema koht, kus põhiseaduses kehtestatud põhimõtte „kõik on seaduse eest võrdsed“ maksab ka tegelikult, mitte ainult deklaratsiooni tasandil. Võrdsus eeldab võrdseid ressursse, võrdseid teadmisi ja võrdseid võimalusi. Õiglane menetlus on võistleva menetluse kõige olulisem märksõna. Kui pooled võrdselt ei vastuta oma tegude ning käitumistega, ei tasu võistlevast kohtumenetlusest rääkida.

“Muidugi ei saa kriminaalriminaalmenetlus kui riigi tuumikfunktsiooniks olev⁹⁶ tegevus olla seatud ega kutsutud inimestele kahju tekitama. Kindlasti mitte. Kriminaalmenetlus peaks ju üldtuntult ikka kaasa aitama kannatanute abistamisele ja neile kuriteoga tekitatud kahju heastamisele. Kuid kas sellest suurest ja ilusast üldreeglist on võimalikud ka erandid?”⁹⁷ küsis Riigikohtunik E. Kergandberg *Juridica* arvamuses. Ometigi ei pruugi kriminaalmenetluses

⁹² EIKo 25.07.2009, *Mattoccia vs. Itaalia*.

⁹³ EIKo 18.10.2011, *G.O. vs. Venemaa*, p 112; 05.02.2011, *Kalle Kangasluoma vs. Soome*, p 23.

⁹⁴ EIKo 25.06.1988, *Capuano vs. Itaalia*, p 32; 03.05.2012, *Masár vs. Slovakkia*, p 24; 23.10.2012, *Pimentel Lourenço vs. Portugal*, p 34.

⁹⁵ EIKo 18.01.2007, *Shchiglitsov vs. Eesti*, p 18; 28.04.2005, *Hadjidjanis vs. Kreeka*.

⁹⁶ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07, p 21.

⁹⁷ E. Kergandberg, “Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib?”, *Juridica* VIII/2011, lk 629.

kõik latusalt sujuda. Järgnevalt vaatame, mis asjaolud tingisid riiki looma süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse.

2. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon

2.1. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni kujunemislugu

Ilmselt tundus seadusandjale, et kõigepealt väärib reguleerimist kriminaalmenetluses õigusvastase vabaduse võtmisega põhjustatud kahju heastamine ja ta kehtestas pika nimega seaduse – riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seaduse (AVVKHS).⁹⁸ Võiks ju arvata, et sellele järgnes kodanike küsimuste-kaebuste laviin, mille sisuks küsimus, et kas siis kriminaalmenetluses saab tekitada kahju üksnes vabaduse võtmisega. See arvamus on ekslik: ei mingeid kohtukaebusi ega avalikke õiguslikke diskussioone!⁹⁹ Võib arvata, et eeltoodu põhjuseks oli regulatsiooni sisu, mis käsitles üksnes vabaduse võtmisega tekitatud kahju. Muus osas oli süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamine reguleerimata. Seejuures oli reguleerimata ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon, mille sünnile aitas kaasa kohtupraktika. Näiteks kriminaalmenetluse pikkust Eestis on EIK uurinud *Mõtsniku*¹⁰⁰ ja *Malkovi*¹⁰¹ asjas. Kummagis mõistliku menetlusaja rikkumist ei tuvastatud. Hoopis tõsisem oli EIK tõdemus, et Eesti õiguskorras puudusid pikka aega tõhusad õiguskaitsevahendid, mida nõuab EIÕK artikkel 13, et tagada põhiõigus menetlusele mõistliku aja jooksul.

Tõhusa õiguskaitsevahendi küsimuse tõstatus 2008. aastal, kui Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium arutas isiku R. Paala individuaalkaebust, kes oli süüdistatav kriminaalasjas.¹⁰² Taotluses nõuti tuvastamist, et õigusloova akti puudumine, millega sätestatakse kriminaalõiguslik menetluskord ebamõistliku menetlusaja kohta esitatud kaebuste läbivaatamiseks ja õiglase hüvitise määramiseks, on vastuolus PS §-ga 14 ning konventsiooni artikliga 13. Riigikohus leidis siiski, et vastav kompenseerimis meede on õiguskorras kehtestatud ning kahju hüvitist saab nõuda halduskohtus riigivastutuse seaduses sätestatud alustel ja korras.¹⁰³ Õiguslik probleem lükati halduskohtu vastutusalale, lootuses, et õigusmaastikul saabub õigusselgus. Olukord päädis hoopis suure segadusega, kuna Riigikohtu halduskolleegiumile ei olnud kahju hüvitamise õiguslikud alused nii selged kui

⁹⁸ Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus. RT I 1997, 48, 775; RT I, 10.06.2011, 4.

⁹⁹ E. Kergandberg, lk 631 (viide 97).

¹⁰⁰ EIKo 29.04.2003, *Mõtsnik vs. Eesti*.

¹⁰¹ EIKo 04.02.2010, *Malkov vs. Eesti*.

¹⁰² RKPJKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08.

¹⁰³ *Ibid*, p 25.

põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumile, mistõttu anti asi üldkogule menetlemiseks.¹⁰⁴ Lõplik selgus saabus Riigikohtu üldkogu otsusega, milles tugineti EIÕK ja selle kohaldamise praktikale, mis omakorda aitas likvideerida ebakindlust ja vastuolu.¹⁰⁵ Esmalt kohustati nii seadusandjat kui ka täidesaatvat võimu järgima PS §-s 14 sätestatud põhiõigust menetlusele mõistliku aja jooksul.¹⁰⁶ Seejärel selgitati EIK praktikale tuginedes, et kui on tuvastatud ebamõistlikult pikk menetlusaeg, siis tuleb üldjuhul eeldada mittevaralise kahju tekkimist süüdistataval, kui pole tõendatud vastupidist (vt nt Scordino vs. Itaalia, otsus 29. märtsist 2006, kaebus nr 36813/97).¹⁰⁷ Lõpetuseks lähtuti EIK otsusest,¹⁰⁸ et mittevaraline kahju on enamasti heastatav karistuse vähendamise, karistuse osaliselt kantuks lugemise, karistusest vabastamise või kriminaalmenetluse lõpetamise näol. Seevastu juhtumeil, kus menetlus on lõpetatud või isik õigeks mõistetud alles pärast mõistliku menetlusaja lõppu ja seda teistel kaalutlustel kui mõistliku menetlusaja möödumise tõttu (näiteks vähese süü või tõendamatus tõttu), on ainsaks õiglaseks vahendiks isikule tekitatud mittemateriaalse kahju hüvitamisel õiglase rahaline hüvitis.¹⁰⁹ Siinkohal tuleb tähele panna, millele viitab ka Uno Lõhmus, et Riigiprokuratuuril on avar otsustusulatus ja seepärast ka võimalus uurimise ebatõhusust (nt puudulikud tõendid) varjata kriminaalmenetluse lõpetamisega.¹¹⁰ See on üheks asjaoluks, miks magistritöö autor asub etteruttavalt seisukohale, et menetluse lõpetamine juba toimunud riive (mõistliku menetlusaja möödumise) tõttu tuleb isikule kompenseerida rahaliselt.

Kokkuvõttes tunnistati riigivastutuse seaduse regulatsioon, mis välistab ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamise, põhiseadusega (PS § 25) vastuolus olevaks.¹¹¹ Oluline on seega rõhutada, et juba 2011. a tunnistas Riigikohus rahalise kompensatsiooni nõudmise võimalust PS § 25 alusel, kui isiku õigust menetlusele mõistliku aja jooksul on riivatud. Kuigi seadusandlus ei välista võimalust pöörduda halduskohtusse ning nõuda õiguse rikkumisega tekitatud kahju hüvitamist, siis küsitavaks jääb ikkagi pöördumise tulemuslikkus.¹¹²

¹⁰⁴ RKHKm 21.06.2010, 3-3-1-85-09.

¹⁰⁵ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p-s 79 /.../EIÕK ja selle kohaldamise praktika on ühtlasi kriminaalmenetlusõiguse allikas tulenevalt kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 2 p-st 2.

¹⁰⁶ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 80.

¹⁰⁷ *Ibid*, p 93.

¹⁰⁸ EIKo 13.11.2008, Ommer vs. Saksamaa, p 75.

¹⁰⁹ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 130.

¹¹⁰ U. Lõhmus, lk 260 (viide 45).

¹¹¹ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p-d 118–119.

¹¹² EIK on märkinud, et tõhus õiguskaitsevahend ei saa seisneda selles, et isik saavutab õigusteoreetilistele argumentidele toetudes konstitutsioonikohtu uudse lahendi. EIK kordas seejuures Suurkoja õiguskäsitlust asjas Cocchiarelli vs. Itaalia, mille kohaselt kõrgeid menetluskulud õiguslikult uudsete argumentide läbitöötamisel ja esitamisel muudavad vastava menetluse ebatõhusaks.

Samal ajal toimus seadusandlikul tasandil vilgas töö, mille tulemusena jõustus 1. septembril 2011. a kriminaalmeneltuse seadustikus preventiivseid kui ka kompenseerivaid meetmeid sisalduvad seadusemuudatused. Muudatustega sooviti tagada kriminaalmenetluse tõhusamaks ja ökonoomseks muutumine ning suurem vastavus menetlusse puutuvate isikute põhiõigusele. Eelnõu vajalikkust põhjendati vajadusega suurendada kodanikkonna usaldust kehtiva õiguskorra ja õigustumõistmise süsteemi vastu.¹¹³ Vahemärkusena toob töö autor välja statistika, mille kohaselt 2013. aasta andmete põhjal usaldas menetlusega kokkupuutunutest kohtusüsteemi 55% vastanutest.¹¹⁴ Ühe abinõuna eesmärgi saavutamiseks loodi õiguskaitsevahend, et taotleda kohtumenetlustes, eeskätt kriminaalmenetluses, mõistliku menetlusaja põhimõtte järgimist. Preventiivse meetmena anti menetluspoolele õigus esitada kohtumenetluse kiirendamise taotlus, mis aitab mõistliku menetluaega tagada.¹¹⁵ Preventiivset vahendit tuleb lugeda efektiivseks, kui ta võimaldab lõpetada kohtumenetluse asja varem. Teise abinõuna võeti kasutusele kompenseerivad õiguskaitsevahendid. Riigiprokuratuurile ja kohtule anti pädevus lõpetada kriminaalasja menetlus kohtueelses menetluses (KrMS § 205²) või kohtuistungil (KrMS § 274²), kui tuvastatakse, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada. Lisaks on kohul õigus mõistliku menetlusaja riive korral karistust kergendada.

Eesti ametivõimudele ei jäänud kindlasti märkamata EIK kohtuasi *Mets vs. Eesti*,¹¹⁶ milles kohus nendib, et endiselt ei ole Eestis tehtud vastavaid seadusemuudatusi seoses ebamõistlikult pika kohtumenetlusega kohase õiguskaitsevahendi loomiseks ja hüvitise mõistmiseks. EIK leidis, et seadusemuudatused, millega kehtestatakse ebamõistlikult pika menetluse eest hüvitise mõistmiseks selged alused ja kiire menetlus, suurendaks tunduvalt õiguskindlust selles valdkonnas. Vaatamata eespool käsitletud Riigikohtu lahenditele, ei kehtestatud uut kriminaalmenetlusega tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni. Selle asemel tuli praktikas lähtuda PS §-st 25. Sellest tulenevalt tekkis vajadus kehtestada süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon, et tagada isikute põhiõigused ja mõistlikud hüvitised kriminaalmenetlusega õigusvastaselt tekitatud kahjude eest.

Antud oli selge sõnum, et Eestil tuleb läbi mõelda kord, mis reguleerib kaebuste esitamist ja lahendamist, kui on rikutud isiku õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul. Kuna eelnevalt

¹¹³ SE 599, seletuskiri, lk 3 (viide 5).

¹¹⁴ Turu Uuringute AS. Kohtusüsteemi usaldab veidi üle poole menetlusosalistest, 2013.

¹¹⁵ SE 599 seletuskiri § 274¹, p 204, lk 39 (viide 5).

¹¹⁶ EIKo 07.05.2013, *Mets vs. Eesti*.

sai ennetav ja heastav meede seadusandlusesse lisatud, siis peeti vajalikuks täiendada kompenseerivat meedet rahalise nõude abil. Muude süüteomenetluse meetmetega (nt ametikohalt kõrvaldamine, elukohast lahkumise keeld) tekitatud kahju hüvitamist kehtiv õigus ette ei näinud, ehkki ka need meetmed riivavad intensiivselt isiku õigusi ja võivad põhjustada kahju, mille talumist ei saa isikult kõigil süüteomenetluse lõppemise juhtudel eeldada. Seda põhiseadusevastast lünka asuski täitma SKHS regulatsioon.¹¹⁷ Seega võib öelda, et SKHS regulatsioon on suunatud kahjude korvamisele läbi rahaliste vahendite. Seadusega määratleti süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise alused, ulatuse ja korra. SKHS näol on tegemist ühe riigivastutuse eriliigiga, mis asetub süstemaatiliselt kehtiva riigivastutuse seaduse (RVastS) kõrvale, sätestades tervikliku süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni. RVastS-i kohaldatakse eelnõu suhtes vaid siis, kui see on eelnõus endas sõnaselgelt ette nähtud.¹¹⁸ Enne SKHS jõustumist kehtinud RVastS-i ja AVVKS-i koosmõjus tekkis praktika, mille järgi süüteomenetluses tekitatud kahjunõudeid lahendab halduskohus, lähtudes põhimõttest, et halduskohtule alluvad kõik avalik-õiguslikud vaidlused, mille suhtes ei ole kehtestatud eriregulatsiooni. See tõi kaasa olukorra, et halduskohus lähtus kriminaalmenetluses tekitatud kahju nõuete puhul haldusõigusliku riigivastutuse üldpõhimõtetest. Seega pidi halduskohus andma sisulisi hinnanguid läbiviidud kriminaalmenetluse toimingutele ja kohaldatud meetmetele, st toimus kriminaalmenetluse raames üldkohtus tehtud kohtulahendite halduskohtulik kontroll. Selline lahendus aga ei aita kaasa tõhusa ja lünkadeta õiguskaitse tagamisele. Eelnõus on ette nähtud, et süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise üle otsustab üldkohus. See tagab nõuetekohase süüteomenetluse kohtuliku kujundamise n-õ algusest lõpuni. Kohtuteede eristamine tagab õigusselgema regulatsiooni.¹¹⁹ Kuna nüüdseks on kompenseeriv meede Eesti õigusesse vastu võetud, on paslik analüüsida SKHS-s sätestatud ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamise alust, ulatust ja korda. Järgnevalt vaatame, mis alusel ja kas üldse riik vasutab ebamõistliku menetlusaja õiguste rikkumiste eest ning kas vastavat meedet saab pidada tõhusaks.

¹¹⁷ SE 635, seletuskiri, lk 14 (viide 15).

¹¹⁸ *Ibid*, lk 3.

¹¹⁹ *Ibid*, lk 4.

2.2. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamine ebamõistliku menetlusajaga

Kahju hüvitamine nähakse seaduse kohaselt ette kahe suure juhtumite grupi korral. Esmalt seaduses reguleeritud juhtumid, mil isiku suhtes on kohaldatud süüteomenetluse meedet, mis intensiivselt riivas tema põhiõigust (vahistamine, kinnipidamine, ametikohalt kõrvaldamine, elukohast lahkumise keeld, vara arestimine), kuid mille talumise kohustus ei ole menetluse lõpptulemust arvestades proportsionaalne – eelkõige kui isik on õigeks mõistetud või lõpetatakse tema suhtes menetlus kriminaalmenetluse aluse puudumise tõttu. Hüvitamise õigust andva põhiõiguse riivena käsitletakse selle juhtumite grupi all ka ebamõistlikku menelusaega. Teine grupp juhtumeid puudutab menelteleja (prokuratuur, uurimisorgan, väärteo kohtuväline menelteleja) süülist vastutust, kui rikutud on menelitusõigusnormi. Seejuures on süüline menelitusõiguse rikkumine kahju hüvitamise aluseks sõltumata sellest, milline on süüasja menelitus lõpptulemus. Seevastu esimesse gruppi kuuluvate juhtumite, st ebamõistliku menelitusajaga tekitatud kahju hüvitamise puhul on oluline menelitus lõpptulemus.

SKHS alusel makstakse ebamõistliku menelitusajaga tekitatud kahju eest hüvitist juhul, kui isik mõistetakse õigeks, ning samuti juhul, kui kriminaalmenelitus lõpetatakse KrMS § 199 lg 1 p 1, 2 või 5 alusel (SKHS § 5 lg 1 p 6). Tinglikult võib mõistliku menelitusaja riivega tekitatud kahju hüvitamise juhud jagada kolmeks:

- 1) Kui isik mõistetakse õigeks või menelitus lõpetatakse KrMS § 199 lg 1 p 1, 2 või 5 alusel ja tuvastatakse mõistliku menelitusaja riive, siis on isikul õigus nõuda talle tekitatud kahju hüvitamist. Seejuures hüvitatakse mõistliku menelitusaja riive tõttu nii varaline kui mittevaraline kahju.
- 2) Kui isik mõistetakse süüdi, kuid kriminaalmenelituslega ületatakse mõistlikku menelitusaja, siis on kohtul võimalus kergendada isikule mõistetavat karistust (KrMS § 306 lg 1 p 5) ja hüvitada riigipoolne menelitus venitamine isikule sel moel. SKHS § 5 lg 4 alusel on isikul ka süüdimõistva kohtuotsuse korral õigus nõuda ebamõistliku menelitusajaga tekitatud kahju hüvitamist, kui tema karistust mõistliku menelitusaja ületamisest hoolimata ei kergendatud. See tuleb praktikas kõne alla raskete kuritegude korral, kui kohus ei pea sõltuvalt kuriteo raskusest või tekitatud kahju suurusest võimalikuks karistuse kergendamist.
- 3) Juhtumid, kui kriminaalmenelitus lõpetatakse KrMS § 205² või § 274² alusel, kuna menelitus käigus on näha, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menelitusaja jooksul lahendada või on toimunud juba riive. Sellisel juhul on seadusandja pidanud isikule kohaseks

kompensatsiooniks kriminaalmenetluse lõpetamist iseenesest ning täiendavat hüvitise maksmise alust loodud ei ole.

Praktikas on väga keeruline hinnata, millal on menetlusaeg muutunud ebamõistlikult pikaks, see sõltub konkreetse kriminaalasja keerukusest, mahukusest ning menetluse käigust. Seadusandja on regulatsiooni loomisel selgitanud, et kui menetluse lõpetamisel KrMS §-de 205² ja 274² alusel tekiks riigil kohustus hüvitada isikule tekitatud kahju, võiks menetlusaja pikkuse mõistlikkuse üle otsustaval menetlejal tekkida teatud juhtudel soov öelda, et menetlus ei ole veel liiga pikalt kestnud. Seetõttu on menetluse lõpetamine iseenesest käsitletav kompensatsioonina.¹²⁰ Riigikohus on rõhutanud, et kriminaalmenetluse lõpetamine mõistliku menetlusaja möödumise tõttu eeldab süüdistatava nõusolekut, st see on käsitletav riigi ja süüdistatava kokkuleppena. Selle kokkuleppega riik tunnistab, et on süüteoasja ebamõistliku menetlusajaga riivanud süüdistatava õigusi, ning isiku põhiõiguste riive süvenemise vältimiseks loobub süüteoasja edasisest menetlemisest ja süüküsimuse lahendamisest. Süüdistatav nõustub kokkuleppega ebamõistlikust menetlusajast tuleneva riive hüvitiseks menetluse lõpetamise ja süüküsimuse lahendamata jätmisega, loobudes seeläbi mõnedest menetluslikest garantiidest, mis kaasneksid menetluse jätkamisel, sh näiteks õigusest nõuda õigeksmõistmise korral süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist SKHS-i alusel. Kui isik leiab, et tema suhtes läbiviidud süüteomenetlus on olnud õigusvastane ning ta soovib nõuda menetlusega tekitatud kahju hüvitamist, on tal võimalik jätta menetluse lõpetamiseks nõusolek andmata ja pärast süüteomenetluses õigeksmõistva otsuse langetamist või pärast süüteomenetluse lõpetamist süüteo aegumise tõttu nõuda süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist.¹²¹ Magistritöö autor leiab, et selline seisukoht eirab tõsiasja, et mõistliku menetlusaja rikkumine on õiguserikkumine. Samuti ei saa riik iseenda haldussuutmatusega õigustada süüdistatavate ebamõistlikult pikka menetlust. Kui kriminaalmenetlus on kestnud ebamõistlikult kaua, kaasneb sellega reeglina mittevaraline kahju, mis tuleb PS § 25 kohaselt hüvitada.¹²² Paraku on seadusandjal jäänud see olukord reguleerimata, kui mõistliku menetlusaja riive tuleneb riigivõimu käitumisest ning kohtuotsuseni ei jõuta, kuna menetlus tuleb juba tekkinud riive tõttu lõpetada. Kui menetluse lõpetamist käsitleda iseseisva preemiana, siis magistritöö autori arvates riik ise tunnistab, et kriminaalmenetlus on iseenesest käsitletav sanktsioonina, millest isik vabastatakse. Põhiseadus ei anna riigile kahju hüvitamise

¹²⁰ *Ibid.*, lk 18.

¹²¹ RKKKo 03.11.2017, 1-16-7507, p 15.

¹²² nt EIKo 26.03.2006, Scordino vs. Itaalia; RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 93.

suhtes immunitaeti ega kehtesta erandit, et kui riik tekitab eraõiguslikule isikule kahju, siis kuulub see hüvitamisele piiratud alustel. Lisaks ei ole pidanud vajalikus arvestama, et kriminaalmenetluse tagajärjena võib isik kaotada oma reputatsiooni ja töö, katkeda võivad perekondlikud sidemed. Samuti võib kaasneda isikuga seotud ettevõtete maksujõuetus, katkeda isiku karjäär ning halveneda füüsiline ja vaimne tervis. Antud tagajärjed avalduvad eriti teravalt isikute puhul, kes menetluse lõppedes tunnistatakse süütuteks.¹²³ Kuigi KrMS § 205² või 274² alusel menetluse lõpetamisel süüd tunnistama ei pea, peame lähtuma *in dubio pro reo* põhimõttest ja süütuse presumptsioonist. Mõistliku menetlusaja kaalutlusel sõlmitakse riigi ja süüdistatava vahel kompromiss. Pärast kokkuleppe kohaldamist ei saa keegi väita, et antud isik on kurjategija. Kaalutlused, miks prokurör ja süüdistatav on jõudnud menetluse lõpetamiseni KrMS § 205² või § 274² alusel, omab õiguslikult tähendust. Riik tunnistab tehtud viga, samas süüdistatav ei pea tunnistam enda süüd ega tehta ka süüdimõistvat kohtuotsust. Siinjuures võib nentida, et süüdistatav nõustub lõpetamisega kasvõi taktikalistel kaalutlustel. Samas tähendab eeltoodu seda, et riik ei pea mõistlikuks raisata menetlemiseks riigiraha või süüdistaja tunneb, et kohtulik uurimisel ei pea süüdistus paika ja kardab riigile negatiivset otsust. Üks on kindel, eeltoodud olukorras on riik teinud vea, mida ei ole võimalik omistada süüdistatavale. Kuidas taastada olukord? Järgmiseks vaatamegi, kas eeltoodu regulatsioon on kooskõlas EIK praktikaga ning seejärel antakse hinnang KrMS-s sätestatud meetmetele, sh §-dele 205² ja 274² ja rahalisele kompensatsioonile.

2.3. Kehtiva regulatsiooni kooskõla Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga

Varasemas kohtupraktikas ei pidanud EIK vajalikuks menetluse mõistliku aja rikkumise kaebuse puhul uurida, kas liikmesriigis on kaebajal tõhusad õiguskaitsevahendid taoliste rikkumiste ennetamiseks või hüvitise saamiseks. Peale EIK lahendit Kudla vs. Poola¹²⁴ senine praktika muutus. Lahendis sedastati, et õigus menetlusele mõistliku aja jooksul on vähetõhus, kui ei eksisteeri võimalust esitada kõigepealt kaebust riigisisesele võimule.¹²⁵ Seega tuleneb EIÕK artiklist 13 ka riigi kohustus ette näha õiguskaitsevahendid, mis on tõhusad nii õiguses kui ka praktikas. Vahendi tõhusus ei sõltu sellest, kas vahend kindlustab kaebajale soovitud tulemuse, samuti ei pea õiguskaitsevahend olema ilmtingimata kohtulik.¹²⁶ *Missenjovi*¹²⁷ asjas

¹²³ Murdoch, J., *The treatment of prisoners: European standards* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006), p 175.

¹²⁴ EIKo 26.10.2000, Kudla vs. Poola.

¹²⁵ *Ibid*, p 152.

¹²⁶ *Ibid*, p 157.

¹²⁷ EIKo 29.01.2009, Missenjov vs. Eesti.

jagas EIK õpetussõnu, mille kohaselt on parim lahendus õigusrikkumise ärahoidmine. Kui kohtusüsteemis on puudujääke, mille tõttu ei ole tagatud menetlus mõistliku aja jooksul, siis kõige tõhusam on sellise õiguskaitsevahendi ettenägemine, mis lubaks kiirendada menetlust, hoidmaks ära selle ebamõistliku pikkuse. Sellisel õiguskaitsevahendil on eelised vahendi ees, mis pakub kompensatsiooni *a posteriori*. Kohus märkis, et osa riike, näiteks Austria, Poola, Šveits ja Portugal, on neid vahendeid kombineerinud.¹²⁸ EIK lähenemisviis ebamõistlikule menetlusajale on läbi tõhusate õiguskaitsevahendite. Tuleb märkida, et riike julgustatakse kasutusele võtma ennetavaid meetmeid, näiteks kohtusüsteemi ümberkorraldamine, mis võimaldab kriminaalasju kiiremini lahendada, selle asemel, et maksta tekitatud kahjude eest isikutele hüvitist. EIK on öeldnud, et õiguskaitsevahendid, mis aitavad ära hoida võimaliku EIÕK art 6 rikkumise on eelistatavamad, kuna sellega välditakse samase menetluste suhtes järjestikuste rikkumiste tuvastamist.¹²⁹

Siiski ei tohi unustada, et juba toimunud rikkumise korral, on sobivaks meetmeks kompensatsioon. Näiteks Sloveenia, Soome, Saksamaa, Bulgaaria, Rumeenia, Portugal, Itaalia ja Makedoonia on siseriiklikus regulatsioonis sätestanud kriminaalmenetluse puhuks kompenseeriva meetmena rahalise hüvitise, kui tuvastatakse mõistliku menetlusaja riive. Samuti on lubanud Ungari viia vastavad meetmed oma seadusandlusesse.¹³⁰ Põhiõiguste rikkumise korral tekib kahjustatud isikule õigustatud ootus, et tal on oma põhiõiguste rikkumise tuvastamiseks ja lõpetamiseks kiire, kättesaadav ja tõhus kaitseabinõu ning et põhiõiguste rikkumise tuvastamise korral seisneb ideaalne hüvitis endise olukorra taastamises. EIK on tuletanud meelde, et konventsiooni eesmärk ei ole tagada teoreetilisi või näilikke õigusi, vaid õigusi, mis on tegelikud ja tõhusad.¹³¹ Ka nn tarkade grupi (Group of Wise Persons) koostatud raportist¹³² nähtub, et vähendada muu hulgas EIK enda töökoormust, rõhutatakse raportis vajadust tõhusate (ja isikutele teada olevate) riigisiseste meetmete järele, et riik heastaks kõnealused rikkumised.¹³³

Mis puudutab menetluse lõpetamis mõistliku menetlusaja ületamise tõttu, ei pruugi isik EIK praktika kohaselt alati kaotada ohvri staatust EIÕK artikli 34 mõttes. *Eckle* asjas ei mõjutanud

¹²⁸ *Ibid*, p-d 44-45.

¹²⁹ EIKo, 29.03.2006, Scordino vs. Itaalia, p 183; 26.10.2000, Kudla vs. Poola, p 152.

¹³⁰ Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights. Annual reports of the Committee of Ministers (2016), lk 199–207.

¹³¹ EIKo 29.06.2011, Sabeh El Leil vs. Prantsusmaa, p 50; 18.02.2009, Andrejeva vs. Läti, p 98; 09.10.1979, Airey vs. Iirimaa, p 32.

¹³² Reports of the Group of Wise Persons to the Committee of Ministers. International Legal Materials. Cambridge University Press. 2007, p 77-93.

¹³³ SE 599, seletuskiri, lk 82 (viide 5).

menetluse lõpetamine kaebaja ohvristaatust.¹³⁴ EIK kasutab terminit „rikkumise ohver“ mitte väga sageli ning tavaliselt seoses rikkumise jätkuva iseloomuga. Näiteks on EIK leidnud, et kui isik esitab väite oma põhiõiguste rikkumise kohta seoses ebamõistliku kohtumenetluse ajaga, kuid vastustav valitsus on rikkumist tunnistanud ning maksnud isikule selle eest õiglast hüvitist, kaotab isik nn „ohvri“ staatuse. EIK on asunud seisukohale, et isik on jätkuvalt põhiõiguste riive “ohver” siis, kui ametivõimud ei tunnista põhiõiguste riive toimumist ning ei paku isikule kohast hüvitist.¹³⁵ Et teada saada, kas SKHS reguleeritud õiguskaitsevahend¹³⁶ on kooskõlas EIK praktikaga, tuleb hinnata selle tõhusust.

Kohtuvaidluse osalise käsutuses olevad riigisisised õiguskaitsevahendid menetluse pikkuse peale kaebuse esitamiseks on konventsiooni artikli 13 tähenduses tõhusad, kui need hoiavad ära väidetava rikkumise või selle jätkumise või tagavad kohase hüvitise juba toimunud rikkumise eest. Seega on õiguskaitsevahend tõhus juhul, kui seda saab kasutada kas asja läbivaatava kohtu otsuse vastuvõtmise kiirendamiseks või kohtuvaidluse osalisele kohase hüvitise võimaldamiseks juba ilmnenu viivituste eest.¹³⁷ Konventsiooni art 13 eesmärk on tagada siseriiklikul tasandil õiguskaitsevahendi kättesaadavus. Selle puudumisel on õigus nõuda siseriikliku õiguskaitsevahendi väljatöötamist.¹³⁸ Et pidada õiguskaitsevahendit tõhusaks art 13 mõttes, peab see olema praktikas kui ka õiguslikult tõhus. Mõistet “tõhus” saab defineerida abinõuna, mis on piisav (*adequate*), kättesaadav (*accessible*) ja pakub mõistlikke väljavaateid edu saavutamiseks.¹³⁹ EIKi on märkinud, et tõhus õiguskaitsevahend ei saa seisneda selles, et isik saavutab õigusteoreetilistele argumentidele toetudes konstitutsioonikohtu uudse lahendi, sest kõrged menetluskulud õiguslikult uudsete argumentide läbitöötamisel ja esitamisel muudavad vastava menetluse ebatõhusaks.¹⁴⁰ Seega järgides Riigikohtu suuniseid asjas 3-3-1-85-09,¹⁴¹ ei pruugi mittevaralise kahju hüvitamise nõue olla edukas siseriiklikus kohtus ning vastavat meedet saab pidada ebatõhusaks.

Tõhus õiguskaitsevahend kriminaalmenetluses peab suutma ära hoida põhjendamatu viivitusi ja tagama piisava hüvitise.¹⁴² Kuigi artikli 13 alusel lubatakse riigil valida tõhusate õiguskaitsevahendite vahel (menetluse kiirendamine vs. hüvitise maksmine), on eelistatud

¹³⁴ EIKo 15.07.1982, *Eckle vs. Saksamaa*, p 94.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ Autori märkus: siin ja järgnevalt on õiguskaitsevahendi all mõeldud menetluse lõpetamist, mida Eesti siseriiklik õigus käsitleb kompensatsioonina.

¹³⁷ EIKo 08.11.2007, *Saarekallas OÜ vs. Eesti*, p 64; *Sürmeli vs. Saksamaa*, p 99; *Mifsud vs. Prantsusmaa*, p 17.

¹³⁸ EIKo *Kudla vs. Poola*.

¹³⁹ EIKo 10.09.2010, *McFarlane vs. Iirimaa*, p 108.

¹⁴⁰ EIKo 29.03.2006, *Cocchiarelli vs. Itaalia*.

¹⁴¹ RKÜKo 22.03.2009, 3-3-1-85-09.

¹⁴² EIKo 10.09.2010, *McFarlane vs. Iirimaa*, p 109.

esimene meede.¹⁴³ Siiski peetakse hüvitise maksmist tõhusaks olukorras, kui menetlus on juba liiga pikk ja pole saadaval ennetavat õiguskaitsevahendit ehk riive juba esineb.¹⁴⁴

Üks tõhususe indikatsioone on kohtupraktika, mida riigid esitavad EIK vaidluses tõendusmaterjalideks. Näiteks viidatakse sarnastele juhtumitele, kus õiguskaitsevahend on edu saanud.¹⁴⁵ Magistritöö autorile ei ole käesolevaks hetkeks teada mitte ühtegi kohtupraktikat Eesti riigis, kus ebamõistliku menetlusaja eest on isikule makstud rahalist kompensatsiooni SKHS alusel. Seega on paslik pöörata suund EL liikmesriikide poole.

EIK suuniste kohaselt on kriminaalmenetluses vajalik kiirendada kohtueelset menetlust ning tõhustada kompenseerivaid ja mõistliku menetlusaja rikkumist ärahoidvaid meetmeid. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee (*The Committee of Ministers*) teostab EIÕK art 46 lõike 2 kohaselt järelevalvet EIK lõplike otsuste täitmise üles. Kuna paljude riikide puhul pidi EIK tegema ridamisi otsuseid, milles tuvastati tõhusa õiguskaitsevahendi puudumine, mida oleks võimalik siseriiklikult kasutada ebamõistliku menetluse kestuse ennetamiseks või selle heastamiseks, täiendas EIK oma reeglistikku taoliste süsteemsete rikkumistega tegelemiseks ning asus tegema selliste riikide suhtes nn. piloototsuseid.¹⁴⁶ Piloototsuse teeb EIK olukorras, kus ta identifitseerib vastustavas riigis teatud struktuurse probleemi põhiõiguste tagamisel ning osundab konkreetsetele meetmetele, milliseid riigil tuleb rakendada rikkumiste vältimiseks. Ministrite Komitee 2016. a aastaaruandes on esile toodud Euroopa Liidu liikmesriigid,¹⁴⁷ kelle üle kontrolli teostati ning tõdeti, et nüüdseks on kriminaalmenetluses vastavad meetmed (*effective remedy*) siseriiklikult tagatud.

Esimesel juhul oli vaatluse all Austria, kelle suhtes oli EIK teinud kuus otsust.¹⁴⁸ EIK leidis oma otsustes, et kriminaalmenetluse kestus, sealhulgas uurimisperiood, mil prokurör ei esitanud süüditust oli liiga pikk ja ei vastanud mõistliku aja nõuetele. Seetõttu tuvastati EIÕK art 6 lõike 1 rikkumise ning ühes otsuses (*Donner vs. Austria*¹⁴⁹) täiendavalt art 13 rikkumise. Olukorra parandamiseks rakendas Austria kriminaalmenetluses eeluurimise tähtajad, alludates selle kontrolli kohtule ning andis isikule õiguse prokuröri väidetavate õigusrikkumiste tõttu

¹⁴³ EIKo 26.03.2006, *Scordino vs. Italy*, 195 ja 204-207; 10.06.2008, *Martins Castro ja Alves Correia de Castro vs. Portugal*.

¹⁴⁴ EIKo 10.09.2010, *McFarlane vs. Iirimaa*, p 109; *Kudła vs. Poland*, p 158; 11.09.2002, *Mifsud vs. France*.

¹⁴⁵ *Ibid*, *Kudła vs. Poola*, p 159.

¹⁴⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus. Kokkuvõtted – piloototsused. Veebruar 2018.

¹⁴⁷ Austria, Bulgaaria, Saksamaa, Kreeka, Leedu, Luksemburg, Portugal, Rumeenia ja Serbia.

¹⁴⁸ EIKo 22.05.2007, *Donner vs Austria*; 15.09.2011, *Meidl vs. Austria*; 25.01.2012, *Polz vs. Austria*; 18.01.2012, *Tuma vs. Austria*; 13.11.2014 *Stauder ja Gabl vs. Austria*.

¹⁴⁹ *Ibid*, *Donner vs Austria*.

eeluurimist vaidlustada.¹⁵⁰ Ministrite Komitee pidas meedet tõhusaks, kuna kiirendamise meede aitas parandada kriminaalmenetluste kestvust ning seega ei peetud vajalikuks kehtestada täiendavat siseriiklikku õiguskaitsevahendit seoses kriminaalmenetluse väidetava ebamõistliku pikkusega.¹⁵¹

Oluliselt suurema arv probleeme esines Bulgaarias, mida peegeldab riigi suhtes tehtud lahendite arv.¹⁵² EIK esmakordses piloototsuses¹⁵³ Bulgaaria suhtes tuvastati EIÕK art 6 ja 13 rikkumised. Otsuses leiti, et Bulgaarias ei ole piisavaid kohtumenetluse kiirendamist võimaldavaid meetmeid ega mingit kahju hüvitamise regulatsiooni ebamõistlikult kaua kestnud menetluste eest ning kohustas Bulgaariat kehtestama riigisiseseid õiguskaitsevahendid ebamõistliku kestusega kohtuasjade menetlemiseks ja selliste menetlustega tekitatud kahju heastamiseks. Nüüdseks on vastavad meetmed siseriiklikult rakendatud. 2012. aastal kehtestati kompenseeriv õiguskaitsevahend kriminaalmenetluse ebamõistliku pikkuse eest, mille alusel hüvitatakse isikule tekkinud kahju. Vastav meede on kättesaadav ainult pärast kohtumenetluse lõppu. Kohtumenetluse kestel on võimalus esitada kiirendamise taotlusi.¹⁵⁴ Ministrite Komitee pidas meetmeid tõhusaks ning lõpetas selles osas järelevalve. Samas ei peetud tõhusaks kohtueelsele kriminaalmenetlusele tähtaegade seadmist just sel viisil nagu Bulgaaria oli siseriiklikus õiguses rakendanud¹⁵⁵ (töö peatükk 3.3). Sarnaseid, kuid edukama meetme rakendas Portugal, kehtestades tõhusa regulatsiooni riigivastutuse korral, mil mõistlik menetlusaeg on möödunud, mille tõhusust Ministrite Komitee kinnitas.¹⁵⁶

Saksamaa osas tehtud otsustes sedastati tõhusa õiguskaitsevahendi puudumist seoses pikkade menetlustega, mis oleksid võinud menetlust kiirendada või hüvitada viivitusega tekkinud kahju.¹⁵⁷ Õigusloomeprojekti raames jõustus 2011.a seadus,¹⁵⁸ milles nähti ette kaks õiguskaitsevahendit ülemäära pikkade menetluste jaoks. Esimene neist on menetluse kiirendamise taotlus, mis sarnaneb oma olemuselt KrMS §-s 274¹ sätestatuga. Teiseks vahendiks on kompenseeriv meede, mis annab menetlusosalisele õiguse nõuda kahju juhul kui

¹⁵⁰ Communication from Austria in the case of Donner against Austria (Application No. 32407/04). 28.06.2016.

¹⁵¹ Resolution CM/ResDH(2016)212, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Six cases against Austria.

¹⁵² Autori märkus: kokku esines 55 otsust, millest 12 puudutasid kriminaalmenetlust.

¹⁵³ EIKo 10.05.2011, Dimitrov ja Hamanov vs. Bulgaaria.

¹⁵⁴ Communication from Bulgaria concerning the Finger and Djangozov, Dimitrov and Hamanov and Kitov and Djangozov groups of cases against Bulgaria (Applications No. 37346/05, 45950/99, 48059/06, 37104/97). 23.06.2015.

¹⁵⁵ Final Resolution CM/ResDH(2015)154, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Pilot judgments Finger, Dimitrov and Hamanov and fifty-four cases of length of proceedings against Bulgaria.

¹⁵⁶ Resolution CM/ResDH(2016)149, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Forty-nine cases against Portugal.

¹⁵⁷ EIKo 22.01.2009, Kaemen ja Thönebähn vs. Saksamaa.

¹⁵⁸ 3. detsembril 2011. a jõustunud Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren (BGBl 2011, lk. 2302-2312); vt §-d 198 jj GVG.

esineb mõistliku menetlusaja riive.¹⁵⁹ Seega võib kohus ebamõistliku menetlusaja möödumisel arvestada seda süüdlasele karistuse mõistmisel, kriminaalmenetluse lõpetada või määrata hüvitis juba toimunud rikkumise korral.¹⁶⁰ Saksamaa valitsus leidis, et kaitse ülemäära pikkade menetluste eest annab positiivse mõju kogu õigussüsteemile ning seadusandlus mitte ainult ei suurenda õiguskaitset Saksamaa kohtutes, vaid muudab tugevamaks ka kohtuid ise.¹⁶¹ Ministrite Komitee tervitas Saksamaa ametiasutuste tehtud tööd, millega loodi õigussüsteemi õiguskaitsevahendid kohtumenetluse ülemäärase kestuse osas. Seega järgib Saksamaa konventsiooni nõudeid ning meetmed loeti tõhusaks.¹⁶²

Sarnase piloototsuse tegi EIK Kreeka suhtes. Näiteks oli EIK Kreeka suhtes teinud perioodil 1999-2009 ligi 300 otsust mõistliku menetlusaja asjades, aastatel 2007-2012 tuvastati mõistliku menetlusaja rikkumine kriminaalasjades koguni 40 otsuses ning ometi oli vaja veel mitu piloototsust, et sundida Kreekat korrigeerima oma seadusandlust ja kehtestama õiguskaitsevahendid, mida oleks võimalik kohaldada selliste juhtumite puhul, kus mõistlikku menetlusaega on ületatud.¹⁶³ Käesoleval juhul oli vaatlus all 83 juhtumit, mis puudutasid kriminaalmenetluse kestust ning tõhusa õiguskaitsevahendi puudumist.¹⁶⁴ Lõpptulemusena jõustus Kreekas 2014. aastal seadus, millega nähti ette õiguskaitsevahend menetluse kiirendamiseks ning kompensatsioon mõistliku menetlusaja nõude rikkumise eest kriminaalmenetluses.¹⁶⁵ Eeltoodud meetet pidas Ministrite Komitee tõhusaks.¹⁶⁶ Sarnaseid meetmeid rakendasid Rumeenia¹⁶⁷ ja Serbia.¹⁶⁸

Lõunanaabrite Leedu suhtes on EIK teinud piloototsuse,¹⁶⁹ milles menetlus kestis ligikaudu kaheks aastat ja kümme kuud. Kuigi kriminaalmenetlus oli keeruline ning avaldaja käitumine põhjustas menetluses teatud viivitusi, leidis EIK siiski, et kogumis ületas menetluse kestus mõistliku menetlusaja nõuet ning tuvastas konventsiooni artikli 6 lg 1 rikkumise.¹⁷⁰ 2012. a seisuga oli Leedu nende riikide hulgas, kus rahalise kompensatsiooni võimalused olid

¹⁵⁹ Communication from Germany concerning the Rumpf group of cases against Germany (Application No. 46344/06). (Detsember 2013), lk 5-6.

¹⁶⁰ Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren (viide 158).

¹⁶¹ Meeting nr 1186, lk 6 (viide 159).

¹⁶² Execution of the judgments of the European Court of Human Rights. Resolution CM/ResDH(2013)244, 71 cases against Germany.

¹⁶³ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), lk 189 (viide 8).

¹⁶⁴ Piloototsus: EIKo 03.04.2012 Michelioudakis vs. Kreeka.

¹⁶⁵ Communication from Greece concerning the Diamatides No. 2 group, case Michelioudakis, Konti-Arvaniti group and Glykantzis against Greece. Meeting nr 1243. Detsember 2015.

¹⁶⁶ Resolution CM/ResDH(2015)231, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights. Michelioudakis v. Greece and 82 cases concerning the length of criminal proceedings.

¹⁶⁷ Resolution CM/ResDH(2016)151, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Eighty cases against Romania.

¹⁶⁸ Resolution CM/ResDH(2014)18, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights Ristić against Serbia.

¹⁶⁹ EIKo 05.01.2010 Šulcas vs. Leedu.

¹⁷⁰ Communication from Lithuania concerning the Šulcas group of cases against Lithuania. Meeting nr 1222.

sedastatud siseriiklikus õiguses. Samuti oli Leedus kehtestanud kohtueelsele kriminaalmenetlusele tähtjad, mida Ministrite Komitee pidas tõhusaks.¹⁷¹ Luksemburgi osa tehtud piloototsuses,¹⁷² tuvastas EIK samuti EIÕK art 6 lõike 1 rikkumise seoses ebamõistlikult pika kriminaalmenetlusega. Luksemburgi valitsus oli arvamisel, et rikkumised tulenevad kohtuasja keerukusest ning teiseks politseiteenistuse ja kohtunike üleliigsest töökoormusest. Seejärel muudeti ametnike töökorraldusi ja asutuste struktuuri, mis muutis menetluse tõhusamaks ning aitas ära hoida mõistliku menetlusaja riivet.¹⁷³

Veel on EIK tuvastanud ebamõistlikult pika menetlusaja osas tõhusa õiguskaitsevahendi puudumise Soome siseriiklikus õiguses. Sel põhjusel sätestati Soome kohtumenetluse seadustikku kiirendamise taotluse esitamise võimaljus. Lisaks kehtestati ebamõistlikult pika menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamise seadus,¹⁷⁴ millesse on kodifitseeritud EIK-i praktikas väljendatud põhimõtted ning milles täpsustatakse hüvitamise korda ning hüvitise suurust. Soomes kasutusele võetud uute õiguskaitsevahendite efektiivsust on EIK kinnitanud.¹⁷⁵

Teiste riikide praktikale tuginedes saab järeldada, et eelistatud on kombineerivad meetmed, mis tagavad parima kaitse art 6 rikkumisele. Ka EIK on kohtuasjas *Mifsud vs. Prantsusmaa* kombineerivat meetet iseloomustanud järgmiselt: „artikkel 13 pakub alternatiivi: kaitseabinõu on tõhus, kui teda saab kasutada kohtuasjaga tegelevate kohtute otsuse kiirendamiseks või kui ta annab osapoolele sobiva hüvitise juba esinenud viivituste eest.“¹⁷⁶ Kuna menetluse ebamõistlik pikkus ohustab vahetult Euroopa Inimõiguste Kohtu tegevuse tõhusust ja konventsiooniga tagatud inimõiguste kaitse süsteemi, on Euroopa Nõukogu Ministrite Kommitee võtnud vastu ka eraldi soovitusel.¹⁷⁷ Soovituse kohaselt tuleks astuda vajalikud sammud, et tagada tõhusad õiguskaitsevahendid riigivõimude ees kõikide juhtumite jaoks, mille puhul on väidetavalt rikutud õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul.¹⁷⁸ Olukorras, kus kohtumenetlus on muutunud ülemäära pikaks, tuleb rikkumist tunnistada kas sõnaselgelt või põhimõtteliselt. Seejuures seal, kus võimalik, kiirendatakse menetlust või rikkumise ohvritele tekkinud mis tahes kahju heastatakse. Soovituse kohaselt võiks eelistatavalt kasutusel olla kahe meetme kombinatsioon.¹⁷⁹

¹⁷¹ Resolution CM/ResDH(2014)291, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in Fifteen cases against Lithuania.

¹⁷² EIKo 25.11.2003, *Schumacher vs. Luksemburg*.

¹⁷³ Resolution CM/ResDH(2014)216, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in Nine cases against Luxembourg.

¹⁷⁴ Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä nr 362/2009; 465/2011.

¹⁷⁵ EIKo 09.11.2010, *J. Ahlskog vs. Soome*, p 77.

¹⁷⁶ EIKo 11.09.2002, 57220/00, *Mifsud vs. Prantsusmaa*.

¹⁷⁷ Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele Rec (2010)3 ülemäära pikkade menetluste vastaste tõhusate abinõude kohta. 24.02.2010.

¹⁷⁸ *Ibid*, p 5.

¹⁷⁹ *Ibid*, p 5(a-c).

Kokkuvõtlikult saab järeldada, et SKHS ei pruugi olla kooskõlas EIK praktikaga ning Ministrite Komitee soovitusel osas, mil juba tekkinud rikkumist isikule ei korvata. Tõhusaks saab meedet pidada, siis kui nad suudavad ära hoida õiguse asja arutamisele mõistliku aja jooksul rikkumise või rikkumise jätkumise ning näevad ette juba toimunud rikkumiste adekvaatse korvamise. Järgnevalt käsitletakse KrMS § 205² ja 274² tõhusust ning võetakse kokkuvõtlik seisukoht rahalise kompensatsiooni vajalikkusest.

2.4. Tõhus õiguskaitsevahend kriminaalmenetlusseadustikus

EIOK art 6 lg 1 nõuab üksnes tõhusa kaitsevahendi olemasolu igas menetlusetapis, mis tagab isiku õiguse kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul igas menetlusstaadiumis (nt KrMS § 205² ja KrMS § 274²).¹⁸⁰ Riigikohus on korduvalt rõhutanud, et menetlusaja mõistlikkuse hindamisel tuleb muuhulgas analüüsida riigi tegevust ja hinnata, kas selles esineb pikaajalisi tegevusetuse perioode. Kui lõpplahendi jõudmine ei ole prognoositav või esineb juba mõistliku menetlusaja riive, tuleb sellele reageerida.¹⁸¹ Kriminaalmenetluse seadustik sätestab kaks õiguskaitsevahendit, mille kohaldamisega saab kriminaalasja arutav kohus reageerida mõistliku menetlusaja ületamisele. Nendeks õiguskaitsevahenditeks on kriminaalmenetluse lõpetamine (KrMS § 274²) ja süüdistatava karistuse kergendamine (KrMS § 306 lg 1 p 6¹).¹⁸² Kohtueelses menetluses on abinõuks KrMS § 205², mille kohaldamisega saab Riigiprokuratuur reageerida mõistliku menetlusaja ületamisele. Lähtuvalt töö eesmärgist analüüsib autor alljärgnevalt, kriminaalasja lõpetamise meetmeid, millega saab Eestis reageerida mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumisele. Samuti kas vastavale rikkumisele on kehtivas regulatsioonis olemas ka asjakohane siseriiklik õiguskaitsevahend ja kas see arvestab EIK-i praktikast tulenevate rikkumiste eeldustega. Samuti analüüsib autor, kas õiguskaitsevahendid aitavad heastada juba toimunud rikkumist või peaks seadusandja nägema ette lisavõimaluse kahju korvamiseks.

¹⁸⁰ EIKo 08.11.2007, OÜ Saarekallas vs. Eesti; Kudla vs. Poola, p-d 152-156.

¹⁸¹ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10; 20.01.2014, 3-1-1-138-13.

¹⁸² RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p 659.

2.4.1 Tõhus meede kohtueelses menetluses

Mõistliku menetlusaja tagamisel ei saa rääkida kiirest menetlusest, vaid menetlusest mõistliku aja jooksul. Üksnes kaalutletud kiirus vastab mõistliku aja põhimõttele.¹⁸³ Vaatamata piiratud ressurssidele ei tohi menetluse kestus väljuda mõistliku menetlusaja piiridest. Selle ühe tagatisena kehtib alates 01.09.2011 KrMS § 205², mis näeb ette kriminaalmenetluse lõpetamise kohtueelses menetluses seoses menetluse mõistliku aja möödumisega. Täpset tähtaega, millal mõistlik menetlusaeg võiks olla ammendatud, ei ole seaduses teadlikult ette nähtud, kuna kooskõlas EIK praktikaga sõltub see konkreetse asja keerukusest ja mahukusest ning menetluse käigust. Samas ollakse seisukohal, et juhul, kui isik on olnud kahtlustatav üle 4 aasta, hakkab üldjuhul mõistlik menetlus aeg lõppema.¹⁸⁴

Paragrahvi 205² redaktsioon lähtub EIK ja riigikohu praktikas välja kujunenud mõistliku menetlusaja rikkumise heastamise põhimõtetest.¹⁸⁵ Seejuures lähtutakse asjaolust, et mõistliku menetlusaja rikkumist tuleb vaadelda kogu senise kriminaalmenetluse, sh kohtueelse menetluse kulgemise kontekstis tervikuna.¹⁸⁶ Antud sätte kohaselt võib Riigiprokuratuur menetluse lõpetada, kui kohtueelses menetluses ilmneb, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada. Seega on tegemist ennetava vahendiga, kuna vastav amet hindab kriminaalasja edasise menetluse perspektiivi, sh seda, kas kohtuotsuseni jõutakse mõistliku aja jooksul. Samas, kui kohtueelne menetlus viibib, saab käesolevat meetet lugeda heastamisvahendiks, kuna hoiab ära edasise rikkumise. Tuleb tähele panna, et Riigiprokuratuuril on avar otsustusulatus ja seepärast ka võimalus uurimise ebatõhusust varjata kriminaalmenetluse lõpetamisega.¹⁸⁷ Selge on see, et kohtueelses staadiumis on riigil rohkem võimalusi mõistliku menetlusaja riivet ära hoida ning selle võimaliku riivet ette prognoosida. Statistika kohaselt rakendati KrMS §-i 205² 2016. aastal kolme isiku suhtes kolmes kriminaalasjas. Seda on võrreldes varasemate aastatega vähem (2015.a: 22 isikut; 2014. a: 13 isikut). Samas 11.07.2017. a seisuga oli üle kahe aasta menetluses olevaid kahtlustatavaga kriminaalasju lausa 329, seejuures oli prokuratuuris olevates menetlustes kokku 2465 kahtlustatavat, mis tekitab paratamatult järjekorda.¹⁸⁸ 2017. aastal oli üle nelja aasta kestnud

¹⁸³ U. Lõhmus, lk 250 (viide 45).

¹⁸⁴ Riigi peaprokurööri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta. 2012, lk 19.

¹⁸⁵ RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09.

¹⁸⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe. KrMS § 205², p 2.3 (viide 50).

¹⁸⁷ U. Lõhmus, lk 260 (viide 45).

¹⁸⁸ Riigi peaprokurööri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta. 2016, lk 6.

menetlusi kokku 75.¹⁸⁹ Statistikast nähtub, et Riigiprokuratuur ei kaldu kriminaalasju KrMS § 205² alusel kergekäeliselt lõpetama. Seda kasutatakse viimase abinõuna, kui kõik muud võimalused on ammendunud.

Kriminaalasja lõpetamine KrMS § 205² alusel on võimalik üksnes kahtlustatava nõusolekul. Isiku nõustumine menetluse lõpetamisega KrMS § 205² alusel tähendab ühtlasi seda, et isik loobub talle inkrimineeritud kuritegudes kohtulahendi taotlemisest, seega ka enda võimalikust õigeksmõistmisest. Samas ei eelda nõusolek sarnaselt kriminaalmenetluse lõpetamisega karistuse ebaotstarbekuse tõttu seda, et isik peaks ennast süüdi tunnistama. Samuti ei saa seda tema nõusolekust järeldada. Tulenevalt KrMS §-st 183 jäävad § 205² alusel menetluse lõpetamisel menetluskulud riigi kanda. Võib järeldada, et vastav meede on tõhus, kuna on suunatud võimaliku rikkumise ennetamisele ning teatud juhtudel juba toimunud rikkumise lõpetamisele. Samas ei ole isikule ette nähtud kaitsevahendit, juba toimunud intensiivse rikkumise eest. Seejuures tuleks arvestada ühiskondliku survet konkreetsele menetlusosalisele. Olukorda objektiivselt hinnata püüdes peab aga olema üsna silmakirjalik väitmaks, et ka ainuüksi kriminaalmenetluse kui niisuguse alustamine ja kulgemine ka ilma konkreetsetele sunnivahendite või muudele põhiõiguste riiveteta ei saa osutada kahtlustatava huvisid kahjustavaks ja õigusi riivavaks ning kokkuvõttes teda ühiskonna silmis häbimärgistada.¹⁹⁰ Silmakirjalik on väita sedagi, et õigeksmõistmine, aga ka kriminaalmenetluse lõpetamine kustutab kriminaalmenetluse negatiivse ja isikut häbimärgistava mõju. Paraku pole see ühiskonnas omaks võetud ja paratamatult pidevalt taastoodetavate keerukate sotsiaalpsühholoogiliste hoiakute („kus suitsu, seal tuld“, „õige hõlma ei hakka ju keegi“ jne) tõttu väga sageli lihtsalt võimalik.¹⁹¹ Ka Riigikohtu arvates ei saa eitada, et ka juba ainuüksi kriminaalmenetluse alustamisega võidakse ühiskonnas valitsevate hoiakute tõttu isikuid stigmatiseerida.¹⁹² Magistritöö autor on arvamisel, et riigivõimu käitumise tõttu, mil kohtueelne uurimisfaas on kestnud ebamõistlikult kaua, peaks isikul tekkima õigus nõuda kahju hüvitist. Näiteks olukorras, mil menetlust jätkatakse tingimustes, kus sel reaalselt perspektiivi (enam) ei ole (kohtuotsuseni jõudmine on kaugel tulevik), seeläbi asjatult piirates kahtlustatava õigusi teatud ametikohtadel kandideerida või tratud tegevusalal tegutseda. Lisaks ei tohiks tähelepanuta jätta psühholoogilist mõju, mida selline pidev menetlemine inimesele avaldada

¹⁸⁹ Peaprokuröri ettekanne prokuratuuri üldkogul. Haapsalu, 31.03.2017, lk 2.

¹⁹⁰ E. Kergandberg, lk 630 (viide 97).

¹⁹¹ *Ibid*, lk 630.

¹⁹² RKKKo 22.09.2010, 3-1-1-60-10, p 11.

võib.¹⁹³ Hindamaks, kui intensiivselt kohtueelne uurimine kahtlustatava õigusi rikub, tuleb arvesse võtta kahtlustatava suhtes rakendatud menetlustoiminguid ja tõkendeid ning menetluse mõju tema elule. Seejuures oleks kohtul diskretsioon hüvitist suurendada või hoopis vähendada.

Niisiis on kohtueelse menetluse lõpetamine seoses mõistliku aja möödumisega üks võimalikke lahendusi reageerimaks ebamõistlikule menetluse kestusele. Töö autori arvates saab KrMS §-i 205² pidada tõhusaks juhul, kui riik täiendaks SKHS regulatsooni, millega lisatakse täiendav alus ebamõistliku menetlusajaga tekitatud mittevaralise kahju hüvitamiseks. See aga ei tähendaks, et riik peaks igal juhul korvama isikutele kahju. Selline meede on kohtusüsteemi ja õigusemõistmise usaldusväärse säilitamiseks oluline. Eeltoodu tagatakse, et kohtueelse menetluse kestus on kriminaalmenetlusele allutatud isikutele selge ja ettenähtav ning nad ei peaks jääma määratlemata ajaks teadmatusse enda tuleviku suhtes.

2.4.2 Tõhus meede kohtumenetluses

Kriminaalmenetluses on kohtumenetluse poolel KrMS § 274¹ alusel võimalik taotleda kohtult kohtumenetluse kiiremaks lõpuleviimiseks sobiva abinõu tarviduselevõtmist, kui asi on olnud kohtu menetluses vähemalt üheksa kuud. Seda eeldusel, et kohus ei tee mõjuva põhjuseta vajalikku menetlustoimingut, sealhulgas ei määra õigel ajal kohtuistungit, et tagada kohtumenetlus mõistliku aja jooksul, või kui on ilmne, et asja arutamiseks planeeritud aeg ei võimalda asja arutada katkematult. Esmalt vaatab taotluse läbi asja menetlev kohus ning seejärel saab lahendi vaidlustada määruskaebe korras. EIK kohtupraktika valguses peaks selline meede olema riigi poolt kohane ja tõhus¹⁹⁴ ning teisest küljest paneb see menetlusosalisele kohustuse vastavat meedet kasutada, et aidata kaasa menetluse toimumisele mõistliku aja jooksul.

Eelneva, sh §-ga 205² õiguskaitsevahendiga sarnast kontseptsiooni kätkeb endas KrMS § 274², mis annab kohtumenetluses võimaluse kriminaalmenetlus lõpetada. Rakendust leiab meede olukorras, kus menetluse kestus on ilmselgelt ebaproportsionaalne võrreldes isiku karistamisega avalikes huvides. Nagu KrMS § 205² puhulgi, eeldab § 274² süüdistatava

¹⁹³ Riigi Teataja. Riigikohtu kriminaalkollegiumi 23.09.2008 otsus nr 3-1-1-41-08 (AS animex ja Kislõi). Kaasuse kontekst ja analüüs. 01.01.2009, p IV.

¹⁹⁴ EIKo 30.01.2001, Holzinger vs. Austria.

nõusolekut. Riigikohus on asunud seisukohale, et süüdistatava nõusolek kriminaalmenetluse KrMS § 274² alusel lõpetamiseks peab üldjuhul olema antud enne kohtu poolt kriminaalmenetluse lõpetamise otsustuse tegemist. See aga ei tähenda, et olukorras, kus süüdistatav ei ole oma nõustumust otsesõnu väljendanud, oleks kriminaalmenetluse lõpetamise otsustuse tegemine käsitatav menetlusõiguse rikkumisena. KrMS § 274² alusel kriminaalmenetluse lõpetamist ei ole seatud sõltuvusse asjaolust, missuguses staadiumis arutatav kriminaalasi parajasti on. Seetõttu ei saa välistada olukorda, kus kohus lõpetab sel alusel kriminaalmenetluse, olles juba lahkunud KrMS §-s 304 sätestatud korras nõupidamistuppa otsust tegema.¹⁹⁵ Sellest tulenevalt on kollegium väljendanud seisukohta, et isegi kui süüdistatava nõusolekut kriminaalmenetluse lõpetamiseks otsesõnu ei küsitud, siis kohtuistungil kriminaalmenetluse lõpetamise kohta arvamuse küsimine ning süüdistatava poolt asjassepuutuv osas kohtu määruse vaidlustamata jätmine võimaldavad lugeda ta kõnealuse otsustusega nõustunuks.¹⁹⁶ Kui nõusolek puudub, saab kriminaalmenetluse lõpetamist lugeda menetlusõiguse rikkumiseks SKHS § 7 lg 1 mõttes.

Tegemist on kaalutusotsusega, mille tegemisel tuleb arvestada avalikku huvi võimaliku süüdlase karistamiseks ja isiku õigust mõistlikule menetlusajale tema süüasja läbivaatamisel.¹⁹⁷ Riigikohtu praktika kohaselt ei ole ebamõistlik kriminaalmenetluse kestus enam õigeksmõistva kohtuotsuse tegemise alus.¹⁹⁸ Kui mõistlik menetlusaeg on ilmselgelt ületatud ja puudub positiivne prognoos kriminaalasja lahendamiseks realistliku ajaperioodi (*ca* kuu kuni poole aasta) jooksul, tuleb menetlus lõpetada KrMS § 274² alusel.¹⁹⁹ Seejuures ei tohi kohus üldsõnaliselt nentida mõistliku aja rikkumist, vaid nõuab kohtu põhjendamist. Kui kohus lähtub üldsõnalisest käsitlest, mis on ilmsegelt ebapiisav, siis kõrgema astme kohus ei tohiks kriminaalasja saata uueks arutamiseks madalama astme kohtule ainuüksi seetõttu, et kohus pole oma seisukohta põhjendanud. Selline lahendus pikendaks veelgi kriminaalmenetluse kestust ja süvendaks ka riivet süüdistatavate õigustele.²⁰⁰ Samuti kui mõistliku menetlusaja möödumine või selle oht ei anna ringkonnakohtule ega Riigikohtule alust teha asjas ise uut otsust olukorras, kus KrMS § 341 lg 1, 2 või 3 (§ 361 lg 2) kohaselt tuleks kriminaalasi saata madalama astme kohtule uueks arutamiseks. Sellises situatsioonis peab kõrgema astme kohus üldjuhul madalama astme kohtu otsuse tühistama ja kriminaalmenetluse süüdistatava nõusolekul KrMS

¹⁹⁵ RKKKo 17.06.2015, 3-1-1-53-15, p 13; 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p 22.

¹⁹⁶ RKKKo 03.11.2017, 1-16-7507, p 12; 17.06.2015, 3-1-1-53-15, p 13.

¹⁹⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe. KrMS § 274², p 2 (viide 50).

¹⁹⁸ RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.1; 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p 16.

¹⁹⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. KrMS § 274², p 2.2 (viide 50).

²⁰⁰ TrRnKo 24.08.2012, 1-06-2589, p 8.2.

§ 274² lg 1 alusel lõpetama.²⁰¹ Erandina, kui avalik menetlushuvi kaalub süüdistatava õiguste (tulevase) rikkumise ilmselgelt üles, tuleb kriminaalasi siiski KrMS § 341 nõudeid järgides saata madalama astme kohtule uueks arutamiseks. Sellisel juhul tuleb isiku õiguste rikkumine heastada muul viisil, s.o talle mõistetava karistuse kergendamise (KrMS § 306 lg 1 p 6¹) või (väljaspool kriminaalmenetlust) rahalise hüvitise maksmisega.²⁰² Senises kohtupraktikas on küll käsitletud vaid juhtumit, mil menetlusaja mõistlikkuse nõuet rikuti kohtueelses menetluses.²⁰³ Siinkohal tuleb siiski tähele panna, et süüteomenetluses ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamine toimub SKHS-i alusel sõltumata sellest, kas menetluse venimise põhjustab kohtueelne või kohtumenetlus.²⁰⁴

Kui menetlus isku suhtes § 274² alusel lõpetatakse, kuid mõistliku menetlusaja ületamine on sedavõrd ebaproportsionaalne, et seda enam üksnes menetluse lõpetamisega käesoleval alusel kompenseerida ei saa, siis tuleb õigustatud isikule määrata õiglane hüvitis.²⁰⁵ EIK on väljendanud seisukohta, et kui on tuvastatud ebamõistlikult pikk menetlusaeg, siis tuleb üldjuhul eeldada mittevaralise kahju tekkimist süüdistatavale, kui pole tõendatud vastupidist.²⁰⁶ Kaitsevahendi „tõhusus“ seisneb EIKi hinnangul selles, et ta võimaldab kohtul mitte ainult tuvastada põhiõiguse rikkumist, vaid ka kohustada võimuorganeid astuma konkreetseid samme rikkumise välistamiseks või lõpetamiseks. Samuti selles, et isikule on võimalik määrata hüvitis juba toimunud rikkumise eest.²⁰⁷ Riigikohus on osundanud, et mõistliku menetlusaja möödumist tunnistades ei tohiks ringkonnakohus riivet enam omalt poolt süvendada ja peab menetluse lõpetama isegi siis, kui tuvastas maakohtu lahendi tegemisel kriminaalmenetlusõiguse olulisi rikkumisi.²⁰⁸ Seetõttu on põhjendatud kriminaalmenetlus KrMS § 274² alusel lõpetada, et hoida edaspidi ära mõistliku menetlusaja nõude rikkumise jätkuv intensiivistumine, mis viiks suure tõenäosusega kriminaalmenetluse jätkumise korral menetluse lõpetamiseni samal alusel. See tooks kokkuvõttes riigile kaasa ka järjest suurenevad kulutused jätkuvate menetluskulude näol, mis tuleks menetluse lõpetamisel jätta riigi kanda.²⁰⁹ Riigikohtu üldkogu on seisukohal, et riigi rahanduslike huvide kaitsmise vajadus ei kaalu üles

²⁰¹ RKKKo 21.06.2013, 3-1-1-63-13, p-d 17-18 ja 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p-d 12-13.

²⁰² RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p 686.

²⁰³ RKÜKo 13.03.2011, 3-3-1-85-09.

²⁰⁴ SE 635, seletuskiri, lk 29 (viide 15).

²⁰⁵ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09 p 130.

²⁰⁶ EIKo 29.03.2006, Scordiom vs. Itaalia.

²⁰⁷ EIKo 22.10.2002; Andrašik vs. Slovakkia, lk10.

²⁰⁸ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10 p 21.

²⁰⁹ TrtRnKo 02.12.2016, 1-13-11724, p 3.8.

ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamise tervikuna ning kaalumisevõimaluseta välistamist.²¹⁰

Paraku ei näe SKHS § 7 ega § 5 lg 1 ette süüteomenetluses ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamise alust olukorras, kus kriminaalmenetlus on isiku suhtes lõpetatud kohtulikult arutamisel KrMS § 274² alusel mõistliku menetlusaja möödumise tõttu. Magistritöö kirjutaja on seisukohal, et ennetavad meetmed ei ole alati piisavad. Seda eelkõige juhtumil, kui kohtumenetluse pikkus venib ning tagav meede ei ole enam piisav. Seejuures võib isikul olla tekkinud juba moraalne või materiaalne kahju. Seetõttu peab isikul olema tagatud õigus taotleda kahju hüvitamist või muul kombel ebamõistlikult pikalt kestnud kriminaalmenetluse heastamist. KrMS § 205² ja 274² sätestavad võimaluse kriminaalmenetluse lõpetamiseks seoses menetluse mõistliku aja möödumisega ja seda nii kohtueelse kui ka kohtumenetluse staadiumis, mis peaks võimaldama tagada rikkumise jätkumise ärahoidmise. Samas juba tekkinud rikkumise heastamiseks ei ole isikule heastamise meetmeid ette nähtud. 1. maist 2015 jõustunud süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus reguleerib ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju hüvitamise korda, mis peaks aitama tagada menetluse ebamõistliku pikkuse heastamise menetlusalusele isikule. Ometigi see nii ei ole. Kuigi rikkumise kui sellise olemasolu ei kirjuta veel ette selle hüvitamise mehhanismi, on rahaline kompensatsioon siiski üks heastamise võimalustest. Tuleb arvestada, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel ei ole suunatud niivõrd juba toimunud õiguste rikkumise heastamisele, kuivõrd edasise rikkumise ärahoidmisele. Sama võib öelda §-i 205² kohta, kuid kohtueelses staadiumis on riigil rohkem võimalusi mõistliku menetlusaja riivet ennetada.

Kokkuvõttes on töö autor seisukohal, et menetluse lõpetamine ei ole piisav meede juba toimunud õigusrikkumise heastamiseks. Töö autori arvates peaks seadusandja lisama SKHS §-i 5 lõikesse 1 täiendava aluse, millal on isikul õigus nõuda kahju hüvitamist. Seejuures võiks säte peale täiendust olla järgmine: kui isik mõistetakse õigeks või tema suhtes lõpetatakse kriminaalmenetlus kriminaalmenetluse seadustiku (§ 205² või) 274² või § 199 lõike 1 punkti 1, 2 või 5 või alusel, võib ta nõuda kahju hüvitamist juhul, kui see tekitati: ebamõistliku menetlusajaga. Eeltoodud tagab menetlusalusele isikule usalduse riigivõimu suhtes, kes oma vea tunnustamise korral on valmis ka vastutama. Rahaline hüvitis oleks üks võimalik meede, mis aitaks olukorda parandada.

²¹⁰ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 123.

2.5. Kompenseeriva meetme täiendamine kehtivas regulatsioonis

Euroopa Kohus on leidnud, et kahju hüvitamise instituudiga korvatakse rikkumisega tekkinud kahjulikud tagajärjed ning see ei ole kantud eesmärgist liikmesriigi karistamiseks.²¹¹ EIK praktika kohaselt on piisav kui üks (ennetav või lõpetav kui ka kompenseeriv) õiguskaitsevahend, kuid tõhus vahend esineb siseriiklikus õiguses. Menetluse lõpetamine kui heastavad abinõud ei sobi hästi kokku EIÕK artikli 6 lõike 1 ideega, kuid mõnel juhul pakuvad sobiva lahenduse, mistõttu on EIK pidanud neid tõhusaiks õiguskaitsevahendeiks.²¹² Sellise vahendi kohaldamise eelduseks on, et tõendid osutavad isiku süüle. Kui aga menetlus lõpetatakse kohtueelsel uurimisel kahtlustatava süü tõendamatus tõttu või kohus teeb õigeksmõistva otsuse, siis taoline kaitsevahend ei ole kohane. Ainsaks õiguskaitsevahendiks, mida saab sellises olukorras pidada tõhusaks PS § 14 ja EIÕK artikli 13 mõttes, on õigus nõuda mittemateriaalse kahju hüvitamist.²¹³ Karistuse leevendamine ebamõistlikult pika menetlusaja tõttu ei välista üldreeglina tema ohvristaatust, kuid sellest üldreeglist on erandeid, kui riigisisised asutused tunnistavad selgelt, et eirati mõistliku aja nõuet ja sel põhjusel kergendati karistust.²¹⁴

Niisiis ei näe ka meie õiguskorras uus süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus ette kahju hüvitamist olukorras, kus mõistliku menetlusaja nõude rikkumise tuvastamine päädib menetluse lõpetamisega, vaid lähtub põhimõttest, et menetluse lõpetamine on iseenesest piisav hüvitis ebamõistliku menetlusaja eest. Kui kohus kriminaalmenetluses menetluse ebamõistlikku pikkust arvesse võttes lõpetab menetluse või kergendab karistust, ei võta see meede isikult võimalust nõuda mittemateriaalse kahju hüvitamist. Sellise nõude lahendamisel peab kohus aga kaaluma, kas menetluse lõpetamine pole iseenesest õiglane hüvitis isiku õiguse rikkumise eest.²¹⁵ Kehtiva SKHS regulatsiooni pinnalt tekib ebavõrdse kohtlemise probleem, mis puudutab isikute õigust nõuda kahju hüvitamist sõltuvalt sellest, millisel alusel kriminaalasjas menetlus lõpetati. Riigikohus on korduvalt rõhutanud, et PS § 12 lõikest 1 tuleneb ka õigusloome võrdsuse nõue. See nõue tähendab, et seadused peavad sisuliselt kohtlema kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi. Õigusloome võrdsuse põhimõttes

²¹¹ Rules of Court. Registry of the Court. Strasbourg 14.11.2016, lk 61.

²¹² EIKo 13.11.2008, *Ommer vs. Saksamaa*.

²¹³ U. Lõhmus, lk 259 (viide 45).

²¹⁴ EIKo 26.06.2001, *Beck vs. Norra*, p 27.

²¹⁵ U. Lõhmus, lk 260 (viide 45).

väljendub sisulise võrdsuse idee: võrdseid tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdseid ebavõrdselt. Kuid mitte igasugune võrdsete ebavõrdne kohtlemine pole võrdsusõiguse rikkumine. Keeldu kohelda võrdseid ebavõrdselt on rikutud, kui kaht isikut, isikute gruppi või olukorda koheldakse meelevaldselt ebavõrdselt. Meelevaldseks saab ebavõrdset kohtlemist lugeda siis, kui selleks ei leidu mõistlikku põhjust. Kui on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus, on ebavõrdne kohtlemine seadusloomes põhjendatud.²¹⁶

SKHS regulatsiooni kohaselt kui asi aegub, on süüdistataval õigus nõuda menetlejalt kahju hüvitamist, kuid kui asi lõpetatakse menetluse ebamõistliku pikkuse tõttu (kas või paar kuud enne aegumistähtaaja saabumist), jääb süüdistatav ilma õigusest nõuda täiendavalt kahju hüvitamist. Magistritöö autori arvates on oht, et selline regulatsioon võib tingida kahtlustatava või süüdistatava teadmatuse ärakasutamist ning nende ilmajätmist hüvitisest, millele neil peaks tegelikult olema õigus, arvestades menetluse pikka kestust. Siinjuures ei saa üle ega ümber isiku häbimärgistamisest ühiskonna poolt juba ainuüksi süüdistuse esitamisega, rääkimata aastatepikkuse kriminaalmenetluse mõjust. Tekib küsimus, kas tänane lahendus ei pane halvemasse olukorda isikuid, kes nõustuvad kriminaalmenetluse lõpetamisega mõistliku menetlusaja ületamise tõttu, samas kui mõni kuu hiljem aeguksid nende poolt toimepandud süüteoed hoopiski ning pärast süüteo aegumise tõttu süüteomenetluse lõpetamist oleks neil õigus nõuda süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist, tuginedes SKHS § 5 lg-le 1.

Kohtupraktikas on sedastatud mõistliku menetlusaja riivet juhul, kui kõrgema astme kohtud on alama astme kohtute otsuseid korduvalt tühistanud ja asja tagasisaatmisel uuele arutamisele võib aktualiseeruda kuriteo aegumine.²¹⁷ Seejuures on kohtud kärmed rakendama KrMS § 274² sätestatud. Näiteks Riigikohtu lahendis 3-1-1-53-13 tuvastati süüdistatavate Põhiseaduse §-st 14 ja EIÕK art 6 lg-st 1 tulenevat õigust menetlusele mõistliku aja jooksul. Seejuures oli kriminaalmenetlus Riigikohtu otsuse tegemise ajaks kestnud ligi 8 aastat. Tegemist oli keskmise keerulisusega teise astme kuriteo kriminaalasjaga, mille lahendamine on veninud eelkõige õiguskaitseüsteemi minetuste tõttu. Lisaks oleksid paari kuu pärast aegunud süüdistuse esemeks olevad kuriteod, misjärel oleks kohus pidanud kriminaalmenetluse lõpetama KrMS § 199 lg 1 p 2 alusel. Kehtiva SKHS alusel oleks süüdistataval viimasel juhul olnud õigus nõuda riigilt ka ebamõistlikult pikast kriminaalmenetlusest tingitud kahju

²¹⁶ RKPJKo 01.10.2007, 3-4-1-14-07, p 13.

²¹⁷ RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p 12; 28.12.2009, 3-1-1-100-09, p 17.

hüvitamist, kuid menetluse lõpetamisel KrMS § 274² alusel õigust kahju hüvitamiseks ei ole. Sarnaseid olukordi on esinenud veel mitmes kohtulahendis,²¹⁸ mis peegeldab ehtsalt ebavõrdset kohtlemist. Pole välistatud, et menetlejad on pigem nõus asja lõpetama KrMS § 205² või § 274² alusel, kui et lasevad süüteol aeguda. See aga jätab menetlusosalise automaatselt ilma kahju hüvitamise nõudeõigusest. SKHS eelnõus tõdetakse, et kuna isikul lasub kohustus taluda tema suhtes õiguspäraselt rakendatud meetmeid, siis sellest tulenevalt hüvitatakse üksnes see kahju, mis on isiku talumiskohustuse suhtes ilmselt ülemäärane.²¹⁹ Töö autori arvates on raske leida õigustust, miks menetlusosaline peab taluma ebamõistlikult pikka kriminaalmenetlust, mis on ilmselgelt isiku talumiskohustuse suhtes ülemäärane. Seega, kui isikule on tekitatud õiguspärase tõkendi või meetme kohaldamisega kahju, lasub riigil kohustus see kahju hüvitada.²²⁰

Mis puudutab olukorda, kus menetluse kiirendamist kui ennetavat õiguskaitsevahendit ei olnud võimalik kriminaalmenetluses kasutada või ei olnud see mõjus ning kui menetluse ebamõistlikku pikkust ei heastatud ka ei kriminaalmenetluse lõpetamise ega karistuse vähendamisega, siis on kohaseks õiguskaitsevahendiks rahalise hüvitise maksmine.²²¹ Rahalise hüvitise nõudmiseks tuleb käesoleval juhul lähtuda Riigikohtu üldkogu 22. märtsi 2011. a otsusest,²²² millega tunnistati põhiseadusega vastuolus olevaks ebamõistlikult pika menetlusega tekitatud kahju hüvitamise reeglite puudumine RVastS-s ja samas mõisteti isikule kriminaalmenetluse kohtueelse menetluse ebamõistliku kestuse eest välja konkreetne rahaline hüvitis.

Õiguskaitsevahend menetluse ebamõistliku kestuse vastu peab olema tõhus. EIK järgi on parim lahendus põhiõiguse rikkumise ärahoidmine või lõpetamine, kuid tõhusamaks on kompenseerivad ehk heastavad vahendid. Heastavaks õiguskaitsevahendiks on eelkõige hüvitis põhiõiguste rikkumise eest.²²³ Täiendavalt tuleb lisada, et kahju hüvitamine on mõistagi vaid tagantjärele reaktsioon mõistliku aja põhimõtte rikkumisele. Riik peaks rakendama abinõusid, et vältida selliste kahetsusväärsete juhtumite tekkimist juba ennetavalt ja nägema ette sellekohase kaebeõiguse, et kiirendada menetlust. Ennetavad meetmed ei ole olnud seni

²¹⁸ Näiteks TrtRnKm 29.10.2012, 1-09-22337, p. 13.6; RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09, p. 17 RKKKo; 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p-d 12–16; 17.06.2015, 3-1-1-53-15, p 14-15; 27.10.2016, 3-1-1-50-16; RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13, p. 18

²¹⁹ SE 635, seletuskiri, lk 15 (viide 15).

²²⁰ *Ibid*, lk 15.

²²¹ Kuurberg, M. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. *Juridica IX/2012*, lk. 679.

²²² RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09.

²²³ U. Lõhmus, lk 265 (viide 45).

piisavad, kui kohtumenetluse venimise tõttu on isikul juba tekkinud moraalne või materiaalne kahju. EIK on lahendis leidnud, et mittevahalise kahju hüvitamise süsteem, mida võib taotleda pärast menetluse lõpetamist, vastab EIÕK art 13 nõuetele. Seejuures peeti kompensatsioonivahendit asjakohaseks juba toimunud rikkumise heastamiseks.²²⁴ Selleks, et süüdistatava EIÕK art 6 lg 1 esimesest lausest tulenev õigus enda kohtuasja menetlemisele mõistliku aja jooksul ei muutuks pelgalt deklaratiivseks, vaid oleks tõhusalt kaitstud, peab kohtul olema pädevus kõnealuse õiguse rikkumine kõrvaldada ja see rikkumine heastada.²²⁵

Euroopa Nõukogu juures tegutsev Veneetsia Komisjon, mille ülesanne on liikmesmaade nõustamine riigiõiguse küsimustes, avaldas 2006. aasta detsembris aruande erinevates liikmesriikides mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamiseks kasutatavate õiguskaitsevahendite tõhususe kohta.²²⁶ Raportis korraldatakse juba magistratöös kajastatud seisukohta, et EIK suunitluste kohaselt on kõige parimaks õiguskaitsevahendiks ennetavad meetmed.²²⁷ Ennetavaid meetmeid tuleks eelistada kompenseerivatele meetmetele, kuid siin tasub rõhutada, et eeltoodud soovitus on pigem suunatud õigusüsteemidele, kus järjepidevalt ollakse kimpus liigpikkade menetlustega, millega põhjustatakse EIÕK art 6 lõike 1 rikkumine.²²⁸ Seega ei saa teha järeldust, et tagajärgi likvideerival meetmel (kompenseeriv) puudub tõhus otstarve. Kui menetlus on selgelt juba liiga pikk, ei ole ennetav meede enam adekvaatne. Komisjoni hinnangul ei saa menetluse lõpetamist käsitleda mitterahalise hüvena, olukorras kus menetlusfaasis on aset leidnud põhjendamatu viivitus. Sellisel juhul ongi ainus võimalus hüvitise maksmine, mida peetakse asjakohaseks.²²⁹ Seejuures võib hüvitusmeede seisneda kahju hüvitamises (rahaline meede) või lõpliku karistuse vähendamises.²³⁰ Mis puudutab mittevahalist kahju, siis EIK praktika (samuti SKHS regulatsiooni) kohaselt eeldatakse kahju tekkimist, kui menetlus on ebamõistlikult pikk. Samas mõnes menetluses võib kahju olla minimaalne või isegi olematu. Seega on põhjendatud, et kohtule on antud diskretsioon hüvitise muutmiseks.

Kehtivas SKHS regulatsioonis ignoreeritaks põhiseaduse §-st 25 tulenevat, et iga õigusrikkumise tuvastamisel peab asjaomasel isikul põhimõtteliselt olema võimalik tõstatada

²²⁴ EIKo 03.05.2007, Grzinčič vs. Sloveenia, p 96.

²²⁵ RKKK 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p 19.

²²⁶ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. Study no. 316/2004.

²²⁷ *Ibid*, p 136, lk 30.

²²⁸ *Ibid*, p 139, lk 31.

²²⁹ *Ibid*, p-d 141-143, lk 35.

²³⁰ *Ibid*, p-d 141-143, lk 31.

ka sellega tekitatud kahju heastamise küsimus. Põhiseaduse ekspertiisikomisjon on leidnud, et kehtiv sätte (PS § 25) sõnastus garanteerib kahjutasu iga materiaalse või moraalse kahju korral, mille järjekindlal rakendamisel tuleneks sellest eelkõige riiklik kahjutasukohustus iga põhiõiguse rikkumise korral.²³¹ Magistritöö autor asub seisukohale, et SKHS regulatsiooni peaks lisama võimaluse, millega nähakse kahju hüvitamise võimalus ette ka muudel tingimustel, kui selle hüvitamatama jätmine oleks ebaõiglane. Näiteks olukorras, kus mõistlik menetlusaja riive on tuvastatud ning menetlus lõpetatakse KrMS § 274² alusel. Tartu Ringkonnakohtu esimees Kersti Kerstna-Vaks on asunud seisukohale, et seadusandja võiks kaaluda selliste õiguskaitsevahendite täiendamist või avardamist (sh nt SKHS § 11 lg-s 5 ette nähtud ebamõistliku menetlusajaga tekitatud mittevaralise kahju eest ette nähtud hüvitise määra suurendamist).²³² Eesti Advokatuur leiab, et SKHS § 5 lg 1 peaks olema lahtise loeteluga ning mitte ammendav. Elu on oma olemuselt sedavõrd mitmekesine, et praktikas võib tõusetuda olukordi, kus kahju hüvitamise nõue võib osutuda põhjendatuks ka mõnel täiendaval ja hetkel § 5 lg 1 p-des 1-6 mittekajastatud juhul. Sellest tulenevalt ei saa ammendavat loetelu pidada eesmärgipäraseks.²³³

Arvestades KrMS ja eriti sellesse viimasel ajal tehtud muudatuste kaldumist oportuuniteedi, lepituse ja menetlusliku ökonoomia või leebuse suunas, võiks ka kahju hüvitamise regulatsiooni paindlikumaks muutmist otstarbekaks pidada, kui see võimaldaks kahju hüvitamist juhtudel, kui selle hüvitamata jätmine oleks menetleja argumenteeritud otsustuse kohaselt ebaõiglane kahju põhjustanud meetmele allutatud isiku suhtes. Seda nn kohasuse põhimõtet saab mõistagi kohaldada vaid juhul, kui puuduvad kahju hüvitamist välistavad asjaolud, ja üksnes süüteo menetluses tekitatud kahju korral. Tulenevalt põhimõttest *a majore ad minus* oleks kohasuse põhimõtte kohaldamise korral põhjendatud reegel, mille järgi kahju hüvitamise korral võib hüvitist vähendada. Kui riigil on kaalutusõigus hüvitise alust loovat otsust või hüvitamisotsust üldse mitte anda, on õiguspärane ka hüvitise andmine piiratud, kuid õiglases ulatuses vastavalt argumentide kaalumise tulemusele. Samuti võib kohasuse põhimõtte alusel kahju hüvitamine olla seotud teatud tingimuste täitmisega. Kokkuvõttes saab tõdeda, et rahalise kompensatsiooni tagamine juba toimunud rikkumise eest oleks kohane ja tõhus meede isikule, kelle õigusi on rikutud riigivõimu käitumisega.

²³¹ P. Varul jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisi komisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse analüüs. Põhiseaduse 2. peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“ (järg). Muudatusettepanek nr 5.

²³² Tartu Ringkonnakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 552 SE kohta, lk 2. 19.12.2017.

²³³ Eesti Advokatuuri seisukoht süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu 635 SE kohta. 12.05.2014.

Kuna kehtiva SKHS regulatsiooni kohaselt võimaldatakse isikule nõuda tekitatud riive eest kahju, on paslik analüüsida kohtuniku vastutust, kui mõistliku menetlusaja riive esineb kohtumenetluses. Järgnevalt tuleb vaatluse alla ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahjude hüvitamise võimalused, kui kriminaalmenetluses on tuvastatud mõistliku menetlusaja riive.

3. Ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahjude hüvitamine ja ennetus

3.1. Õigusemõistmisega tekitatud kahju hüvitamine

Menetlusaja ebamõistlik venitamine kohtu poolt ei kujuta endast üldjuhul menetlusõigus normi olulist rikkumist, mis tooks kaasa väära lahendi tegemise. Seega ei kahjusta see õigusrahu põhimõtet, kuid kohustab riiki hüvitama kahju, mille mis tahes astme kohus on põhjustanud, ja rikkudes seega isiku õigust õigusemõistmisele mõistliku aja jooksul.²³⁴ Nagu kõik teised riigivõimud, peab ka kohtuvõim usalduse välja teenima seeläbi, et on ühiskonna ja teiste riigivõimu harude ees vastutav.²³⁵ Seega tuleb järgnevalt analüüsida seda, miks ja kuidas peab riigi –ja kohtuvõim olema ühiskonna ees vastutavad.

Kohtunikud peavad oma otsuseid põhjendama ja need tuleks avalikustada (välja arvatud erandjuhtudel). Sel viisil vastutavad kohtunikud oma otsuste eest ja annavad menetlusosalistele ning ühiskonnale võimaluse oma põhjendusi mõista ja vaidlustada. Seega peaksid otsused olema kergesti mõistetavad, nagu ka Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) on varem rõhutanud.²³⁶ Juhul, kui kohtuvaidluse kaotanud pool ei ole otsusega nõus, on võimalik see edasi kaevata. Edasikaebesüsteemi olemasolu (isegi selle oht) peaks tagama kõrge kvaliteediga kohtuotsuste tegemise mõistliku aja jooksul. See on nii menetlusosaliste kui ka laiema ühiskonna huvi. Juhul, kui kohtumenetlus ei ole toimunud mõistliku aja jooksul²³⁷, saab kasutada konkreetseid õiguskaitsevahendeid soovitatavalt kohalikes kohtutes või kui sellised õiguskaitsevahendid ei ole kättesaadavad, siis Euroopa Inimõiguste Kohtus.²³⁸

Kui tuvastatakse mõistliku menetlusaja nõude rikkumine, siis võib olla keeruline hinnata millises staadiumis menetluse venimine millist kahju põhjustas. Siinkohal väärib märkimist, et ehkki SKHS § 7 lg 3 kohaselt vastutab riik mitte SKHS-i, vaid hoopis riigivastutuse seaduse alusel nendel juhtudel, mil kahju tekitajaks oli kohus, on eelnõu seletuskirjas eraldi välja toodud, et ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamine toimub SKHS-i alusel sõltumata sellest, kas menetluse venimise on põhjustanud kohtueelne (vääртеomenetluses

²³⁴ Riigivastutuse seadus 7 SE. Riigivastutuse seaduse eelnõu seletuskiri, lk 14.

²³⁵ Euroopa Kohtute Nõukogude Võrgustik (ENJC) on oma 2013–2014. aasta raportis selgitanud, et ühiskond ei usalda kohtuvõimu, mis küll väidab, et on sõltumatu, kuid keeldub ühiskonna ees vastutamast. Vt ENJC 2013–2014. aasta raport, lk 4.

²³⁶ Vt kohtuotsuste kvaliteedi kohta CCJE arvamus nr 11 (2008); arvamus nr 7 (2005), punkt 56.

²³⁷ Vt CCJE arvamus nr 6 (2004).

²³⁸ Kohtute seisund ja suhted teiste riigivõimudega tänapäevases demokraatias. CCJE arvamus nr 18 (2015) London, p 28.

kohtuväline) või kohtumenetlus.²³⁹ Riigikohus on ühtlasi märkinud, et SKHS § 7 lg-s 3 sätestatud piirang ei kohaldu. Seda viidet RVastS § 15 lg-le 1, mille kohaselt vastutab riik kohtu tekitatud õigusvastase kahju eest üksnes siis, kui tegemist on kohtuniku kuriteoga, tuleb tõlgendada kitsalt.²⁴⁰ Need juhtumid, kui hüvitada tuleb üksnes kohtuniku kuriteo tagajärjel tekkinud õigusvastane kahju, on RVastS § 15 grammatilise tõlgenduse järgi piiratud kohtumenetlusega. Seega hõlmab SKHS § 7 lg 3 erand üksnes kohtu tuumikfunktsiooni ehk õigusemõistmist materiaalses tähenduses. Menetlustoimingute tegemiseks nõutavad kohtu load peavad kohtueelses kriminaalmenetluses tagama põhiõiguste ennetava kaitse ega ole seetõttu käsitatavad õigusemõistmisena materiaalses tähenduses (nt isikute süüküsimuse ja karistamise otsustamine kriminaalmenetluses) ning on üldjuhul väljaspool riigivastutuse seaduse kohaldamisala. Seega saab SKHS § 7 järgi hüvitada kohtumääruse alusel tehtud kohtueelse kriminaalmenetluse toimingutega süüliselt tekitatud õigusvastast kahju.²⁴¹ Kui kahju hüvitamine toimub SKHS § 7 järgi, siis varalise kahju hüvitamise ülempiiri ei sätestata, kuna riik toimus süüliselt ja tulenevalt sellest tuleb kahju täielikult kompenseerida.²⁴²

Kohtulahendiga tekitatud kahju korral, kui kohtunik on pannud toime kuriteo piirab kahju hüvitamist väga suurel määral. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) on oma arvamuses avaldanud, et kohtunik, kes oma ametis paneb toime teo, mida mis tahes asjaoludel loetakse kuriteoks (näiteks võtab altkäemaksu), ei saa nõuda puutumatus tavalisest kriminaalmenetlusest. Mõnedes riikides võivad kuriteoks kvalifitseeruda ka heade kavatsustega sooritatud eksisammud. Näiteks saab Rootsis ja Austrias kohtunikke (keda samastatakse riigiametnikega) mõnedel raske hooletuse juhtumitel (näiteks kellegi liiga kauaks vangi panek või seal hoidmine) karistada (näiteks trahviga).²⁴³ Hoolimata sellest, et tegelik praktika ei välista täielikult kohtuniku kriminaalvastutust tahtmatute eksimuste eest oma ametikohustuste täitmisel, ei pea CCJE sellise vastutuse kehtestamist üldiselt aktsepteeritavaks ega soovitatavaks. Kohtunik ei peaks olema sunnitud tegutsema finantskaristuse või koguni vanglakaristuse hirmu all, mis võib sügaval alateadvuse tasandil tema otsuseid mõjutada.²⁴⁴ Eeltoodu seisukohad käivad ka kohtunikule valede otsuste või muude eksimuste (näiteks ülemäärane viivitamine) tagajärgede eest tsiviilvastutus panemise kohta. Üldpõhimõte on, et

²³⁹ SE 635, seletuskiri, lk 29 (viide 15).

²⁴⁰ RKKKo 22.02.2016, 3-1-1-109-15, p 132.

²⁴¹ RKKKm 13.06.2016, 3-1-1-34-16, p 26.

²⁴² SE 635, seletuskiri, lk 33 (viide 15).

²⁴³ Kohtunike ametualaste käitumise, eeskätt kutsetika, sobimatu käitumise ja erapooletuse kohta. CCJE aramus nr 3 (2002) Strasbourg, punkt 52.

²⁴⁴ *Ibid*, punkt 53.

kohtunik peaks olema täielikult vaba vastutusest otseselt tema vastu esitatud nõuete suhtes, mis seonduvad tema töökohustuste heauskse täitmisega. Kohtuvigadega, olgu need siis seotud jurisdiktsiooni või menetlusega, asjassepuutuva seaduse sedastamise ja kohaldamisega või tõendite hindamisega, tuleks tegelda edasikaebe korras. Muude eksimuste korral, mida sel moel heastada ei saa (sealhulgas ülemäärane viivitus), peaks olema lubatud kõige rohkem rahulolematu isiku nõue riigi vastu.²⁴⁵ Seega õigusmõistmise puuduste (sealhulgas ülemäärane viivitus) heastamise kohustus peaks olema üksnes riigil.

I. Pilving ja R. Roosma on leidnud, et kohtuvõimu poolt tekitatud kahju hüvitamise piiramist on vajalikuks peetud seetõttu, et kaitsta kohtute sõltumatust. Samuti on see vajalik kohtuotsuse seadusjõu kaitsmiseks ja selle kaudu õigusrahu tagamiseks.²⁴⁶ U. Lõhmus on märkinud, et õigusemõistmise sisu on palju avaram, kui vaidluste lahendamine ja süüteo toime pannud isikute karistamine. See hõlmab PS-i ja seadustega kohtule antud pädevust. Kohus kontrollib avaliku võimu asutuste aktide seaduslikkust ning lõppastmes ka õigusaktide ja toimingute põhiseaduspärasust ning teeb toiminguid, mis on seadusega antud tema pädevusse.²⁴⁷ Ka Saksa õiguses on sätestatud õigusemõistmisega tekitatud kahju hüvitamisele vastutuse piirangud. Saksa tsiviilkoodeksi kohaselt vastutab kohtunik kohtuasjas otsuse langetamisel ainult siis, kui ametikohustuse rikkumine kujutab endast samaaegselt kuritegu.²⁴⁸ Saksa kohtud on leidnud, et kohtuniku vastutuse piiramine on vajalik kohtuniku sõltumatuse kaitseks. Erialakirjanduses on aga leitud, et PS-ist tulenevad tagatised on piisavad garanteerimaks kohtuniku sõltumatust ning täiendav tagamine oleks relevantne juhul, kui kahjunõude saaks esitada kohtuniku vastu. Seni kuni kahjunõude esitamine on võimalik üksnes riigi vastu, pole asjakohane rääkida ka täiendavast kohtu sõltumatuse tagamise vajadusest.²⁴⁹ Köbleri asjas on Euroopa Kohus asunud seisukohale, et sellise hüvitamisnõude esitamise võimalus ei mõjuta kohtuniku sõltumatust, kuna nõuet ei esitata mitte kohtuniku vastu, vaid riigi vastu.²⁵⁰

Riigikogus on olnud menetluses riigivastutuse seaduse eelnõu, mis paraku koosseisu lõppemisega välja langes.²⁵¹ Ometigi nähti eelnõus ette kahju hüvitis juhuks, kui kohus on vähemalt raske hooletuse tõttu rikkunud menetlusõiguse normi, rikkudes isiku õigust

²⁴⁵ *Ibid*, punkt 55.

²⁴⁶ I. Pilving, R. Roosma. PS § 25 komm 3.2.1. – Ü. Madise (toim) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas, täiendatud väljaanne. Tallinn: Iuridicum 2012, komm 3.2.1.

²⁴⁷ U. Lõhmus. PS § 149 komm 11. – Ü. Madise (toim) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas, täiendatud väljaanne. Tallinn: Iuridicum 2012.

²⁴⁸ H. Maurer. Haldusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2004, lk 446.

²⁴⁹ J. P. Terhechte. Judicial Accountability and Public Liability – The German „Judges Privilege” Under the Influence of European and International Law. – German Law Journal, 2012/13, p 318.

²⁵⁰ EK 30.09.2003, Gerhard Köbler vs. Austria, p 42.

²⁵¹ Riigivastutuse seadus (SE 7).

õigusemõistmisele mõistliku aja jooksul ning ennetav õiguskaitsevahend ei ole kasutatav või ei olnud mõjus. Teisisõnu oleks isikule õigusemõistmisel tekitatud kahju hüvitamine eelnõu kohaselt põhjendatud ka juhul, kui kohtumenetluse käigus rikuti oluliselt menetlusõiguse normi. Lisatingimusena oli ette nähtud nõue, et kahju hüvitamine tuleb kõne alla üksnes juhul, kui rikkumise ja kahju tekkimise vahel on otsene põhjuslik seos. Arvestades asjaolu, et Riigikohus võib menetlusnormi oluliseks rikkumiseks lugeda ka muid seaduses nimetatata rikkumisi, oli eelnõus tagatud isikule õiguste piisavalt tõhus kaitse kohtuvõimu tegevusega tekitatud kahju hüvitamisel. Selline lahendus vastab selgemini põhiseaduse § 25 regulatsioonile, mille kohaselt on igaühel õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele, kuid arvestab seejuures ka õigusemõistmise sõltumatuse ja õigusrahu tagamise vajadusega.²⁵² Töö autor tervitab eeltoodud lähenemist ning peab õigustatuks, et isikul on kohustus kasutada eelnevalt ennetavat õiguskaitsevahendit.

Samas ei ole raske hooletuse kriteerium kooskõlas EIK praktikaga.²⁵³ EIK poolt välja töötatud eeldused ei näe ette, et vastutus ebamõistliku menetlusaja osas saab tekkida üksnes siis, kui kohus on olnud vähemalt raskes hooletuses. Eeltoodust nähtub, et EIK on pidanud ebamõistlikult pikka menetlusaega nii kohtus kui kohtuvälistes organites EIÕK art 6 lg 1 rikkumiseks ning on praktikas välja kujundanud vastutuse tekkimise eeldused. Paraku ei paku Eesti seadusandlus tõhusat õiguskaitset mõistliku menetlusaja riive korral ning õigusemõistmisel tekitatud kahjunõude piiramine riivab PS §-s 25 sätestatud hüvitis põhiõigust. Nagu SKHS eelnõus tõdetakse, vajab lähiajal läbitöötamist ka kehtiv riigivastutuse seadus, seda eelkõige kohtu vastutusega seonduvas osas.²⁵⁴ Tulenevalt EIÕK-i õiguste kaitse süsteemi põhimõttest ja artiklist 13 sätestatud tõhusa õiguskaitsevahendi tagamise kohustusest peaks ka Eestis kehtiv regulatsioon võimaldama ebamõistlikult pika menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamist nõuda.

²⁵² Riigivastutuse seadus 7 SE. Riigivastutuse seaduse eelnõu seletuskiri, lk 14.

²⁵³ EIK on välja töötanud 4 kriteeriumit: asja keerukus, kaebaja käitumine, asjaomase riigivõimu käitumine ning kaalul olevad õigushüved.

²⁵⁴ SE 635, seletuskiri, lk 3 (viide 15).

3.2. Õiglane hüvitis süüteo menetluses

Õiglane hüvitis on EIK-i poolne ainuke vahend, mida Kohus saab Konventsiooni alusel riikidele ette kirjutada.²⁵⁵ Õiglase hüvitise määramise õigus tuleneb konventsiooni artiklist 41, mille kohaselt: „kui kohus leiab, et konventsiooni või selle juurde kuuluvaid protokolle on rikutud ja kõrge lepinguosalise siseriiklik õigus lubab ainult osalist hüvitist, võib kohus vajadusel määrata kahjustatud poolele õiglase hüvitise“.

SKHS § 5 lg-s 1 on loodud alused, millal on isikul õigus nõuda kahju hüvitamist sõltuvalt süüteo menetluse lõpptulemusest. Esimeseks eelduseks on, et isik peab olema mõistetud õigeks (erandkorras on hüvitis võimalik ka süüdimõistmise korral – vt § 5 lg 4) või tema suhtes peab kriminaalmenetlus olema lõpetatud § 5 lg-s 1 sätestatud alustel. Eeltoodud aluste alla peaks kuuluma ka KrMS § 274² alusel kriminaalmenetluse lõpetamine. Teiseks peab tegemist olema ebamõistliku menetlusajaga ning isikule on tekkinud kahju. SKHS § 11 lg 3 kohaselt eeldatakse mittevaralise kahju tekkimist. Viimaks peab esinema põhjuslik seos isikule tekkinud kahju ja ebamõistliku menetlusaja vahel.

Varalise kahju mõiste ja liikide puhul tuleb lähtuda VÕS §-st 128. Siiski SKHS §-s 10 sisalduv regulatsioon erineb mõneti VÕS-is varalise kahju hüvitamise kohta sätestatust ulatuse osas.²⁵⁶ SKHS §-i 10 kohaselt hüvitatakse pangakonto või raha arestimise või äravõtmisega tekitatud kahju. Seejuures on varalise kahju hüvitamise puhuks ette nähtud hüvitamis ülemmäär. Ülemmäära kehtestamine on seletuskirja kohaselt vajalik eelkõige seetõttu, et riik peab saama tegutseda tõe väljaselgitamiseks ilma, et talle kaasneks sellega ülemäära suur eelarveline koormus. Üldjuhul on tegemist nende olukordadega, kus kriminaalmenetluses on isiku põhiõigusi väga intensiivselt piiravat meedet rakendatud õiguspäraselt. Sellises olukorras peab hüvitis olema õiglane.²⁵⁷ Kui riik jätkaks sellises olukorras piirava meetme kasutamata, siis selle tulemusena võib riik suure tõenäosusega jätta lõppastmes kaitseta kolmandate isikute põhiõigused ja vabadused.²⁵⁸ Riigikohus on leidnud, et riigi rahanduslike huvide kaitsmine on iseenesest legitiimne eesmärk põhiõiguste piiramiseks. Samas riigi rahanduslike huvide kaitsmise vajadus ei kaalu üles ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud

²⁵⁵ L. Wildhaber Reparations for Internationally Wrongful Acts of States. Article 41 of the European Convention on Human Rights: Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights Baltic Yearbook International Law, 1/2003, lk 5.

²⁵⁶ SE 635, seletuskiri, lk 33 (viide 15).

²⁵⁷ RKÜKo 31.03.2001, 3-3-1-69-09, p 84; RVastS § 16 lg 1.

²⁵⁸ SE 635, seletuskiri, lk 33 (viide 15).

mittevaralise kahju hüvitamise tervikuna ning kaalumisevõimaluseta välistamist.²⁵⁹ SKHS § 10 lg 2 järgi hüvitatakse varaline kahju maksimaalselt summas, mis saadakse, kui nõude esitamise kuule eelnenud viimane Statistikaameti avaldatud kvartali keskmine brutokuupalk korrutatakse 48-ga. Tegemist on absoluutse summana väljendatud ülemmäär varalise kahju hüvitamiseks. 2017. a seisuga oli keskmine brutopalk 1221 eurot. Seega on hüvitise ülemmääraks 58508 eurot.²⁶⁰ See piirmäär kehtib õiguste piiramise korral sõltumata sellest, kui kaua täpselt õigusi piirati ja mil moel isikul tulu saamata jäi.

Riigi vastutuse piiramise osas leidis Eesti Advokatuur, et alused riigi vastutuse piiramiseks puuduvad. Seejuures asuti seisukohale, et kahtlustatava staatuses hoidmisega tekitatud kahju peaks olema hüvitatav VÕS § 127 lg 1 alusel diferentsihüpooteesi põhimõttel – kui ei oleks põhjendamatut kriminaalmenetlust, siis oleks isik sellises seisundis, mis tuleb taastada. Kui isik on olukorras, kus ta on sunnitud kasutama kõiki oma ressursse enese kaitsmiseks alusetute kahtlustuste vastu, millisel ajal puuduvad nii tavapärane elukvaliteet kui ka võimalus majandustegevust endistviisi jätkata, siis peaks riik ka kahjud hüvitama. Näiteks hagi tagamise korral tekitatud kahju puhul kannab riski taotleja sõltumata sellest, et kohtusse pöördumine ja menetlus on iseenesest õiguspärased.²⁶¹ Selleks et tagada isiku õiguste lünkadeta kaitse, on SKHS § 9 lõikes 2 jäetud menetlejale võimalus üldreeglist ehk ülemmäärast kõrvale kalduda. Ülemmäärast kõrvalekaldumine on lubatud üksnes olukorras, kus üksikjuhtumi asjaolude pinnalt on alus väita, et konkreetne kaasus tingib suurema hüvitise kui seaduses sätestatud hüvitise maksimaalne suurus.²⁶² Seega jäetud võimalus piirmäära ületava hüvitise maksmist kaaluda olukorras, kus menetluse ebamõistliku kestusega on tekitatud lisaks mittevaralisele kahjule ka varalist kahju, näiteks vara arestimisega. Nii nagu isikul ei ole kohustust taluda tema suhtes kestvate ebamõistlikult pikka menetlust, ei ole tal ka kohustust taluda sellise ebamõistlikult pikalt kestnud menetlusega tekitatud varalist kahju.

EIK on väljendanud seisukohta, et kui on tuvastatud ebamõistlikult pikk menetlusaeg, siis tuleb üldjuhul eeldada mittevaralise kahju tekkimist süüdistataval, kui pole tõendatud vastupidist.²⁶³ Ka Riigikohus on oma praktikas seda EIK seisukohta kinnitanud ja leidnud, et kannatuste ja ebamugavuste kaasnemine süüdistatava menetlusliku seisundiga kohtueelses

²⁵⁹ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 121-123.

²⁶⁰ vt andmeid Eesti keskmise brutokuupalga kohta Statistikaameti kodulehelt www.stat.ee

²⁶¹ Eesti Advokatuuri seisukoht. 12.05.2014. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu 635 SE, lk 5.

²⁶² SE 635 seletuskiri, lk 36-37 (vide 15).

²⁶³ EIKo 26.03.2006, Scordino vs. Itaalia.

kriminaalmenetluses ning sellega tekitatud mittevaraline kahju ei vaja eraldi tõendamist.²⁶⁴ SKHS §-is 11 on füüsilisele isikule ette nähtud mittevaraline kahju juhul, kui on rikutud isiku õigust mõistlikule menetlusajale. Siiski eeldatakse mittevaralise kahju tekkimist, kui on tuvastatud mittevaralise kahju hüvitise nõude tekkimine. Kuna valu ja kannatusi ei ole võimalik objektiivselt mõõta ega väljendada, ei saa mittevaralise kahju suurust tõendada. Sellest tulenevalt on üldjuhul piisav tõendada neid asjaolusid, millega seadus seob mittevaralise kahju hüvitamise nõude tekkimise.²⁶⁵

SKHS-is ei ole ühtegi viidet, et ka juriidilisele isikule hüvitatakse mittevaraline kahju mõistliku menetlusaja riive eest. Nagu füüsilised isikud võivad ka juriidilised isikud olla EIÕK art 6 kohaselt ohvrid.²⁶⁶ Riigivastutuse puhul lähtutakse mittevaralise kahju puhul võlaõigusseadusest (edaspidi VÕS), omab siinkohal tähtsust VÕS § 128 lg 5, mille kohaselt hõlmab mittevaraline kahju eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi. VÕS-i mittevaralise kahju sättes on kasutatud mõistet „isik“. VÕS-i kommentaaride kohaselt saab mittevaralise kahju hüvitamist reeglina nõuda üksnes füüsiline isik. Kommentaarides on märgitud, et „on vaieldav, kas mittevaralise kahju hüvitamise nõue rahalise kompensatsiooni maksmise näol võiks kuuluda ka juriidilisele isikule. Seega võib väita, et juriidilisele isikule ei saa tema olemusest tulenevalt kuuluda mittevaralise kahju hüvitamise nõuet, kuna juriidiline isik ei saa kogeda füüsilist valu ja hingelisi kannatusi. Teisalt ei välista VÕS-i sõnastus juriidilise isiku mittevaralise kahju hüvitamise nõuet.²⁶⁷ Tekib põhjendatud küsimus, kuidas saaks või peaks kohtus toimima juriidilise isiku poolt esitatud mittevaralise kahju hüvitamise nõude lahendamisel käesoleval ajal kehtiva seaduse alusel.

Mittevaralist kahju juriidilisele isikule RVastS § 9 lg 1 alusel hüvitada ei saa. RVastS § 9 lg 1 kohaselt võib füüsiline isik nõuda mittevaralise kahju rahalist hüvitamist süüliselt väärikuse alandamise, tervise kahjustamise, vabaduse võtmise, kodu või eraelu puutumatus või sõnumi saladuse rikkumise ja au või hea nime teotamise korral. RVastS § 9 lg 1 alusel tuleb mittevaraline kahju rahaliselt hüvitada üksnes juhul, kui on rikutud õigushüvesid, mis on nimetatud sättes ammendavalt loetletud. PS § 25 sätestab, et igäühel on õigus nõuda talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamist. Õigus

²⁶⁴ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 93.

²⁶⁵ RKHKo 30.01.2012, 3-3-1-78-11, p 15; 05.03.2014, 3-3-1-10-14, p 12.2.

²⁶⁶ EIKo 06.04.2000, Comingersoll S.A. vs. Portugal, p-d 35-36; 20.09.2011, Sovtransavto Holding vs. Ukraina, p-d 78-82; 20.09.2011, Shesti Mai Engineering OOD ja Teised vs. Bulgaaria, p 115.

²⁶⁷ P. Varul, I.Kull, V.Kõve, M.Käerdi. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. (2006) § 134 kommentaar p 3, lk 472.

nõuda kahju hüvitamist tuleneb PS §-st 25 juhul, kui kahju on tekitatud õigusvastaselt, st rikutud on kahju kannatanud isiku mõnda seadusest, põhiseadusest või välislepingust tulenevat õigust.²⁶⁸ PS § 9 lg 2 kohaselt laienevad põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega. Mittevaraline kahju ei ole kooskõlas juriidilise isiku olemusega, sest juriidilisel isikul ei ole valu ega kannatusi. Juriidilise isiku osanike ja töötajate valu ja kannatusi ei saa omistada juriidilisele isikule.²⁶⁹

Kohtupraktikas on kaebaja tuginenud mittevaralise kahju olemasolu põhjendamisel Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et mittevaralist kahju saab nõuda ka juriidiline isik. Juriidilise isiku mittevaraline kahju võib seisneda mõjus või kahjus äriühingu mainele, kindlusetuses tegevuse planeerimises, juhtimise häirimises ja juhtkonda kuuluvatele isikutele tekitatud ängistuses ja ebakindluses. Näiteks kohtuasjas *Comingersoll SA vs. Portugal* otsustas kohus, et liiga pikk menetlus on põhjustanud taotluse esitanud äriühingule, selle juhtidele ja aktsionäridele märkimisväärseid ebamugavusi ja pikaajalist ebakindlust, mis õigustab hüvitise maksmist.²⁷⁰ Lisaks on EIK toonud välja, et eeldus, mille kohaselt ebamõistlik menetlusaeg põhjustab mittevaralist kahju, kehtib nii füüsiliste kui ka juriidiliste isikute kohta.²⁷¹ Kahju hüvitamise nõudes saaks kaebaja Euroopa Inimõiguste Konventsioonile tugineda EIÕK art 6 lg 1 riive korral. Osa juriidilisele isikule tekkida võivast mittevaralisest kahjust, millele viitab Euroopa Inimõiguste Kohus, on Eestis hüvitatav varalise kahjuna (nt äriühingu maine ja ettevõtluse takistamine).²⁷² Ühtset kindlat vastust mittevaralise kahju hüvitamise kohta juriidilise isiku puhul ei ole. Võlaõigusseaduse kommentaarides öelduga tuleb olla päri, et antud teema jääb kohtupraktika sisustada. Peamine on aga see, et ka juriidilised isikud võivad saada moraalset ehk mittemateriaalset kahju, mille eest võib juriidilisele isikule välja mõista hüvitist.²⁷³

SKHS § 11 lg-s 5 on sätestatud fikseeritud hüvitismäär ebamõistliku menetlusajaga tekitatud mittevaralise kahju eest. Selleks määraks on üks keskmine kuupalk iga viivitatud aasta kohta. Selleks et tagada süsteemi asjakohasus ka aja ja ruumi muutumise tingimustes, on see hüvitismäär samuti seotud Statistikaameti ametlikult avaldatud aasta keskmise

²⁶⁸ RKÜko 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 76.

²⁶⁹ RKHKo 06.03.2015, 3-3-1-78-14, p 22.

²⁷⁰ EIKo 06.04.2000, *Comingersoll S.A. vs. Portugal*, p 36.

²⁷¹ EIKo 18.06.2013, *Balakhiev jt vs. Bulgaaria*, p 54.

²⁷² RKHKo 06.03.2015, 3-3-1-78-14, p 23.

²⁷³ EIKo 28.07.1999, *Staffi vs. Itaalia*; 19.12.1994, *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs ja Gubi vs. Austria*, p 62.

brutokuupalgaga, mis 2017.a oli 1221 eurot. Võrdluseks on Saksamaal kehtiva seaduse kohaselt isikul õigus nõuda mittevaralist kahju ebamõistliku menetlusaja eest. Sarnaselt SKHS §-s 11 lg 3 sätestatuga mittevaralise kahju tekkimist eeldatakse. Hüvitist saab nõuda ainult niivõrd, kui võrd hüvitamine muul viisil, arvestades konkreetse juhtumi asjaolusid, ei ole piisav. Makstavaks hüvitiseks on 1200 eurot iga viivitatud aasta eest. Kui konkreetse juhtumi asjaolusid silmas pidades on hüvitis ebaõiglane, võib kohus vastavat summat muuta.²⁷⁴ Ka Soomes on sarnases regulatsioonis kahjunõue piiratud kindla summaga. Hüvitise suurus on piiratud 1500 eurot iga viivitatud aasta eest, kuid teatud juhtudel võib see suureneeda maksimaalselt kuni 2000 euroni. Rahalise hüvitise ülempiiriks on 10000 eurot, kuid sarnaselt Eestis kehtivale regulatsioonile, võimaldab seadus hüvitise suurust muuta, kui see hüvitis ei ole üksikjuhtumi asjaolusid arvestades õiglane.²⁷⁵ Bulgaarias kehtiv seadusandlus näeb ette hüvitise, mis ei tohi ületada 10000 BGN-i ehk 5112,96 eurot.²⁷⁶ Tuleb märkida, et õiguskaitsevahendit käsitlevas õigusaktis ei nähta ette maksimaalset hüvitist. Seega saavad isikud taotleda riigilt kõrgemat hüvitist.²⁷⁷ Arvestades hetkeseisuga Eesti keskmist brutopalka (1221 eur) ning võrdluse all olevate riikide (eelkõige Saksamaa ja Soome) ja Eesti elatustaseme erinevusi, võib öelda, et ebamõistliku menetluse kestuse eest ettenähtud hüvitiste määr on riigiti üsna sarnane. Ministrite Komitee soovitude kohaselt tuleb kindlustada, et hüvitiesummad, mida võidakse maksta, on mõistlikud ja ühtivad Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga.²⁷⁸ Seejuures peab hüvitis vastama EIK praktikale analoogse kestusega juhtumite puhul.²⁷⁹

Eeltoodust tulenevalt on SKHS puhul tervitatav, et hüvitise ülempiiri ei ole seotud kindla summaga, vaid arvestab ajas muutuvaid asjaolusid nagu elatustaseme muutust ja inflatsiooni. Sidudes kahjuhüvitise suuruse keskmise palgaga, ei jää hüvitise piirmäär nii kiiresti ajale jalgu ning arvestab paremini hetkeolukorras kehtivaid asjaolusid. Siiski ei täida SKHS oma eesmärki, millega sooviti täita puudujääke, võimaldades isikutel nõuda riigi poolt tekitatud kahju hüvitamist. Seda seetõttu, et õigusemõistmisel tekitatud kahju regulatsioon ei vasta Euroopas kehtivale standardile ning samuti ei ole mõistliku menetlusaja riive korral ette nähtud hüvitist isikule, kelle suhtes menetlus lõpetati KrMS § 274² alusel. Magistritöö autori arvates peaks seadusandja tõsiselt kaaluma SKHS §-i 5 lg-s 1 sätestatud aluse muutmist, mis aitaks parandada isikute usaldust riigi vastu. Kuna magistritöös on korduvalt kõlanud, et EIK suunitluste kohaselt

²⁷⁴ Communication from Germany. Meeting nr 1186. December 2013, lk 5-6 (viide 159).

²⁷⁵ Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä § 6.

²⁷⁶ 1 BGN = 0.511292 EUR.

²⁷⁷ Communication from Bulgaria (Applications No. 37346/05, 45950/99, 48059/06, 37104/97). 23.06.2015 (viide 154).

²⁷⁸ Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele Rec (2010)3, punkt 9 (viide 177).

²⁷⁹ EIKo 27.07.2010, Rafal Orzechowski vs. Poola, p-d 20-21.

on kõige parimaks õiguskaitsevahendiks ennetavad meetmed, peab töö autor vajalikus analüüsida ennetava meetmena kohtueelsele kriminaalmenetlusele tähtaegade seadmist.

3.3. Võimalusel muu ennetav meede

Töö lõpu osas soovib autor analüüsida uut seaduseelnõud,²⁸⁰ millega soovitakse “prokuratuuri tiibu kärpida” ehk kehtestada kindlad kohtueelse menetluse tähtajad kriminaalmenetluses. Käesoleval juhul ei lähtuta konkreetset seaduseelnõus välja pakutud tähtaegadest, vaid uuritakse kohtueelse menetluse lühendamist läbi kindlate tähtaegade. Siinjuures saab selgitada, kas tähtaegade kehtestamine oleks alternatiivina tõhus meede, mis aitaks ennetada mõistliku menetlusaja riivet.

Kriminaalmenetluse eesmärk on kurjategija kindlakstegemine ja süüdimõistmine ning selle eesmärgi saavutamise tähtsaimaks eelduseks on kriminaalasja kvaliteetne eeluurimine. Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku järgi tuleb kohtueelne menetlus läbi viia mõistliku aja jooksul. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis ei ole sätestatud menetluse läbiviimiseks konkreetset tähtaega. Menetlusaja mõistlikkust hinnatakse Euroopa Inimõiguste Kohtu väljakujunenud praktika järgi konkreetse kohtuasja asjaolude põhjal, lähtudes muuhulgas kohtuasja keerukusest ning kaebaja ja asjaomaste asutuste käitumisest. Millal muutub menetlusaeg aga ebamõistlikult pikaks, on keeruline hinnata. Menetluspoolte jaoks on peamine, et menetlus jõuaks lõpuni võimalikult kiirelt, samas ei tohi ära unustada kvaliteeti, mida riik on kohustatud tagama kannatanu ja kogu menetluse huvides. EIÕK art 6 lg 1 eesmärk kriminaalasjades on vältida olukorda, kus kahtlustatav peab oma saatuse osas jääma liiga kauaks ebakindlasse olukorda.²⁸¹ Isiku õigus nõuda enda kohtuasja menetlemist mõistliku aja jooksul, vastandub kriminaalmenetluse raames iga menetleja kohustus astuda nii kohtueelses kui ka kohtumenetluses samme kriminaalasja võimalikult kiireks lahendamiseks.²⁸² Ühe võimaliku meetmena võib kõne alla tulla konkreetsed uurimistähtajad.

Eeluurimistähtaegade kehtestamisega soovitakse vältida inimõiguste rikkumist, mis seisneb kohtueelse menetluse ülemäärases kestuses, mille jooksul on inimese isikuvabadused pikema aja jooksul piiratud.²⁸³ Ometigi ei tulene põhiseadusest nõuet kohtueelsele

²⁸⁰ SE 551 (viide 11).

²⁸¹ EIKo 03.06.2001, Konashevskaya jt vs Venemaa, p 43.

²⁸² RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04, p 19.

²⁸³ SE 551, seletuskiri, lk 1 (viide 11).

kriminaalmenetlusele konkreetsete tähtaegade sätestamiseks. Küll aga peab menetlusaeg olema mõistlik ja ebamõistliku menetlusaja korral peab isik, kelle õigusi sellega riivati, saama riigi õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatud.²⁸⁴ Seaduseelnõu SE 551 kohaselt soovitakse kehtestada kindlad kohtueelse uurimise tähtajad, mida on vajadusel võimalik pikendada või tähtaja saabumisel sootuks menetlus lõpetatakse. Seaduseelnõu eestvedaja Igor Gräzin arvates kohtueelse menetluse tähtaegade kehtestamisega välditakse tendentsi, et kriminaaluurimine iseenesest muutuks isikule karistuseks.²⁸⁵ R. Maruste on oma kogemustele tuginedes väitnud, et tähtajad aitavad tagada distsipliini ning seega on ta poolt, et taastataks eeluurimistähtajad.²⁸⁶ Ka Eesti Advokatuuri põhiõiguste komisjon pooldab tähtaegade kehtestamist asudes seisukohale, et kuni Eestis kehtib inkvisitsiooniline kohtueelse uurimise süsteem, on menetlustähtaegade sätestamine vajalik ja põhjendatud tagamaks isikute kaitseõigus ja mõistlik menetlusaeg kohtueelses menetluses.²⁸⁷ Mõneti üllatuslikult toetas Tartu Maakohus oma arvamuses kohtueelse menetluse tähtaegade sisseviimist, kuna see kohustab uurijaid ja prokuröre tegema menetlustoiminguid võimalikult kiiresti ja hoiduma põhjendamatu viivitustest. Sama peeti eelnõus väljatoodud tähtaegasid ebamõistlikult lühikeseks.²⁸⁸

Siiski leidub ka vastasleeri esindajaid, kes menetlustähtaegades kehtestamist õiglaseks ei pea. Rahvasaadik Raivo Aeg hinnangul kahjustab kohtueelsele uurimisele konkreetsete tähtaegade seadmine kannatanute huve, ent riigi kohustus on kaitsta kõiki oma kodanikke, sealhulgas kannatanuid.²⁸⁹ Tartu Ringkonnakohtu esimees Kersti Kerstna-Vaks on eelnõu arvamuses sedastanud, et kohtueelsele menetlusele formaalsete tähtaegade kehtestamine polevat sobiv lahendus püstitatud eesmärgi saavutamiseks. Alternatiivselt pakutakse välja, et menetlustähtaegade lühendamisele aitaks kaasa kohtueelset menetlust toimetavate asutuste tugevdamine, kergemate kuritegude dekriminaliseerimine või kriminaalmenetluse alustamise kohustuslikkuse põhimõtte piiramine.²⁹⁰ Professor J. Ginter ja lektor A. Kangur nendivad praktikas esinevat probleemi ning peavad vajalikuks probleemi lahendamise jätkuvalt tegeleda. Ometigi leiavad, et ebamõistlikult pika menetlusaja vastu on seaduses teatud mehhanismid olemas. Omaltpoolt pakutakse välja õiguskaitsele panustatavate ressursside suurendamist, menetluskordade lihtsustamist, samuti kaaluda oportuuniteedipõhimõtte

²⁸⁴ Ginter, J.; Kairjak, M.; Kangur, A.; Mets, T.; Plekksepp, A. ja Soo, A. lk 66 (viide 34).

²⁸⁵ Riigikogu VII istungijärgu stenogramm, lk 5 (viide 12).

²⁸⁶ Rait Maruste: prokuratuur läks protokollide avalikustamisega liiale. Eesti Päevaleht. 26.10.2012.

²⁸⁷ PÕK arvamus eelnõu 551 SE kohta, lk 1. 05.03.2018.

²⁸⁸ Tartu Maakohu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 552 SE kohta, lk 1. 29.12.2017.

²⁸⁹ Riigikogu arutas kohtueelsele kriminaalmenetlusele tähtaegade seadmist. 15.02.2018 / Pressiteated.

²⁹⁰ Tartu Ringkonnakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 552 SE kohta, lk 2. 19.12.2017.

kasutusala laiendamist või mingite tegude dekriminaliseerimist.²⁹¹ Mis puudutab vähemtähtsate õigusrikkumiste dekriminaliseerimist, siis konkreetne meede võib aidata töökoormuse vähendamist, kuid võib ka väljendada seisukohta, et eelistatakse teatud õigusrikkujatega (nt noored) tegelda väljaspool ametlikku kriminaalõiguse süsteemi.²⁹² Magistritöö autori arvates on tervitatav, et mõistliku menetlusaja riive probleemi nenditakse ning käiakse välja võimalusi, kuidas menetluse kestust lühendada. Nii palju, kui on inimesi, on ka erinevaid arvamusi ja seisukohti – seega ei lõppe vaidlus nii pea. Arvestades eelpool viidatud arvamusi, peab magistritöö autor vajalikuks hinnata, kas tähtaegade kehtestamist saab pidada tõhusaks meetmeks.

EIK pole üldjuhul näinud ette selgeid menetlustähtaegu, vaid avanud mõistliku menetlusaja mõistet kaasuspõhiselt, lähtudes konkreetse kriminaalasja eripäradest (kohtuasja keerukus, süüdistatava ja tema kaitsja käitumine, asjaomaste riigivõimu esindajate käitumine ja kaebaja jaoks kaalul olev menetluse tulem). Siiski leidub riike, kes on pidanud vajalikuks konkreetsed tähtajad oma seadusandlusesse sisse viia. Näiteks Austrias oldi kimpus liigpikkade menetlustega, mille tulemusena kehtestati tähtajad kohtueelse menetluse reguleerimiseks. Uue regulatsiooni kohaselt ei tohi kohtueelne menetlus (arvestades, et teatud juhtudel aegumine peatub) olla pikem kui kolm aastat. Kui sel perioodil ei jõuta tulemuseni (süüdistuseni), on riigiprokurör kohustatud esitama pädevale kohtule põhjendused viivituse kohta. Seejärel on kohtul kaalutusotsus, kas menetlus lõpetada, kui selleks esineb õiguslik alus või pikendada kohtueelset uurimist kuni kaheks aastaks. Seejuures tuleb võtta arvesse juhtumi keerukust ning süüdistatava käitumist. Samuti tuleb kohtul otsustada, kes eeltoodud viivituse eest vastutab. Kui täiendava kahe aasta jooksul ei ole kohtueelne menetlus viidud lõpuni ja ei ole esitatud süüdistust, kordub eelnev protsess uuesti. Eeltoodud muudatuse üheks peamiseks eesmärgiks oli ülemäärase pikkuse korral kohtuliku kontrolli kohtueelse menetluse üle tõhusaks muutmine.²⁹³ Selleks, et kohtueelne menetlus oleks tõhusam ning asjad toimuksid mõistliku menetlusaja jooksul, suurendas Austria riik eelnevalt ametikohti kohtunike ja prokuröride seas. Kokkuvõttes näitab statistika, et eeluurimistähtaegade kehtestamise meede on tõhus ning kriminaalmenetlus on kiiremaks muutunud.²⁹⁴ Ka Makedoonia näite põhjal saab öelda, et

²⁹¹ Prof. J. Ginteri ja lektor A. Kanguri arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 551 SE kohta. 27.03.2018.

²⁹² CCJE arvamus nr 6 (2004) Strasbourg, p 50 (viide 22).

²⁹³ Resolution CM/ResDH(2016)212, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Six cases against Austria. Action report 2016, lk 4.

²⁹⁴ Annual reports of the Committee of Ministers (2016), lk 197 (viide 130).

kohtueelses menetluses kindlate tähtaegade kehtestamine omab positiivset mõju kohtumenetluse kestusele.²⁹⁵

Tähtaegade kehtestamise kasuks on otsustanud ka Bulgaaria, kehtestades kriminaalmenetluses teatud kuritegude uurimiseks konkreetsed tähtajad, et vältida liialt pikki kohtueelseid uurimisi ning isikule kahju tekkimist. Bulgaaria süsteem sarnaneb kõige enam Eestis vaatluse all olevale eelnõule (SE 551).²⁹⁶ Täpsemalt on menetlusosalisel õigus esitada taotlus kohtule, kui kahe aasta jooksul raskete kuritegude ja ühe aasta teiste kuritegude puhul ei ole prokurör esitanud süüdistust kohtusse. Samas ei rakendata eeltoodut meetet isikute suhtes, keda kahtlustatakse tahtlikult toime pandud tõsises kuriteos, millega on põhjustatud isiku(te) surm. Kui kohus on vastava taotluse saanud, peab ta määrama prokurörile kolme kuu pikkuse tähtaja, mille jooksul peab süüdistus kohtusse jõudma. Kui ettenähtud tähtaja jooksul süüdistust ei esitata, on kohtul kohustus kriminaalmenetlus lõpetada. Tegemist on lõpliku otsusega, mida ei ole võimalik vaidlustada.²⁹⁷ Bulgaaria regulatsioonis esinevat needet on hinnanud Ministrite Komitee, kes ei pidanud õiguskaitsevahendit just kõige õnnestunumaks. Kuigi tervitatav on kriminaalasjade kiirendamine, märkis Ministrite Komitee, et kriminaalmenetluse seadustiku muutmine, mis võimaldab uurimist lõpetada, kui see on kestnud kauem kui kaks aastat, ei pruugi kokku sobida konventsiooni nõuetega, eriti tõhusa uurimise (*effective investigation*) valdkonnaga. Seetõttu ei peetud ennetavat meetet tõhusaks ning Bulgaaria ametivõimud olid sunnitud seadust täiendama, viimaks meetmed vastavusse konventsiooni nõuetega.²⁹⁸ Seega võib eeltoodust järeldada, et kohtueelses menetluses tähtaegade kehtestamine omab positiivset mõju ning Ministrite Komitee kui EIK lõplike otsuste üle järelevalvet teostav organ on vastavat meetet pidanud tõhusaks. Üheks positiivseks näiteks on veel lõunanaaber Leedu, kes on samuti seadusandlusesse alates 2010. aastast kehtestanud kindlad tähtajad kohtueelsele kriminaalmenetlusele. Täpsemalt on seaduses jagatud juhtumid kolmeks, käsitledes nii väärteo – kui ka kriminaalmenetluse tähtaegasid. Väärteomenetluste puhul peab uurimine lõppema 3 kuu jooksul. Vähemtähtsad ja vähem tõsised ning ettevaatamatusest toimepandud süütegude uurimine peab lõppema 6 kuu jooksul. Viimase kategooriana on raskete ja enamohhtlikute süütegude uurimiseks kehtestatud 9 kuuline tähtaeg. Kui kohtueelse uurimise kestus on liiga pikk, võidakse vastu võtta otsus uurimise lõpetamiseks või määratakse uurimise

²⁹⁵ *Ibid*, lk 203.

²⁹⁶ SE 551 (viide 11).

²⁹⁷ Communication from Bulgaria. Meeting nr 1157. Detsember 2012, lk 9 (viide 154).

²⁹⁸ *Ibid*, lk 9

lõpuleviimiseks täiendav tähtaeg.²⁹⁹ Kuigi Eestis ollakse arvamusel, et kohtueelsele uurimisele tähtaegade kehtestamine ei vii oodatud tulemuseni, peegeldab Leedu statistika midagi muud. Nimelt 2009. a kui kohtueelset kriminaalmenetlust veel tähtaegadega ei reguleeritud, viidi kohtueelses menetluses 6 kuu jooksul lõpule 70,6% juhtumitest. Vähem kui 24 kuu jooksul oli vastav tulemus 94,9%. Viis aastat hiljem, s.o 2015 oli olukord paranenud. Kuue kuu jooksul viidi kohtueelses menetluses lõpule 72,8% juhtumitest ning vähem kui 24 kuuga 95,6% juhtumitest.³⁰⁰ Seega võib järeldada, et meede omab positiivset efekti ning seda võib käsitleda tõhusa vahendina võitluses ebamõistliku menetlusajaga.

Magistritöö autori arvates tähtaegade kehtestamisest iseenesest ei piisa, vaid vajalik oleks planeerida täiendavat ressursi nagu Austria näite puhul. Riigikohtu õiguskomisjon on leidnud, et ressursside piiratuse tõttu võib kannatada üldine õiguskaitse eelkõige organiseeritud kuritegevuse ja korrupsiooniga seotud kuritegevuse vastu. Õiguskaitsedefitsiidi loomine võib olla põhiseadusega vastuolus (riigi kohustus tagada põhiõiguste kaitse hõlmab mh ka riigi kohustust kaitsta kodanikke kurjategijate eest).³⁰¹ Näiteks Saksamaal ja Luksemburgis ollakse seisukohal, et EIÕK art 6 rikkumiseni viib ülemäärane töökoormus, mis on tingitud töötajate puudusest uurimisasutustes ja kohtutes. Olukorra lahendamiseks suunas riik rohkem ressursi õiguskaitseorganitele, mille tulemusena loodi juurde ametikohti. Näiteks Saksamaal loodi spetsiaalne ekspertide rühm organiseeritud majanduskuritegude ja laiaulatuslike kriminaalrajade käsitlemiseks. Samuti loodi juurde kohtunike ametikohti.³⁰² Konkreetne meede aitas ka Luksemburgis muuta menetluse tõhusamaks ning hoida ära mõistliku menetlusaja riivet.³⁰³

Võttes arvesse eeltoodud seisukohti ja näiteid, võib teha kaks järeldust. Esiteks kohtueelsele menetlusele piirtähtaegade seadmisega tagatakse, et kohtueelse menetluse kestus on kriminaalmenetlusele allutatud isikutele selge ja ettenähtav ning nad ei peaks jääma määratlemata ajaks teadmatusse enda tuleviku suhtes. Seejuures saab vastavat meedet pidada tõhusaks ning toimivaks, aitamaks kaasa mõistliku menetlusaja tagamisele. Teisalt ei saa paindumatuid menetlustähtaegu pidada efektiivseks, kuna sellega ei arvestata kuritegude uurimise eripäradega. Selles valguses muutub tähtajast kinnipidamine olulisemaks kui

²⁹⁹ Communication from Lithuania. Meeting nr 1222, lk 6 (viide 170).

³⁰⁰ *Ibid.*

³⁰¹ Prof. J. Ginteri ja lektor A. Kangur (viide 291).

³⁰² Communication from Germany. Meeting nr 1186. Detsember 2013, lk 5 (viide 159).

³⁰³ Communication du Luxembourg concernant le groupe d'affaires Schumacher contre Luxembourg. Meeting nr 1214, lk 3.

eeluurimise kvaliteet. Et konkreetsete uurimistähtaegade koosmõjus ei kannataks kvaliteet, peaks riik suunama rohkem ressursi menetluse efektiivsemaks muutmisele.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, kas kriminaalmenetluse lõpetamine ebamõistliku menetlusaja tõttu saab olla iseseisev preemia süüdistatava jaoks või tuleb riigivõimu käitumisega põhjustatud kahju süüdistatavale rahaliselt kompenseerida. Seejuures oli oluline teha kindlaks, millist kaitset tagab süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus ning kui tõhusaks saab kehtivat regulatsiooni pidada EIK kohtupraktika pinnalt. Käsitlusel oli ainult olukorrad, kus menetlus lõpetatakse KrMS § 205² ja 274² sätestatud võimalustel ehk õigeks - või süüdimõistva kohtuotsuseni ei jõuta. Seega ei analüüsitud käesolevas magistritöös heastamisvõimalust nagu karistuse kergendamine, kui üks võimalus hüvitada SKHS alusel süüteomenetluses tekkinud kahju. Käesleva tööga soovis autor pakkuda välja võimalusi SKHS regulatsiooni muutmiseks. Töö käigus püüdis autor jõuda selgusele, millisel alusel peaks ebamõistliku menetlusaja tõttu tekitatud kahju eest riik vastutama.

Magistritöö kirjutamisel püstitas autor hüpoteesi, et Eestis kehtivas SKHS regulatsioonis sätestatud õiguste kaitse vahend ei ole tõhus juba toimunud mõistliku menetlusaja rikkumise korral.

Saavutamaks magistritöös püstitatud eesmärgid, analüüsis autor mõistliku menetlusaja riive põhjuseid EIK poolt käsitletud juhtumites. Vastav analüüs tehti selleks, et konkretiseerida juhtumid, millal riigivõimul tuleb võtta vastutus mõistliku menetlusaja riive eest. Seejuures jõudis töö autor järelduseni, et väljakujunenud kohtupraktika kohaselt on ebamõistliku menetlusajaga kahju tekitajaks peamiselt riigivõim ning väga vähestel juhtudel on see ette heidetav menetlusosalisele. Näiteks peavad riigid oma õigussüsteemi korraldama selliselt, et kohtuotsus sünniks mõistliku aja jooksul. Kohtuasja ettevalmistamine ja kohtuprotsessi kiire läbiviimise põhivastutus lasub asja arutavale kohtunikule. EIK kohtupraktikast tulenevalt ei vabane riik vastutusest, kui esinevad struktuursed probleemid kohtuametnike tasandil, kuna riigil on kohustus korraldada õigusemõistmine nõuetekohaselt, et see toimiks. Samamoodi ei ole õigustuseks krooniline ülekoormus, mis tekitab pikki menetlusi. Kui asutused on astunud kiireid ja sobivaid samme kohtute ajutise ja ettenägematu ülekoormuse vähendamiseks, võib pikem menetlusaeg olla mõnel juhul õigustatud. Vastava analüüsi tulemusel jõudis autor järeldusele, et riigivõimu käitumise tõttu peab isikul olema võimalus saada riigilt õiglast hüvitist, kuid SKHS regulatsioon pakub seda vähestel juhtudel.

Töö teises peatükis oli vaatluse all SKHS regulatsioon osas, mis käsitleb ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamist. Seadusest tulenevalt vastutab riik rikkumisega tekitatud kahju eest tinglikult kahel juhul:

- 1) Kui isik mõistetakse õigeks või menetlus lõpetatakse KrMS § 199 lg 1 p 1, 2 või 5 alusel;
- 2) Kui isik mõistetakse süüdi on kohtul võimalus kergendada isikule mõistetavat karistust (KrMS § 306 lg 1 p 5) ning teatud juhul (eelkõige raksete kuritegude korral) ka kahju hüvitamist.

Juhtumil, mil kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS § 205² või § 274² alusel, kui esineb mõistliku menetlusaja riive ei ole seadusandja eraldi hüvitise maksmise alust ette näinud. Sellisel juhul on seadusandja pidanud kohaseks kompensatsiooniks kriminaalmenetluse lõpetamist iseenesest. See aga irdub tõsiasjast, et ebamõistlik menetlusaeg on omaette õigusrikkumine. Kuigi EIK praktikale tuginedes selgus, et õiguskaitsevahendid, mis aitavad ära hoida võimaliku EIÕK art 6 rikkumise on eelistatavamad, kuna sellega välditakse sama menetluste suhtes järjestikuste rikkumiste tuvastamist, on siiski juba toimunud rikkumise jaoks sobivaim kompenseeriv meede. Näiteks Sloveenia, Soome, Saksamaa, Bulgaaria, Rumeenia, Portugal, Itaalia ja Makedoonia on siseriiklikus regulatsioonis sätestanud tõhusa kompenseeriva meetmena rahalise hüvitise, kui tuvastatakse mõistliku menetlusaja riive. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee (*The Committee of Ministers*), kes teostab EIÕK art 46 lõike 2 kohaselt järelevalvet EIK lõplike otsuste täitmise üle sedastas, et tõhusaks saab pidada meedet, mis hoiavad ära väidetava rikkumise või selle jätkumise või tagavad kohase hüvitise juba toimunud rikkumise eest. Võrreldes erinevate riikide mudelid koos EIK praktikaga ja SKHS regulatsiooni jõudis autor järeldusele, et kehtivat SKHS-t ei saa pidada tõhusaks juba toimunud õigusrikkumise heastamisel. Kahetsusega kinnitas seda ka asjaolu, et Eesti kohtupraktikas ei leidu ühtegi kohtulahendit, kus ebamõistliku menetlusaja eest on isikule makstud rahalist kompensatsiooni SKHS alusel.

Kehtiva SKHS regulatsiooni pinnalt tekib ebavõrdse kohtlemise probleem, mis puudutab isikute õigust nõuda kahju hüvitamist sõltuvalt sellest, millisel alusel kriminaalasjas menetlus lõpetati. SKHS regulatsiooni kohaselt kui asi aegub, on süüdistataval õigus nõuda menetlejalt kahju hüvitamist, kuid kui asi lõpetatakse menetluse ebamõistliku pikkuse tõttu (kas või paar kuud enne aegumistähtaaja saabumist), jääb süüdistatav ilma õigusest nõuda täiendavalt kahju

hüvitamist. Magistritöö autori arvates on oht, et selline regulatsioon võib tingida kahtlustatava või süüdistatava teadmatuse ärakasutamist ning nende ilmajätmist hüvitisest, millele neil peaks tegelikult olema õigus, arvestades menetluse pikka kestust. Lisaks paneb tänane lahendus halvemasse olukorda isikuid, kes nõustuvad kriminaalmenetluse lõpetamisega mõistliku menetlusaja ületamise tõttu, samas kui mõni kuu hiljem aeguksid nende poolt toimepandud süüteoed hoopiski ning pärast süüteo aegumise tõttu süüteomenetluse lõpetamist oleks neil õigus nõuda süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist, tuginedes SKHS § 5 lg-le 1. Siinkohal tuleb tähele panna, et Riigiprokuratuuril on avar otsustusulatus ja seepärast ka võimalus uurimise ebatõhusust varjata kriminaalmenetluse lõpetamisega.

Seega peab Eesti riik tegema vajalikud sammud, et tagada tõhusad õiguskaitsevahendid riigivõimude ees kõikide juhtumite jaoks, mille puhul on väidetavalt rikutud õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul. Ühe võimaliku lahendusena pakkus töö autor välja, et SKHS §-i 5 lõikesse 1 võiks lisada täiendava aluse, millal on isikul õigus nõuda kahju hüvitamist. Seejuures võiks säte peale täiendust olla järgmine: kui isik mõistetakse õigeks või tema suhtes lõpetatakse kriminaalmenetlus kriminaalmenetluse seadustiku (§ 205² või) 274² või § 199 lõike 1 punkti 1, 2 või 5 või alusel, võib ta nõuda kahju hüvitamist juhul, kui see tekitati: ebamõistliku menetlusajaga. Tuleb arvestada, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel ei ole suunatud niivõrd juba toimunud õiguste rikkumise heastamisele, kuivõrd edasise rikkumise ärahoidmisele.

Töö viimases peatükis analüüsis töö autor ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju aluseid ning hüvitamise võimalusi. Kuigi menetlusaja ebamõistlik venitamine kohtu poolt ei kujuta endast üldjuhul menetlusõigus normi olulist rikkumist, mis tooks kaasa väära lahendi tegemise, kohustab see riiki hüvitama kahju, mille mis tahes astme kohus on põhjustanud, ja rikkudes seega isiku õigust õigusemõistmisele mõistliku aja jooksul. Võttes arvesse EIK ja EK suuniseid jõuti töös järeldusele, et kehtiv regulatsioon on vastuolus väljakujunenud Euroopa standardiga. Seega ei paku Eesti seadusandlus tõhusat õiguskaitset mõistliku menetlusaja riive korral ning õigusemõistmisel tekitatud kahjunõude piiramine riivab PS §-s 25 sätestatud hüvitis põhiõigust. Kindlasti vajab lähiajal läbitöötamist ka kehtiv riigivastutuse seadus, seda eelkõige kohtu vastutusega seonduvas osas. Mis puudutab ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitiste suurust SKHS regulatsioonis, on tervitatav Eesti poolne lähenemine. Nimelt on hüvitis ja selle ülempiir seotud Statistikaameti ametlikult avaldatud aasta keskmise brutokuupalgaga, mis arvestab paremini hetke elatustaset ning käib kaasas inflatsiooniga. Samas Soome

seadusandluses on hüvitisemäär rangelt kindlaks määratud, mida on võimalik erandolukorras suurendada. Arvestades Euroopa riikide elatustasemetes erinevusi, võib öelda, et ebamõistliku menetluse kestuse eest ettenähtud hüvitiste määr on riigiti üsna sarnane.

Töö autor usub, et magistriröö annab seadusandjale suuniseid antud valdkonna edaspidiseks ning täiendavaks uurimiseks võimaliku seadusemuudatuste kontekstis. Kuna ennetavad meetmed omavad alati positiivsemat mõju, tuleb asjaosalistel kaaluda uurimistähtaegade kehtestamist kohtueelses menetluses. Riigikogus 2017-2018. a arutlusel olevas seaduseelnõus (SE 551) tuleb kindlasti sisse viia muudatusi seoses kivisseraiutud menetlustähtaegadega, arvestades siinjuures Bulgaaria näidet, kuna vastav regulatsioon ei pruugi olla kooskõlas konventsiooni nõuetega ning seega ei saa õigukaitsevahendit pidada tõhusaks. Ei saa mainimata jätta, et Leedu näite puhul jõuti magistriröös järelduseni, et kindlad tähtajad kohtueelses kriminaalmenetluses omavad positiivset mõju ning aitavad kiirendada uurimisprotsessi. Kuna meede omab kasulikku mõju, siis võib seda käsitleda tõhusa vahendina võitluses ebamõistliku menetlusajaga. Kindlasti ei tohi tähtajast kinnipidamine muutuda olulisemaks kui eeluurimise kvaliteet, samas peab menetluse kestus olema isikutele selge ja ettenähtav ning nad ei peaks jääma määratlemata ajaks teadmatusse enda tuleviku suhtes. Et konkreetsete uurimistähtaegade koosmõjus ei kannataks kvaliteet, peaks riik suunama rohkem ressursi menetluse efektiivsemaks muutmisele.

Lõpetuseks leidis magistriröö hüpotees kinnitust. Eestis kehtiv süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse õiguste kaitse vahend ei ole tõhus juba toimunud mõistliku menetlusaja rikkumise korral. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu eesmärgiks pidi ja peaks olema ülalkirjeldatud ja seni reguleerimata puudujääkide täitmine, võimaldades isikutel nõuda riigi poolt tekitatud kahju hüvitamist. Käesolev regulatsioon vastupidiselt pigem välistab või vähemalt oluliselt piirab kahju väljamõistmist ebamõistliku menetlusaja puhul.

Резюме

Пути компенсации за нарушение разумного срока производства в законе о возмещении ущерба, причинённого в производстве по делу о правонарушении.

В соответствии с практикой Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) государство, присоединившееся к конвенции, согласно статье 13 конвенции о защите прав человека и основных свобод, должно обеспечить, чтобы внутригосударственные правоохранительные средства были эффективными как юридически, так и фактически, а также чтобы в результате применения правоохранительных средств было принято решение по жалобе и в случае возможного обнаруженного нарушения было назначено достаточное возмещение. Эта обязанность прежде всего связывает законодателя, который обязан устанавливать нормы, которые бы с достаточной вероятностью и в достаточной мере обеспечивали бы осуществление и защиту основных прав.

В судебном деле ЕСПЧ *Метс vs Эстонии* суд установил, что в Эстонии не произведены соответствующие изменения в законе в связи с неразумно долгим судебным производством для создания надлежащего правоохранительного средства и присуждения возмещения. Вместе с тем изменения в законе, которыми устанавливались бы чёткие основы для присуждения возмещения за неразумно долгое судебное производство, а также скорое производство, значительно бы увеличили правовую надёжность в этой области. Действующая при Европейском союзе Европейская комиссия по эффективности правосудия (ЕКЭП) на основании данных 2012 г. составила анализ, в котором в государствах-членах Европейского Союза предусмотрена возможность компенсировать неразумную длительность производства в денежной форме. Согласно рапорту ЕКЭП из 47 государств-членов в 34 странах предусмотрена обязанность выплачивать лицу компенсацию в случае, если судебное производство в отношении него продолжалось неразумно долго. В числе этих стран Эстония не встречалась. В результате этого в Эстонии имела место антиконституционная ситуация, поскольку отсутствовала регуляция, которая рассматривала бы возмещение ущерба, причинённого производством по делу о правонарушении, чтобы обеспечить лицу основные права и разумные возмещения за убытки, противозаконно причинённые уголовным производством.

На основании закона о возмещении ущерба, причинённого в производстве по делу о правонарушении (SKHS), выплачивается возмещение за ущерб, причинённый неразумным сроком производства в случае, если лицо признаётся оправданным, а также в случае, если криминальное производство прекращается на основании п. 1, 2 или 5 ч. 1 § 199 KtMS (п. 6 ч.1 § 5 SKHS). Условно случаи возмещения ущерба, причинённого ущемлением по разумному сроку производства, можно разделить на три:

1) Если лицо признаётся оправданным или производство прекращается на основании п. 1, 2 или 5 ч. 1 § 199 KtMS и устанавливается ущемление по разумному сроку производства, то лицо имеет право требовать возмещения за причинённый ему ущерб. При этом из-за ущемления по разумному сроку производства возмещается как материальный, так и нематериальный ущерб.

2) Если лицо признаётся виновным, а уголовным производством превышает разумный срок производства, то у суда есть возможность смягчить присуждаемое лицу наказание (п. 5 ч. 1 § 306 KtMS) и таким образом компенсировать лицу затягивание производства со стороны государства. На основании ч. 4 § 5 SKHS лицо также в случае обвиняющего решения суда имеет право требовать возмещения ущерба, причинённого неразумным сроком производства, если его наказание, несмотря на превышение разумного срока производства, не смягчено. На практике речь об этом заходит в случае тяжких преступлений, если суд в зависимости от тяжести преступления или размера причинённого ущерба не считает возможным смягчение наказания.

3) Случаи, когда уголовное производство прекращается на основании § 205² или § 274² KtMS, так как в ходе производства видно, что уголовное дело невозможно решить в течение разумного срока производства, или что уже произошёл факт ущемления. В этом случае законодатель в виде соответствующей компенсации лицу должен по сути прекратить уголовное производство (в качестве премии) и основания для выплаты дополнительного возмещения создано не было. Такая точка зрения всё же отрицает тот факт, что нарушение разумного срока производства является фундаментальным правовым нарушением. Автор магистерской работы придерживается точки зрения, что государство не может собственной административной несостоятельностью оправдать неразумно долгое производство обвиняемых а также ущерб, причинённый неразумным сроком производства придётся справедливо возмещать.

Цель магистерской работы — выяснить, может ли прекращение уголовного производства из-за неразумного срока производства быть самостоятельной премией для

обвиняемых или необходимо ущерб, причинённый действиями государственной власти, компенсировать обвиняемым в денежной форме. При этом важным являлось установить то, какая защита обеспечивает закон о возмещении ущерба в производстве по делу о правонарушении, а также то, насколько эффективной можно считать действующую регуляцию в сфере судебной практики ЕСПЧ. На рассмотрении были только те ситуации, когда производство прекращается при возможности, установленной в § 205² и 274² КrMS, то есть когда оправдательного или обвинительного судебного решения не достигают. Следовательно, в настоящей магистерской работе не анализировалась возможность компенсации, такая как смягчение наказания, как одну из возможностей возместить на основании SKHS ущерб, причинённый в производстве по делу о правонарушении. Настоящей работой автор хотел предложить возможность для изменения регуляции SKHS. В ходе работы автор достиг ясности в вопросе о том, на каком основании государство должно будет отвечать за ущерб, причинённый неразумным сроком производства.

Для достижения целей, поставленных в магистерской работе, автор проанализировал причины ущемления по разумному сроку производства в случаях, рассмотренных ЕСПЧ. Соответствующий анализ был сделан для того, чтобы конкретизировать случаи, когда государственной власти необходимо принять ответственность за ущемление по разумному сроку производства. Вместе с тем автор работы пришёл к выводу, что в соответствии со сложившейся судебной практикой причиной ущерба от неразумного срока производства, становится в основном государственная власть и в очень незначительных случаях он вызывается нареканием в адрес непосредственных участников производства. Например, страны должны организовать свою правовую систему таким образом, чтобы судебное решение выносилось в течение разумного срока. Подготовка судебного производства и основная ответственность за быстрое проведение судебного процесса возлагается на судью, проводящего обсуждение дела. Исходя из судебной практики ЕСПЧ государство не освобождается от ответственности, если встречаются структурные проблемы на уровне судебных чиновников, так как у государства есть обязанность организовать судопроизводство в соответствии с требованиями, чтобы оно функционировало. Равным образом не является оправданной хроническая перегрузка, которая вызывает длительные производства. Если учреждения предприняли быстрые и соответствующие шаги для уменьшения постоянной и непредвиденной перегрузки судов, то более долгий срок производства в некоторых

случаях может быть оправданным. В результате соответствующего анализа автор пришёл к заключению, что из-за действий государственной власти лицо должно иметь возможность получать от государства справедливое возмещение, однако регуляция SKHS его предоставляет в небольшом количестве случаев.

Несмотря на то, что опираясь на практику ЕСПЧ, выяснилось, что правоохранительные средства, которые помогают предотвратить нарушение статьи 6 ЕСПЧ, являются более предпочтительными, так как это предотвращает установление последовательных нарушений в отношении тех же производств, всё-таки для уже произошедшего нарушения более подходящим является компенсирующая мера. Например, во внутригосударственной регуляции Словении, Финляндии, Германии, Болгарии, румынии, Португалии, Италии и Македонии установлено в качестве эффективной компенсирующей меры денежное возмещение, если обнаруживается ущемление по разумному сроку производства. Совет министров Европейского Совета (*The Committee of Ministers*), который согласно части 2 статьи 46 ЕСПЧ осуществляет надзор над выполнением окончательных решений ЕСПЧ, установил, что эффективными можно считать меры, которые предотвращают доказываемое нарушение или его продолжение, или обеспечивают соответствующее возмещение за уже произошедшее нарушение. Сравнив модели разных государств совместно с практикой ЕСПЧ и регуляцией SKHS, автор пришёл к заключению, что действующий SKHS нельзя считать эффективным при удовлетворении уже произошедшего правонарушения. К сожалению, это подтверждает и то обстоятельство, что в судебной практике Эстонии не нашлось ни одного судебного решения, когда за неразумный срок производства лицу была бы выплачена денежная компенсация на основании SKHS.

В сфере регуляции SKHS возникает проблема неравного обращения, касающаяся права лица требовать возмещения в зависимости от того, на каком основании производство по уголовному делу прекращено. Согласно регуляции SKHS, если срок делопроизводства истекает, то обвиняемый имеет право требовать от ведущего производство лица возмещения ущерба, однако если дело прекращается из-за неразумной продолжительности этого производства, (хотя бы за пару месяцев до наступления срока истечения), то обвиняемый остаётся без права требовать дополнительного возмещения ущерба. По мнению автора магистерской работы, имеется опасность того, что такая регуляция может стать причиной использования неосведомлённости подозреваемого

или обвиняемого и оставления их без возмещения, на которое у них действительно должно быть право, если учитывать большую продолжительность производства. Кроме того, нынешнее решение ставит в худшее положение лиц, которые соглашаются на прекращение уголовного производства из-за превышения разумного срока производства, в то время как несколько месяцев спустя сроки совершённых ими правонарушений истекли бы совсем и после прекращения производства из-за истечения срока правонарушения они бы имели право требовать возмещения ущерба, причинённого в производстве по делу о правонарушении, опираясь на ч. 1 § 5 SKHS. Здесь необходимо обратить внимание на то, что у Государственной прокуратуры есть широкий диапазон решений и поэтому имеется также возможность скрыть неэффективность исследования прекращением уголовного производства.

Следовательно, Эстонское государство должно предпринять необходимые шаги для того, чтобы обеспечить эффективные правоохранительные средства государственной власти для всех случаев, при которых доказательно нарушено право на судопроизводство в течение разумного срока. В качестве одного из возможных решений автор работы предложил то, чтобы в часть 1 § 5 SKHS можно было добавить дополнительное основание, когда лицо имеет право требовать возмещения ущерба. Вместе с тем положение после дополнения могло бы быть следующим: если лицо признаётся оправданным или уголовное производство в отношении него прекращается на основании (§ 205² или) 274² или пункта 1, 2 или 5 части 1 § 199, то он может требовать возмещения ущерба в случае, если он причинён неразумным сроком производства. Следует учитывать, что прекращение уголовного производства на основании ч. 1 § 274² KtMS направлено скорее не на компенсацию уже произошедшего нарушения прав, а на предотвращение дальнейшего нарушения.

В последнем разделе работы автор проанализировал основания ущерба, причинённого неразумным сроком производства, а также возможности его возмещения. Хотя неразумное затягивание судом срока производства обычно не является существенным нарушением нормы в процессуального права, которое повлекло бы за собой вынесение неправильного решения, это обязывает государство возмещать ущерб, который суд любого уровня причинил и этим нарушил право лица на осуществление правосудия в течение разумного срока. Учитывая предписания ЕСПЧ и Европейского суда, автор в своей работе пришёл к выводу, что действующая регуляция находится в противоречии

со сформированным европейским стандартом. По причине того, что разработанные ЕСПЧ условия не предусматривают, что ответственность в отношении неразумного срока производства может возникнуть только в том случае, если судья совершил правонарушение или если суд по меньшей мере проявил крайнюю небрежность. Следовательно, законодательство Эстонии не предоставляет эффективных правоохранительных мер в случае ущемления по разумным срокам производства, а также если ограничение требования ущерба, возникающего при осуществлении правосудия, ущемляет основное право на возмещение, установленное в § 25 PS. Безусловно в ближайшее время требует проработки и действующий закон о государственной ответственности, прежде всего в части, связанной с ответственностью суда. Что касается размера возмещения ущерба, причинённого неразумным сроком производства, в регуляции SKHS, то приветствуется подход со стороны Эстонии. А именно, возмещение и его верхний предел связаны с официально опубликованной Департаментом статистики среднегодовой месячной брутто-зарплатой, которая лучше рассчитывает прожиточный уровень в данный момент и соответствует инфляции. По состоянию на 2017 г. средняя брутто-зарплата составляла 1221 евро. Следовательно, верхний размер возмещения составляет 58508 евро. Предельная норма действует в случае ограничения прав независимо от того, как долго права точно были ограничены и каким образом лицо осталось без получения дохода. Вместе с тем в законодательстве Финляндии размер возмещения строго определён (1500 евро), но его возможно в исключительном порядке увеличить. Учитывая различия в прожиточном уровне стран Европы, можно сказать, что размер предусмотренного возмещения за неразумную продолжительность производства по странам является весьма схожим.

Автор работы предполагает, что магистерская работа даст законодателю предписания для дальнейшего и дополнительного исследования в данной области в контексте возможных изменений в законе. Поскольку превентивные меры всегда имеют положительное воздействие, то участникам дела необходимо взвесить установление сроков исследования в досудебном производстве. В законопроект, находящийся в обсуждении в Рийгикогу 2017-2018 г.г. (SE 551) обязательно необходимо внести изменения в связи со сроками производства, при этом учитывая пример Болгарии, так как соответствующая регуляция не должна находиться в согласовании с требованиями конвенции и следовательно, нельзя считать правоохранительное средство эффективным. Нельзя оставить без упоминания то, что в случае примера Литвы в магистерской работе

автор пришёл к выводу, что конкретные сроки в досудебном уголовном производстве имеют положительное влияние и помогают ускорить процесс исследования. Поскольку мера имеет полезное воздействие, то её можно рассматривать как эффективное средство в борьбе с неразумным сроком производства. Несомненно нельзя соблюдение срока делать более существенным, чем качество предварительного исследования, тем не менее продолжительность производства для лиц должна быть ясна и предусмотрена, а также они не должны на неопределённое время оставаться в неведении в отношении своего будущего. Для того, чтобы в совместном влиянии конкретных сроков исследования не пострадало качество, государство должно больше ресурсов направить на то, чтобы сделать производство более эффективным.

В итоге гипотеза магистерской работы нашла подтверждение. Действующее в Эстонии средство по защите прав в законе о возмещении ущерба, причинённого в производстве по делу о правонарушении, не является эффективным в случае уже произошедшего нарушения разумного срока производства. Целью проекта закона о возмещении ущерба, причинённого в производстве по делу о правонарушении, должно быть вышеописанное и до сих пор неурегулированное восполнение недостатков, давая возможность лицам требовать возмещения причинённого государством ущерба. Настоящая регуляция, наоборот, скорее исключает или по крайней мере существенно ограничивает взыскание ущерба при неразумном сроке производства.

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. A. Kangur: Kokkuleppemenetluse kaitseks. Eesti Päevaleht 2012. Arvutiveebis: <http://www.w3.ee/openarticle.php?id=1491756&lang=est>. (01.04.2018)
2. Ashworth, A.; Redmayne, M. The Criminal Process. Oxford University Press, 2010.
3. Communication du Luxembourg concernant le groupe d'affaires Schumacher contre Luxembourg (requête n° 63286/00). Meeting nr 1214, lk 3. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804ab762>. (19.03.2018)
4. Communication from Austria in the case of Donner against Austria (Application No. 32407/04). 28.06.2016. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680681ebc. (19.03.2018)
5. Communication from Bulgaria concerning the Finger and Djangozov, Dimitrov and Hamanov and Kitov and Djangozov groups of cases against Bulgaria (Applications No. 37346/05, 45950/99, 48059/06, 37104/97). 23.06.2015. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804b168e>. (19.03.2018)
6. Communication from Germany concerning the Rumpf group of cases against Germany (Application No. 46344/06). Meeting nr 1186 (December 2013), lk 5-6. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804a5b4b>. (19.03.2018)
7. Communication from Lithuania concerning the Šulcas group of cases against Lithuania (Application No. 35624/04). Meeting nr 1222. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804aa1ce>. (19.03.2018)
8. Council of Europe, Committee of Ministers (2010), Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings, 24 February 2010. See also Council of Europe, Registry of the European Court of Human Rights, Annual Report 2014.
9. Council of Europe (2014), Guide to a fair trial: criminal limb, Strasbourg, Council of Europe.
10. Council of Europe, CEPEJ (2012), Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights.

11. Communication from Greece concerning the Diamatides No. 2 group, case Michelioudakis, Konti-Arvaniti group and Glykantzi against Greece (Applications No. 54447/10, 71563/01, 40150/09, 53401/99). Meeting nr 1243 (December 2015).
Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804ae40b>. (19.03.2018)
12. Eesti Advokatuuri seisukoht süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu 635 SE kohta. 12.05.2014.
13. Eesti Vabariigi Riigikogu. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse (SE 559) seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=599SE&koosseis=11. (10.02.2018)
14. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Septembrist muutub kriminaalmenetlus kiiremaks. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/uudised/septembrist-muutub-kriminaalmenetlus-kiiremaks>. (20.12.2017)
15. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Ü. Madise (toim) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas, täiendatud väljaanne. Tallinn: Iuridicum 2012.
16. E. Kergandberg. Ettekanne “*RATI DECIDENDI RIIGIKOHTU KRIMINAALKOLLEEGIUMI VALDAVALT MENETLUSÕIGUSLIK (JA NATUKE KA PÕHISEADUSLIKKUSE JÄRELEVALVE-ALASES) OLULISIMAS PRAKTIKAS NING ILMNENUD SEADUSELÜNGAD AJAVAHEMIKUST DETSEMBER 2016–NOVEMBER 2017.*” Tallinn 30.11.2017.
17. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
18. E. Kergandberg. “Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib?”, 19 Juridica VIII/2011, lk 629-633.
19. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele Rec (2010)3 ülemäära pikkade menetluste vastaste tõhusate abinõude kohta. 24.02.2010.
20. Euroopa Inimõiguste Kohus. Kokkuvõtted – piloototsused. Veebruar 2018.
21. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. Study no. 316/2004.
22. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice.

23. Execution of the judgments of the European Court of Human Rights.
Resolution CM/ResDH(2013)244, 71 cases against Germany. Committee of Ministers on 5 December 2013 at the 1186th meeting of the Ministers' Deputies.
24. Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 2015.
25. Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. Märts 2016.
26. Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 2017.
27. Faktid&numbrid. Euroopa Inimõiguste Kohtu statistika. 1959–2017.
28. Final Resolution CM/ResDH(2015)154, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Pilot judgments Finger, Dimitrov and Hamanov and fifty-four cases of length of proceedings against Bulgaria. Committee of Ministers on 24 September 2015 at the 1236th meeting of the Ministers' Deputies.
29. Galand-Carval, 'European Court of Human Rights declares war on unreasonable delays', (1996) St Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal
30. Handbook on European law relating to access to justice. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2016 Luksemburg.
31. H. Maurer. Haldusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2004.
32. J. Ginter.; Kairjak, M.; Kangur, A.; Mets, T; Plekksepp, A. ja Soo, A. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikool, 2013. Arvutivõrgus:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf. (10.02.2018)
33. J. Ginteri ja lektor A. Kanguri arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 551 SE kohta. 27.03.2018. Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/579ee3ce-f72c-42dc-ac94-6d4c55e558f5/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seadus>. (05.04.2018)
34. J. P. Terhechte. Judicial Accountability and Public Liability – The German „Judges Privilege” Under the Influence of European and International Law. – German Law Journal, 2012/13.
35. Julia Laffranque. Euroopa Inimõiguste kohus ja Eesti õigus. Juura Tallinn, 2017.
36. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus SE 551 seletuskiri. Arvutiveebis:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/579ee3ce-f72c-42dc-ac94->

- 6d4c55e558f5/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seadus.
(10.01.2018)
37. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (SE 551) esimene lugemine. Riigikogu VII istungijärgu 15.02.2018. a stenogramm.
 38. „Kohtumenetluse pikkus Euroopa Nõukogu liikmesriikides Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika põhjal“. Tõhusa õigusemõistmise Euroopa Komisjoni raport, Strasbourg 08.12.2006. Arvutivõrgus:
<http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/>. (10.01.2018)
 39. Kohtute seisund ja suhted teiste riigivõimudega tänapäevases demokraatias. CCJE arvamus nr 18 (2015) London.
 40. Kohtunike ametialaste käitumise, eeskätt kutsetika, sobimatu käitumise ja erapooletuse kohta. CCJE arvamus nr 3 (2002) Strasbourg.
 41. Kuurberg, M. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. Juridica IX/2012.
 42. L. Wildhaber Reparations for Internationally Wrongful Acts of States. Article 41 of the European Convention on Human Rights: Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights Baltic Yearbook International Law, 1/2003, lk 5.
 43. Marc Henzelin and Heleoise Rordorf. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? 2014.
 44. M. Kujer. The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR). Poland, 2013.
 45. Murdoch, J., The treatment of prisoners: European standards (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006).
 46. Mõistliku aja jooksul asja õiglase arutamise ja kohtuniku rolli kohta selles, arvestades vaidluste lahendamise alternatiivsete meetoditega. CCJE arvamus nr 6 (2004) Strasbourg.
 47. Peaprokuröri ettekanne prokuratuuri üldkogul. Haapsalu, 31.03.2017.
 48. P. Varul jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisi komisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse analüüs. Põhiseaduse 2. peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“ (järg). Muudatusettepanek nr 5. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10725>. (12.03.2018)
 49. P.Varul, I.Kull, V.Kõve, M.Käerdi. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura. Tallinn 2006.

50. PÕK arvamus eelnõu 551 SE kohta, lk 1. 05.03.2018. Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/579ee3ce-f72c-42dc-ac94-6d4c55e558f5/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seadus>.
 (12.03.2018)
51. Rait Maruste: prokuratuur läks protokollide avalikustamisega liiale. Eesti Päevaleht. 26.10.2012. Arvutivõrgus: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/rait-maruste-prokuratuur-laks-protokollide-avalikustamisega-liiale?id=65168410>. (04.04.2018)
52. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. Aastal. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokuroruri_ettekanne_pohiseaduskomisjonile_16_06_2014.pdf. (10.01.2018)
53. Riigi Teataja. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 23.09.2008 otsus nr 3-1-1-41-08 (AS enimex ja Kislõi). Kaasuse kontekst ja analüüs. 01.01.2009. Arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/3227. (11.04.2018)
54. Reports of the Group of Wise Persons to the Cimmittee of Ministers. International Legal Materials. Cambridge University Press. Vol. 46 No 1 (2007).
55. Resolution CM/ResDH(2016)212, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Six cases against Austria. Committee of Ministers on 14 September 2016 at the 1264th meeting of the Ministers' Deputies.
56. Resolution CM/ResDH(2016)212, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Six cases against Austria. Action report 2016.
57. Resolution CM/ResDH(2016)149, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Forty-nine cases against Portugal. Committee of Ministers on 8 June 2016 at the 1259th meeting of the Ministers' Deputies.
58. Resolution CM/ResDH(2015)231, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights. Michelioudakis v. Greece and 82 cases concerning the length of criminal proceedings. Committee of Ministers on 9 December 2015 at the 1243rd meeting of the Ministers' Deputies.
59. Resolution CM/ResDH(2016)151, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights Eighty cases against Romania. Committee of Ministers on 8 June 2016 at the 1259th meeting of the Ministers' Deputies.
60. Resolution CM/ResDH(2014)18, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights Ristić against Serbia. the Committee of Ministers on 12 February 2014 at the 1191st meeting of the Ministers' Deputies. Arvutivõrgus:

- https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168063d522.
(19.03.2018)
61. Resolution CM/ResDH(2014)291, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in Fifteen cases against Lithuania. Committee of Ministers on 17 December 2014 at the 1215bis meeting of the Ministers' Deputies.
 62. Resolution CM/ResDH(2014)216, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in Nine cases against Luxembourg. Committee of Ministers on 12 November 2014 at the 1211th meeting of the Ministers' Deputies.
 63. Riigi peaprokuröri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal.
 64. Riigi peaprokuröri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2016. aastal.
 65. Riigivastutuse seadus 7 SE. Riigivastutuse seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d89f1d8e-0242-ebe9-90dbff1ba5364ac9/Riigivastutuse%20seadus>. (10.01.2018)
 66. Riigikogu arutas kohtueelsele kriminaalmenetlusele tähtaegade seadmist. 15.02.2018 / Pressiteated. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/riigikogu-arutas-kohtueelsele-kriminaalmenetlusele-tahtaegade-seadmist/>. (16.03.2018)
 67. Rules of Court. Registry of the Court. Strasbourg 14.11.2016, lk 61. Arvutivõrgus: http://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/EN/Verfahrensordnung_des_Gerichtshofs_ENG.pdf?__blob=publicationFile&v=4. (10.01.2018)
 68. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights. Annual reports of the Committee of Ministers (2016). Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/execution/annual-reports>.
 69. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus 635 SE seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f4eb3b6d-fc0b-4cc7-9452-98dc0db0e448/S%C3%BC%C3%BCteomenetluses%20tekitatud%20kahju%20h%C3%BCvitamise%20seadus>. (11.11.2017)
 70. Tartu Maakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 552 SE kohta, lk 1. 29.12.2017. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/579ee3ce-f72c42dcac946d4c55e558f5/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seadus>. (12.03.2018)

71. Tartu Ringkonnakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 552 SE kohta, lk 2. 19.12.2017. Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/579ee3ce-f72c-42dc-ac94-6d4c55e558f5/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seadus>.
 (12.03.2018)
72. Trechsel, Human Rights in Criminal Proceedings, (Oxford University Press, 2005).
73. Turu Uuringute AS. Kohtusüsteemi usaldab veidi üle poole menetlusosalistest. 27.08.2013. Arvutivõrgus: <https://turu-uuringute.eu/kohtususteemi-usaldab-veidi-ule-poole-menetlusosalistest-3/>. (10.01.2018)
74. U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
75. U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu 2003.

Kasutatud normatiivmaterjal

1. African Charter on Human and Peoples' Rights ('Banjul Charter'), 27.juuni.1981
2. American Convention on Human Rights, 'Pact of San Jose', Costa Rica, 22.november.1969.
3. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.
4. Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren (BGBl 2011). Arvutivõrgus:
http://www.bmjbv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/Gesetz_ueber_den_Rechtsschutz_bei_ueberlangen_Gerichtsverfahren_und_strafrechtlichen_Ermittlungsverfahren.pdf?__blob=publicationFile&v=3.
5. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
6. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 05.12.2017, 8
7. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1994, 10, 11.
8. Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä nr 362/2009; 465/2011. – Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2009/en20090362.pdf>
9. Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus. – RT I 1997, 48, 775; RT I, 10.06.2011, 4.
10. Riigivastutuse seadus – RT I, 13.09.2011, 11
11. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus – RT I, 20.11.2014, 1

Kasutatud kohtupraktika

1. EK 30.09.2003, Gerhard Köbler *vs.* Austria (C-224/01).
2. EIKo 15.03.2016, Gurban *vs.* Türgi (nr.4947/04).
3. EIKo 18.06.2015, Yaikov *vs.* Venemaa (nr. 39317/05).
4. EIKo 13.11.2014, Stauder ja Gabl *vs.* Austria (nr. 10711/09).
5. EIKo 07.05.2013, Mets *vs.* Eesti (nr. 38967/10).
6. EIKo 28.01.2013, Peck *vs.* Ühendkuningriik (nr. 4647/98).
7. EIKo 18.06.2013, Balakchiev jt *vs.* Bulgaaria (nr. 65187/10).
8. EIKo 27.11.2012, Breinesberger ja Wenzelhuemer *vs.* Austria (nr. 46601/07).
9. EIKo 06.11.2012, Beggs *vs.* Ühendkuningriigid, (nr. 25133/06).
10. EIKo 24.07.2012, Mikhail Grishin *vs.* Venemaa, (nr.14807/08).
11. EIKo 11.12.2012, Svinarenko ja Slyadnev *vs.* Venemaa, (nr. 32541/08) ja (nr. 43441/08).
12. EIKo 24.07.2012, Sizov *vs.* Venemaa (nr. 2) (nr. 58104/08).
13. EIKo 03.05.2012, Masár v Slovakkia, (nr. 66882/09).
14. EIKo 23.10.2012, Pimentel Lourenço v Portugal, (nr. 9223/10).
15. EIKo 25.01.2012, Polz *vs.* Austria (24942/08).
16. EIKo 18.01.2012, Tuma *vs.* Austria (22833/07).
17. EIKo 03.04.2012 Michelioudakis *vs.* Kreeka. (nr. 54447/10).
18. EIKo 10.11.2011, Kayuda v Ukraina, (nr. 31467/06).
19. EIKo 18.10.2011, G.O. *vs.* Venemaa, (nr. 39249/03).
20. EIKo 05.02.2011, Kalle Kangasluoma v Soome, (nr. 5635/09).
21. EIKo 29.06.2011, Andrejeva *vs.* Läti (nr. 55707/00).
22. EIKo 15.09.2011, Meidl *vs.* Austria (33951/05).
23. EIKo 10.05.2011, Dimitrov ja Hamanov *vs.* Bulgaaria (48059/06 ja 2708/09).
24. EIKo 20.09.2011, Sovtransavto Holding *vs.* Ukraina (no. 48553/99).
25. EIKo 20.09.2011, Shesti Mai Engineering OOD ja Teised *vs.* Bulgaaria (no. 17854/04).
26. EIKo 29.06.2011, Sabeh El Leil *vs.* Prantsusmaa (nr. 34869/05).
27. EIKo 04.10.2010, Konashevskaya *vs.* Venemaa (nr. 3009/07).
28. EIKo 04.02.2010, Malkov *vs.* Eesti (nr. 31407/07).
29. EIKo 10.09.2010, McFarlane *vs.* Iirimaa (nr. 31333/06).
30. EIKo 05.01.2010, Šulcas *vs.* Leedu (nr. 35624/04).
31. EIKo 27.07.2010, Rafal Orzechowski *vs.* Poola (nr. 34653/08).
32. EIKo 09.11.2010, Ahlskog *vs.* Soome (nr. 5238/07).
33. EIKo 25.07.2009, Mattoccia *vs.* Itaalia (nr. 23969).
34. EIKo 23.04.2009, Gubkin *vs.* Venemaa (nr. 36941/02).
35. EIKo 29.01.2009, Missenjov *vs.* Eesti (nr. 43276/06).
36. EIKo 22.01.2009, Kaemen ja Thönebähn *vs.* Saksamaa (nr. 45749/06 ja 51115/06).
37. EIKo 03.12.2009, Kart *vs.* Türgi (nr. 8917/05).
38. EIKo 13.11.2008, Ommer *vs.* Saksamaa (nr. 10597/03).
39. EIKo 09.10.2008, Moiseyev *vs.* Venemaa (nr. 62936/00).
40. EIKo 10.06.2008, Martins Castro and Alves Correia de Castro *vs.* Portugal, (nr. 33729/06).
41. EIKo 23.10.2008, Khuzhin jt *vs.* Venemaa (nr. 13470/02).
42. EIKo, 14.12.2008, Chrysoula Aggelopoulou *vs.* Kreeka (nr. 30293/05).
43. EIKo 08.11.2007, Saarekallas OÜ *vs.* Eesti (nr. 11548/04).

44. EIKo 18.01.2007, Shchiglitsov *vs.* Eesti (nr. 35062/03).
45. EIKo 03.05.2007, Grzinčič *vs.* Sloveenia (nr. 26867/02).
46. EIKo 18.10.2007, Gjashta *vs.* Kreeka (nr. 4983/04).
47. EIKo 27.09.2007, Raspočtis *vs.* Kreeka (nr. 1262/05).
48. EIKo 20.02.2007, Väänänen *vs.* Soome (nr. 10736/03).
49. EIKo 22.02.2007, Donner *vs.* Austria (nr. 32407/04).
50. EIKo 29.03.2006, Cocchiarella *vs.* Itaalia (nr. 64886/01).
51. EIKo 20.06.2006, Vayic *vs.* Türgi (nr. 18078/02)
52. EIKo 01.06.2006, Stojic *vs.* Horvaatia (nr. 36719/03).
53. EIKo 08.06.2006, Sürmeli *vs.* Saksamaa (nr. 75529/01)
54. EIKo 26.03.2006, Scordino *vs.* Itaalia (nr. 36813/97).
55. EIKo 07.11.2006, Smál *vs.* Slovakkia (nr. 69208/01).
56. EIKo 27.04.2006, Koleci *vs.* Kreeka (nr.14309/04).
57. EIKo 28.04.2005, Hadjidjanis *vs.* Kreeka (nr. 72030/01).
58. EIKo 11.05.2005, Sciacca *vs.* Itaalia (nr. 50774/99).
59. EIKo 13.10.2005, Savvas *vs.* Kreeka (nr. 22868/02).
60. EIKo 14.01.2005, Caracciolo *vs.* Itaalia (nr. 44382/98).
61. EIKo 22.12.2004, Mitev *vs.* Bulgaaria (nr. 40063/98).
62. EIKo 16.11.2004, Massey *vs.* Ühendkuningriigid (nr.14399/02).
63. EIKo 25.05.2004, Dostál *vs.* Tšehhi (nr. 52859/99).
64. EIKo 25.05.2014, Kadlec jt *vs.* Tšehhi (nr. 49478/99).
65. EIKo 25.11.2003, Schumacher *vs.* Luksemburg (nr. 63286/00).
66. EIKo 29.04.2003, Mõtsnik *vs.* Eesti (nr. 50533/99).
67. EIKo 28.11.2002, Lavents *vs.* Läti (nr. 58442/00).
68. EIKo 11.09.2002, Mifsud *vs.* Prantsusmaa (nr. 57220/00).
69. EIKo 22.10.2002; Andrašik *vs.* Slovakkia (nr. 57984/00).
70. EIKo 03.06.2001, Konashevskaya jt *vs.* Venemaa (nr. 3009/07)
71. EIKo 06.12.2001, Yagtzilar ja teised *vs.* Kreeka (nr. 41727/98).
72. EIKo 30.01.2001, Holzinger *vs.* Austria (nr 1) (nr. 23459/94).
73. EIKo 26.06.2001, Beck *vs.* Norra (nr. 35450/04).
74. EIKo 05.07.2001, P.G.F. *vs.* Itaalia (nr. 45269/99).
75. EIKo 05.07.2001, Giannangeli *vs.* Itaalia (no.41094/98).
76. EIKo 26.10.2000, Kudla *vs.* Poola (nr. 30210/96).
77. EIKo 25.03.1999, Papachelas *vs.* Kreeka (nr. 31423/96).
78. EIKo 28.07.1999, Staffi *vs.* Itaalia.
79. EIKo 26.02.1998, Pafitis ja teised *vs.* Kreeka (nr. 20323)
80. EIKo 01.07.1997, Probstmeier *vs.* Saksamaa (nr. 20950/92).
81. EIKo 19.12.1994, Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs ja Gubi *vs.* Austria (nr. 15153/89).
82. EIKo 23.09.1994, Hokkanen *vs.* Soome (nr. 19823/92).
83. EIKo 25.02.1993, Dobbartin *vs.* Prantsusmaa (nr. 13089/87).
84. EIKo 30.10.1991, Wiesinger *vs.* Austria (nr. 11796/85).
85. EIKo 07.07.1989, Union Alimentaria Sanders SA *vs.* Hispaania (nr. 11681/85).
86. EIKo 26.10.1988, Martins Moreira *vs.* Portugal (nr. 11371/85).
87. EIKo 25.06.1987, Milasi *vs.* Itaalia (nr. 10527/83).
88. EIKo 25.06.1987, Baggetta *vs.* Itaalia (nr. 10256/83).
89. EIKo 25.06.1987, Capuano *vs.* Itaalia (nr. 9381/81).
90. EIKo 23.04.1987, Lechner ja Hess *vs.* Austria (nr. 9316/81).
91. EIKo 13.07.1983, Zimmermann ja Steiner *vs.* Šveits (nr. 8737/79).
92. EIKo 15.07.1982, Eckle *vs.* Saksamaa (nr. 8130/78).
93. EIKo 06.06.1981, Buchholz *vs.* Saksamaa (nr. 7759/77)

94. EIKo 27.02.1980, *Deweert vs. Belgia* (nr. 6903/75)
95. EIKo 16.07.1971, *Ringeisen vs. Austria* (nr. 2614/65)
96. EIKo 09.10.1979, *Airey vs. Iirimaa*, 9.10.1979 (nr. 6289/73).
97. EIKo 27.06.1968, *Wemhoff vs. Saksamaa* (nr. 2122/64)
98. EIKo 27.06.1968, *Neumeister vs. Austria* (nr. 1936/63)
99. RKKKo 15.02.2018, 1-13-5173.
100. RKKKo 03.11.2017, 1-16-7507.
101. RKKKo 05.12.2016, 3-1-1-79-16.
102. RKKKo 27.10.2016, 3-1-1-50-16.
103. RKKKm 13.06.2016, 3-1-1-34-16.
104. RKKKo 22.02.2016, 3-1-1-109-15.
105. RKKKo 25.07.2015, 3-1-1-64-15.
106. RKKKo 17.06.2015, 3-1-1-53-15.
107. RKHKo 06.03.2015, 3-3-1-78-14.
108. RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14.
109. RKHKo 05.03.2014, 3-3-1-10-14.
110. RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13.
111. RKKKo 21.06.2013, 3-1-1-63-13.
112. RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13.
113. RKÜKo 26.03.2012, 3-3-1-15-10.
114. RKHKo 30.01.2012, 3-3-1-78-11
115. RKÜKo 31.08.2011, 3-3-1-35-10.
116. RKKKo; 17.08.2011, 3-1-1-57-11.
117. RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11.
118. RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09.
119. RKKKo 22.09.2010, 3-1-1-60-10.
120. RKHKm 21.06.2010, 3-3-1-85-09.
121. RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10.
122. RKÜKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10.
123. RKKKo 07.06.2010, 3-1-1-118-09.
124. RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09.
125. RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09.
126. RKPJKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08.
127. RKKKo 07.11.2008, 3-1-1- 28-08.
128. RKKKo 23.05.2008, 3-1-1-18-08.
129. RKÜK 16.05.2008, 3-1-1-86-07.
130. RKKKo 26.11.2007, 3-1-1-58-07.
131. RKPJKo 01.10.2007, 3-4-1-14-07.
132. RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04.
133. RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03
134. RKÜKo 31.03.2001, 3-3-1-69-09.
135. RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00.
136. TrtRnKo 2.12.2016, 1-13-11724.
137. TrtRnKo 24.08.2012, 1-06-2589.
138. TrtRnKm 29.10.2012, 1-09-22337.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristjan Tuul,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Mõistliku menetlusaja rikkumise heastamise teed süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduses”, mille juhendajad on Dr. Iur. Priit Pikamäe ja Ph.D. Andreas Kangur.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.04.2018